



Leto VI.

→ V Celovcu, avgust 1886. ←

Zvez. 3.

Imenopis konjiške nadfare.

II. Rodbinska in domača osebna imena.

(Dalje.)

Razprava.

Za tem, upam, stvarnim predgovorom, iz kterega se lahko razvidi zanimivost in važnost, pomen in korist preiskovanja raznovrstnih imen, naj sledi tanja preiskava rodbinskih in domačih osebnih imen, kakor se nahajajo v nadfari konjiški. Opomnim, da ne bodem prav strogo ločil pisnih imen od hišnih, ker se malo da ne jednako vrsté, tako da je jedno in isto ime sedaj domače, sedaj rodbinsko. Kjer bode treba popolne ločitve, opozoriti hočem čitatelja na dotičnem mestu.

Ker pak nisem bil in ne bodem filolog strokovnjak, stavljam to razpravo kakor ono prvo pod krilo latinskega reka: Si non laudes, parce censuris, quaeso! Morebiti koristi tudi slabi spis temu ali onemu piscu matičnih knjig ali nabiratelju narodnega blaga in še lahko komu drugemu.

V naslednjem sestavku naštetá imena sem zapisal, kakor sem jih sam slišal iz ust prostega naroda, ali pa sem jih zajel iz matičnih knjig konjiških.

Razdelil bi pa ta imena takó-le:

1. Takozvana: a) nomina patronymica: Blaž-ič, Filip-ič, Filip-šek, Florijan-čič, Paul-ič, Jakob-ič, Janko-vič, Jozef-ič. Zadnja tri imena še stojé v farnih knjigah l. 1604—1611., potém pa ne več. Zapazuje se sploh, da Slovenci preradi opuščajo pritiklino *ič* (grški *idris*), ki se prideva imenom ter znači osebe po njihovem rodu, lastnostih in

poslih. Poleg tega jim daje tudi pomen ljubega, milega, prijetnega in majhnega. Pri Jugoslovanih si je doslej še ohranila svoje stare pravice, ktere bi se jej tudi po drugod ne smele prikrajševati. Konečno spadajo sem: Anton-ič, Ton-ič in Ded-iček, ki pa se tudi Tet-iček izgovarja ter bi utegnil biti mostič k naslednji podvrsti.

b) *Nomina matronymica*: Jer-ič, Jera-v-šek (Jera — Jerca — Gertrudis), Lavr-ič, Bab-ič, Ajt-ič (Ajta — Agatha), Urš-ič. Semkaj še prištevam tujko Stanz-er, ki je napravljena po analogiji koroških imen na „er“, na pr. Michel-er (Sohn des Michel), Martn-er (Sohn des Martin); torej Stanzer, sin Kostancije. Mogoče bi bilo, da je ime Stanzer skazeno iz Steinmetzer. Vendar se prva razlaga vsaj meni dozdeva verodostojnejša, ker se krstno ime Konstancija ne najde prereditko v tej rodbini. Mati sedanjega tržana Stanzer-ja je bila Konstancija ali Stanzi.¹

2. Imena, ki so v svojem prvotnem pomenu sicer krstna, ali služijo za rodbinska in domača. Priredjena so na različni način, kar spričuje veliko gibčnost slovenskega jezika med priprostim ljudstvom. Znana in v porabi so še tá-le: Ambrož, Boštjan-ek, Franc-eljak, Gašper, Štef-ek (deminutivum od Štefan), Jožef-inek, Jozel, Jozl-ek, Zep, Zep-a, Zep-ek — pri slednjih treh imenih je odpal prvi del krstnega imena Jo-žef, kar se pogostokrat najde, na pr. Dolf = Ru-dolf; odbije pa se sem ter tja tudi drugi del, na pr. Štef = Stef-anus². Dalje: Hans, Hansa, Anž-ur, Jan, Jan-ko, Janž-ek, Janž, Janez³. Gregor-ec, Greg-elj, Greg-ec,

¹ Drag mi je bil vedno in ljub starina Homer, dasi je stalo mnogo truda, predno sem umel lepoto milodonečega jezika. Vse je pozabljeno in zagrnjeno od obilih skrbi moških let. A vem še, kako mi je dopadal običaj, sinka imenovati po očetu, na pr. Ahil, sin Peleja = Pelides, Agamemnon, sin Atreja = Atrides. To je poetično. Svoje ime nosi in še očetovo. Danes je drugače. Rodbinsko ime ostano nespremenjeno, prideva se mu le krstno, na pr. Juri Japelj = sin Japlja. Japelj se ne menja; menja se le krstno ime. Pri Grkih je bilo drugače. Sin je imel lastno ime in poleg tega še priimek po očetu. Da je imel Ahil sinka, bile bi mu ime — ne Zeno Peleus ali Zeno Pelides, nego Zeno Ahilides. Sploh so najlepša imena patronymica in matronymica imeli Grki, ki so takoj po rojstvu otroka napravljali posebne veselice (amphidromija) ter so pri tej priložnosti ugibali in dajali novorojencu ime v pričujočnosti povabljenih gostov. Ime so navadno odločevali starši, ki so radi segali po imenih svojih sorodnikov, kedar ni ugajalo ime po staremu očetu ali po očetu. Tu pa tam se je tudi očetovo ime nekoliko predrugačilo, na pr. Navzifilos.

² Kontrakeija in breviacija imen se obilokrat najdete, na pr. Lukas = Lukanus ali Lucilius, Silas = Silvanus, Demas = Demetrius, Hermas = Hermogenes, Alexas = Alexander, Kleopas = Cleopatros, Antipas = Antipatros, Dante = Durantes, Cola = Nicolaus, Jela = Gabriela.

³ Ime Janez ni le Slovencem prav priljubljeno, ono se tudi pri drugih narodih, na pr. pri Nemeih gošče rabi, kakor ktero koli drugo ime. „Johannes hat als Familienname,“ piše dr. A. Vilmar, „die weiteste Verbreitung und die mannigfachste Gestaltung, meist durch Zusammensetzung erfahren, so dass sich mehr als hundert Familiennamen aufzählen lassen, welche sämtlich aus Johannes gebildet sind. In seiner vollen Form

Klemen (Klement — ta priimek dobro ugaja slovenskemu ljudstvu in prav tako. Sv. Klement je bil učenec Metodov, rodom Bolgar in prelagatelj sv. knjig), Šmon, Šima, Šumon. Jur-ak, Jur-ač-ko, Jurko, Žur-ej, Jer-gač¹. Jernej-čak, Arn-ež, Arne-čak, Lukež, Luk-ač, Lorenc, Lurek, Lovrek, Florijan-celj, Petr-ač, Mihel, Mihelj-ak, Andre-je (grško ime, ki je v zvezi z besedo *ἀνρίγ*: Andreas — Možak), Martin-ek, Matij-zel, Matuzelj (vulgarno ime — morebiti od svetopisemskega imena Matuzalem in bi utegnilo pomenjati starega možaka, sivora, kakoršen je bil Matuzalem, ki je živel 969 let), Tez-ljak, Tevž-ek, Matevž, Blaž-ak, Martin-aček, Valentaš, Balant (Valentin), Pavla-ček, Jakelj, Arh, Urh, Voroh (najbrže od Ulrika, Ulriha; lahko pa je Voroh = Lavrencij, česki Vavfinec od Vavra), Marko-t, Mar-čin-ko (mali Marko), Benko (Benedikt), Urban-ek, Munda (Rajmund, skrajšanih imen je dovolj pri Nemcih, na pr. Wastl = Sebastian, Mörtl = Martin, Jörg = Georg, Stöfl = Stephan). Brčko, Brečko, Barčko, Bračko, Bračić. Vsa ta osebna, deloma rodbinska, deloma domača imena z njihovimi mnogobrojnimi variacijami najdeš med konjiškimi seljaki. Nastala so po moji dozdevi iz krstnega imena Briccius = Brčko².

ist er zwar nicht sehr häufig: Johannis, Jungjohann, Engeljohann und einige ähnliche gehören dahin; dagegen sind die drei Verkürzungen Hans, Henne und Jan ungemein vielgestaltig. Da findet sich Hannes, Hanjes, oder mit dem Umlaut Hennes, Henjes, Hensel, Althans und Junghans, Grosshans und Kleinhaus, Fritzhans (der Sohn Hans des Vaters Fritz), Ilkenhans, Josenhans und Elsenhans (der Sohn Hans der Ilke oder Ciliä, der Josepha, der Else), Fuhrhans und Stallhans, Speerhans und Speckhans, Guthans, Langhans, Meisterhans, Gramhans, Schwarzhans und Guldenhans. Die niederdeutsche Verkleinerung von Hans ist Hanneken, Hanneke, Hanke. Zu der Form Henne gehören z. B. die Namen Junghenn, Grosshenn, Kleinhenn, Burhenne, Opperhenne, Weberhenne, Wiesenhenne u. s. w. Zu Jan oder Jahn gehören Jähn, Jänke, Wiesjan (der Johann, der auf der Wiese wohnt), Schönjahn, Fuljahn (der faule Johann) und dgl.* Cfr. Deutsches Namenbüchlein. Die Entstehung und Bedeutung der deutschen Familiennamen. Von Dr. A. Vilmar. III. Aufl. Frankfurt a. M. 1863. Pag. 6 sq. Leta 1880. oskrbela se je že peta izdaja te priročne knjižice.

¹ Kakor ima skoro vsak kraj svoja posebna ljuba in mi la imena, tako jih ima tudi konjiški. Dejal bi, da ni hiše, ktera ne bi imela svojega Jurija, Jureka, Jirgeca, Jirgeljna, Jurčoka, Jirgača; to pa morda zato, ker je farni patron junak sv. Juri. Pazljiv preiskovalec osebnih imen ne spozna težko, da pobožni Slovenci radi dajejo svojim otrokom imena svetnikov, ki se v fari časté, ki imajo v farni cerkvi svoje oltarje, kapele, podobe ali sv. ostanke.

² Sv. Bricij je bil učenec sv. Martina in njegov naslednik na škofjskem prestolu. Slavi pa se posebno po Goriškem, kjer mu je mnogo kapelic in cerkvic posvečenih. Sicer se slična in jednaka imena nahajajo po vsem Slovenskem. Okoli Negove je več Bračićev in Bračkov. Nedavno sem čital, da je bil „Briccius Preprost“, rojen v celjski okolici, slaven učenjak, ki je l. 1505. umrl.

Kaj pa, ko bi imena Barčko, Bračko in njim sorodna bila bajeslovna in bi nas spominjala poganskih Slovencev, ki so z drugimi Slovani vred častili Barku — bogá ognja. Baraka, barak, brak pomenja v semitskih jezikih bliskati, svetiti, lesketati se.

Lakš-un in Lekš-un, obojno se sliši. Zaradi prečudne končnice „un“ nisem si dolgo mogel tega vulgarnega imena raztolmačiti; Pohorcem je najbolj znano. Mislim, da bode resnici podobno, ako rečem, da je ime postalo iz krstnega imena Aleksij — Aleš — Lekš — Lakš. Sveti Aleksij je pri slovenskih kmetih v veliki časti radi ogromnih nadlog svojih, ktere je pretrpel v muke in tuge polnem življenju svojem.

Bajte ali kočē, v kterih prebivajo ubožne ženske, tako imenovane kočlarce, oferce, vincerce ali majerce, izposodijo si hišno ime od jedne svojih stanovalk. V to svrho služijo navadno krstna, poredkoma tudi pisna imena dotičnih žensk. Vulgarna imena ženskega spola sem zasledil v konjiški okolici tá-le: Trez-ina, Tonč-ina, Jur-in-ka, Matič-ja, Liz-ina, Nežka (Agnes — agnus. Sv. Ambrož izvaja to ime od grškega *ἀγῆς* — čist. Cfr. Brev. Rom. ad diem 21. Jan. Lect. IV.). Predstoječa imena so prav za prav prilogi s svojivnim obrazilom „ina“; a rabijo se kot samostavniki na pr. k Tončini, k Lizini pojdem v vas (à la visite) ¹.

Slovinci še hranimo samostavnik brak, nuptiae. Kjer je veselo gostovanje, tam je brez dvojbe brak ali blesk. Starosl. brakovanije (*γάμος*), nuptiae; brakъ, *γάμος*, connubium. (Cfr. Dr. Fr. Miklosich, Radices linguae slovenicae. Lipsiae, 1845; in Lexicon linguae slovenicae. Vindobonae, 1850.)

¹ V srednjem veku so se v javnih pismih in listinah pogostokrat navajala samo le krstna imena brez rodbinskih. Od ondot tolika množica rodbinskih in hišnih primkov, nastalih iz krstnih imen. V potrdilo izrečene sodbe naj tu sledi prezanimiva listina iz leta 1436., ktero sem prejel, kakor vse druge zgoraj in še spodaj navedene listine, od veleč. g. Ignacija Orožna. Glasi se: „Jest vnd Hanns gebrueder dyr Fürttnecker beurkunden, dass sie folgende Güter: zu erst einen Hof in der niedern Vissing pey dem kinkes da weilent Jacob yebibas aufgessen ist, dan eine Hube, die der Fruestenkh inne hat, item eine Huben gelegen an dem wurnek, da Mathe auß Sitzt, item eine Hube daselbst, da Simon aufgessen ist, item eine Wiese, die gelegen ist unter der Hofwiese, item drey Huben an der Dobraw, auf der einen Nikkel Kopper gesessen ist, die andern zwei hat Mathe Presegall inne, item eine Hoffstatt daselbst, die der genannte Kopper inne hat, item zwei Huben ob Pirkh gelegen, auf der einen sitzt der Juri auf der andern sitzt Gregori, item auff der eben in dem Geschier pey dem sille eine Hube, darauf Gregor gesessen ist, item 28 Redember bergrecht in der oberen Vissing gelegen Gonobitzer mas ihren Schwager dem edlen vnd vesten Jörgen dem Ekelhaymer und dessen Erben um 180 Pfund guter Winer Pfenige versetzt haben.“

Den Prief haben versigelt ihr Oheim der edle veste Wjlhaelm der Hewenstreytt, Achatz der Tryebniker, und Perchtold der Mindorfer.

Geben nach christis gepurd viertzeh hundred Jar vnd darnach in dem Sechs vnd dreyshisten Jarr an Sand Johannestag zu Sunbenden.* G. Orožna opomba: „1436 an St. Johann des Täufers Tag. Es ist ein Versatzbrief der beiden Furtenekh über etliche Güter und Bergrecht an Georg Ekelhaimer mit dem Vorbehalt, diese 14 Tage vor oder nach Georgi alle Jahre rückzulösen. — Orig. Perg. des Hewenstreit Siegel fehlt.“

Pozora in spomina je vredno, da stoji v tem listu lepo slovensko ime Juri; vsakako čudno, da ga ni pisar spremenil v Georgi. Pirkh je Brezje, Dobraw = Dobrava, Presegall = Prežigal, Nikkel = Miklavž, Mathe = Matej, Jörgen = Jirga = Juri.

3. Imena po opravkih in sicer: a) Imena po obrtniji, rokodelstvu, s katerim se je pečal dotičnik ali pa njegov oče, ded, praded. Zidar, Zidar-ek, Mesar, Mesar-ek, Kovač (Fabricius), Žnidar, Farbar, Platmož (Tkavec), Tkauc, Sitar, kmet na Brdu, v trgu pa biva Sutter. Ne znam, je li ta tudi slovenski Sitar ali pa polatinjen Čevljar = Sutar. Kolar, Kolar-ek, Keznar, Medičar (tudi Lecetar), Žalar, Lončar (navadno se izgovarja Lôčar), Vrečar (ki izdeluje vreče) ¹.

b) Po službi: Godec, Vrtar-ek, Vrtar-ič, Tajnik-ar, Sodin, Rihtar, Župan, Ribič, Kramar, Dacar (oče sedanjega posestnika kmetije Dacarjeve je bil vinski dacar — Weindazer), Ratej (ratar), Mežnar, Olcer (Holzer?), Drvar, Likeb (Laikauf — od likebvati, laikaufen, ausschenken. Pri Likebu je oštarija in je bila, kar pomnijo stari ljudje). Videm-šek, Vidm-ar. Ime prihaja od besede vidmъ — videm: einer Kirche gehöriges Grundstück ². Vidmar je oskrbnik takega posestva. Na Tirolskem se vsak farovž imenuje Videm, lat. vidum, Pfarrhof. Krč-un in Krač-un; od glagola krčiti, ausroden, ausreuten: Krčun, der Ausreuter; Krčevina — eine vom Walde gereinigte Gegend, piše Anton Janežič v svojem slovarju. Prežigavc — Prežigalec. Okolica, v kateri biva posestnik s tem vulgarnim imenom, zove se Prežigal. Dvomiti ni, da je bila svojo dobo v tem obližju goščava, kakor še dandanes ondi raste košati hrastje, visoki jagnedi pa bele breze in mastne jelše. Gotovo je bil Prežigalec prvi, ki je prežgal in požgal to lesovje ter se tam naselil. In po njem je dobila cela občina ime Prežigal ³.

¹ Svoje dni so se rabila samo krstna imena, h katerim so radi potrebnega označenja pristopila imena, vzeta od rokodelstva ali od posla. Da je moči bilo ločiti Jožeta od Jožeta, prišlo je vsakemu ime dela, katero se je po njem opravljalo. Zato bereš v starih listinah: Ulricus carnifex — Ulrik mesar; pozneje je ta priimek ostal, dasi potomci niso bili več mesarji. Jednako Henricus cerdo, Ulricus calcifex, Liebmanus faber, Otto molendinus (Mlinarič), Henricus pellifex, Chunradus institor, Chunradus textor, Fridericus sartor. Ta in slična imena najdeš v knjigi: „*Herum austriacarum scriptores*. Edidit Adrianus Rauch. Vol. II. Vindobonae 1793. Num. II. Rationarium Stiriae. Pag. 144 sq.“ V tem dragocenem delu so zbrani stari rokopisi, tikajoči se pokrajine Štajerske. V oddelku „*Rationarium Stiriae*“ naštevajo zbiratelj vse kraje in vse posestnike, ki so plačevali davek českemu kralju Otokarju kot začasnemu posestniku Štajerja. Čitatelj se mora čuditi tukaj tiskanim prelepim slovenskim imenom, krajevnim in osebnim, ki so iz 13. stoletja. Mnogo jih je ohranilo še krepko doneče nazale, na pr. Louke.

² Cfr. Dr. Fr. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*. Wien, 1874. Pag. 144.

³ Prežigalu in Krčevini sorodnih imen krajevnih je povsodi polno po Sloveniji. Pri Ljutomeru ste občini: Preseka; v tržaški okolici leže Prosék, Trebišče, Scedna; pri Žaleu Trbovlje (trebiti); na Kranjskem je fara Prežganje; v srednjem Štajerju Sekova, nemški Sekkau; „*urkundlich Seccaue, Seccoue* — sekati, anschauen, häuen“, tolmači celó Fr. Krones l. c. pag. 37.

c) Po orodju: Brus, Brusel (po Šafafiku pomenja brus v obče „petra“ in potem „cos“ — brusni kamen. Sličnih imen je obilo po slovanskem svetu, na pr. Brusnice na Kranjskem, Brusje v Dalmaciji, Brusova na Ruskem). Kolovrat, Klanfer (klaufa — Klammer), Koš, Lemež, Plužnik, Kosa-rek, Šraif, Sveder-šek, Stopar (v stopah drobé kmetje proso in ječmen za kašo ob zimskih dnevih, kedar ni nujnejših opravkov, mlinarji pa ne mogó mleti vsled zamrzlih mlinskih koles)¹.

d) K temu plemenu naj še pristavim imena od duhovne in posvetne gosposke, ki bi se smela šaljiva in porogljiva imenovati: Cesar, Kralj, Škof-lek, Škof-lanec, Župnik, Fajmošter. Naposled: Hudič-ek, Hudeč-ko in Hajduk.

4. Imena, večinoma vulgarna, po legi in po kakovosti posestva. Da postane reč jasnejša, razvrstil bodem ta prekrasna imena po krajnosti v naslednje pododelke:

a) Po legi krajev, rek, potokov, gor in gričev, luž, poljá in dolin. Kot-nik (капъ, angulus; ime pristoja povsem legi hiše v zakotju — nemški Winkler), Kug-ler, izgovarja se tudi Kongler, Kangler; Kugov-nik. Trdil bi, da je koren kog — kug — kogel — kugel — Hügel. Hrib-ar, Kúm-ar (vrhu Pečovnika blizu Celja prebiva Kúm-ar), Klanč-nik (klanec, via angusta), Brdo-ljak (kmetič na Brdu, ki je diven, polagoma se vzdigujoč hribec, po katerem so bele hiše kakor ovčice razpostavljene), Drag-oč (od starosl. draga, vallis, Graben; hiša stoji ob robu grabe ali jame, po kateri se vije cesta. Temu staremu priimku odgovarja novodobno ime: Grabenski, ki je tudi v Konjicah domá)².

Pohor-ček, ki se tudi kliče Megol-ec ali Meglovec. Koča stoji na visokem griču in kedar je nebo oblačno, ne vidi se poslopje iz megel. Pisno ime tega stanovnika je Višnj-ar, ki bi se ujemalo s poprejšnjima, ako se nima tolmačiti po višnjah, ki spomladi okoli te domačije tako divotno cvetó. (Višnjar — Weichsler; Višnja vas — Weichseldorf bei Weichselstätten; Višnja gora na Kranjskem.)

¹ Bodi še gredoč omenjeno, da morajo imena po poljedelskem orodju, po žitu in tem sorodna biti sive starosti; kajti ratarstvo je bilo od davna poglavito zanimanje slovanskih narodov. In prav zato imajo slovanski jeziki za žita in orodja poljedelska skoro iste besede. Slovani so bili miroljuben narod, ki ima prav pičlo število imen izposojenih od boja, vojske, sploh od tega, kar je v tesni zvezi z bojnim življenjem. Pri Nemcih pa je obilo imen osebnih, ki spominjajo na boje, na pr. Helm, Schwert, Hammer, Spiess, Pfeil, Kampf, Sieg, Kriegshammer, Ruhm, Ehre.

² Srbo-hrvatje še poznajo samostavnik draga v pomenu pota, ceste, jame; pri Slovencih pa že izginja. Prav poredkoma našel sem ta izraz po književnih delih. Slomšek, pišoč o zgovornosti Andreja Reje, pravi: Beseda je rahlo tekla, kakor studenčnica po zeleni dragi. (Cfr. Životopisi. V Celovcu, 1879. Str. 286.) Brez dvoma izvira od besede draga v pomenu doła, doline tudi občinsko ime: Dražja vas ali Zadražje, ki je kos konjiške in kos žičke fare. V Istri teče reka Dragonja.

Brež-an, Brež-jek (bregъ, ripa, collis. Ime se popolnem prilaga domačijama. Prva stoji na holmcu, druga na bregu mimo tekoče rečice), Gor-in-šek, po domače Mag-erl. Te dve imeni sta synonyma. Razlaga pa ju lega hiše ob bregu mimo šumeče Bezine. Koren je breg, gor = mag, od koder staroslov. mogyla, gomila, cumulus, collis¹.

Plan-in-ec, Polan-šek, Poljak, Gol-č-nik, Gol-čar, Gol-ič, Gol-čevo (stara, a znovic popravljena grajščina stoječa dobre četrt ure izven konjiškega trga na planem, svoje dni golem in pustem kraju). Reber-nak (ob rebrih Tepanjskega vrha), Hriber-nik, Vrh-ov-nik, Na-vrš-nik².

Ob-rov-nik (obrovъ, fovea, obroviti, circumfodere; obrobiti, obroba — Einsäumung), Selč-nik (na solcu ali pa na selu), Padež-nik.

Vodule, ime kmetije, kmeta pa Vodušek. Vodole, staroslov. bi bilo vadolъ, vьdolъ — dolъ, fovea, dol, vallis, Thal. Le kdor okolico pozna, sprevidi ter se čudi, kako pri lasu odgovarja ime kraju. Premožna kmetija leži v podnožju Tepanjskega vrha v prijazni in prijetni dolinici, katero robí na vzhodu in jugu „Borovje“, na zahodu in severu pa jo obdajejo sladke vinske gorice.

Z-dov-c (Zdolec); Skrbinje, ime posestva, posestnika pa Skrbinšek, ki prebiva na samotni Pečici, kakor se imenuje južnovzhodni kos konjiške gore. G. Dav. Trstenjak piše o tem imenu: Skrbinje je toliko, kakor Skarbina, pusti kraj; primeri gotiški kara, Sorge; staronemšk. charag, novonemški karg — izvirno vastus, desertus, Wüste; sanskr. kara, moeror, slov. karmine, Trauermahlzeit. Skarbantina je ime rimskega mesta, današnji Oedenburg. Glasnik s je preskočil kakor v grškem *μυζός* in *σκυζός*. Primeri skrba, Scharte, Zahnflücke, škrbav, škrbljiv³.

¹ Po mnenju g. Dav. Trstenjaka je izvirni koren sanskr. mah, crescere, kakor brdo iz sanskr. verdh, crescere. (Cfr. Letopis Matice za leto 1869.) Na Kranjskem je gozdnatemu hribu ime Magovnik.

Iz takih in enakih imen smemo po vsej pravici sklepati na starost in izvirnost krajevnih in osebnih imen slovanskih. Tako je domače ime Magerl gotovo starejše od pisnega imena Gorinšek. Sicer pa pretvorba starega imena v novo ni prerodka prikazen, na pr. Nabrdnik v Navršnik, Kropej v Vodenik (kteri imeni še nosi danes konjiški tržan; prvo je vulgarno, drugo pa pisno), Trapinek v Jamnik (staroslov trapъ, jama, fovea), Vrbinšek v Grmovšek.

Kaj pa, ko bi Magerl bil Hermagoras, vprašal me je g. Ign. Orožen. Mogoče, pa neverjetno.

² O učnem Konjičanu Kopertinu Naveršniku, okrajnem glavarju v Zadru in l. 1847. umirovljenem „Gubernalrath“-u, poroča zanimive črtice J. C. Hofrichter (bivši slov.-grški notar) v knjižici: „Lebensbilder aus der Vergangenheit. Als Beitrag zu einem Ehrenspiegel der Steiermark, besonders der Stadt Marburg“. Graz, 1863.

³ Cfr. Novice l. 1857. List 24. — Omenjeno še bodi, da se je pri imenih Vodule, Skrbinje in pri sorodnih ohranila slovanska posebnost, da se namreč ime kmetije loči po obliki od imena posestnikovega. Konjičan ne pravi: grem k Vodušeku, grem k Skrbinseku, ampak na Vodule, na Skrbinje. Cfr. Vestnik l. 1873. Str. 168.

Puš-njak, Puš-nik, Puč-nik (vsa tri imena koreninijo v pridevniku pust, desertus), Kalšek, posestnik v vznožju Konjiške gore; kal — kol = collis, litavski kal-nas, breg. Semkaj spada tudi Kal-eb ali Kol-eb, domače ime posestnika na Tepanjskem vrhu. Mislim, da je koleb in kobel jedno in isto, kar pomenja nemški Berg, Bergrücken. Nad Oplotnico je kuracija Kebel, to je am Gibel¹.

Landin-ek (lendina, terra inculta; ledina, trata); po Koroškem je mnogo ravníc z imenom ladine, ledine — Tratten. Od tod krajevna imena Ladein.

Pukl, kmetič, bivajoč vrhu veselega griča v občini Žeče. Od kod ime? Je li isto, kar pogel = Hügel, Buckel. Po drugod nahajaš imena Pogel-šek. — Podčep, kmet na Brdu (čep = brd — hrib — hrbet — rebro; lahko pa prihaja ime od glagola čepeti, hocken; a naj velja to ali ono, vsekako je to vulgarno ime originalno.

Stran-šak (strana, stran = latus; ne daleč so Stranice. Po Koroškem so Strane = Seitendörfer), Zad-ek, Konec, Konč-nik, Za-gor-šek Transmontanus), Paradiž-nik (menda od divotne okolice, ktero imenujejo sosedje Paradiž). Samo-jak; ne znam, kako bi tolmačil ta priimek. Pomenja li prebivalca na samotnem kraju, kar bi stvari še najbolj ugačalo; ali pa je skažen Zemeljak — Zemejak, kakor prav za prav narod kliče tega seljaka. Pri Negovi pravijo volu brez druga: samojak.

Gruh-ljek, kojega hiša stoji na peščenati zemlji v podnožju Konjiške gore. Razlaga bi bila gruh — grušec, nemški Gerölle, Steingerölle, gröberer Sand, Gries. Jednako tolmači tudi g. Ig. Orožen ime Gruš-ov-nik (Grieshold)².

Reč-nik, naselnik ob rečici. V obližju najdeš faro Zreče, ki pomenja zrečje — confluxum aquarum. Zreški dol namaka potok, ki goni več žag in mlinov, v kterega se zliva več vrelcev in rečic. Zrečam sorodno ime je Sovodnje, vas med Gorico in Trstom, pod katero se izteka

¹ To ime sem našel v listini iz leta 1412., ki se doslovno glasi: „Ich Hayrich der Awer vergich — mit dem Brieff daz wir — verzatzt haben vnsers guts, das von meinen Gnadigen herrn Rainprechten von walsee zu lehen ist ein huben gelegen zu Modrig in dem Darff — vnd ein Mull die gelegen ist an dem Pacher in dem Tall zu nachst vnder dem Inyernach — den Ezechlewten vnd den Pharrlewten des Gotschaws sand Margreten zu Gibil — vmb dreyssig mark guter vnd gibiger wyener phenig. — Mit Vrkhund des brieffs besigelt mit meies vorge: hayrichs des Awer aygnem anhangendem Insigel vnd durch merer gezewgnuss willen han Ich gepetten den Erbern Achazen den Triebnikeher, das der sein Insigel au den Brieff gehalten hat — Geben nach Christ gepurd vierzehen hundert Jar darnach in dem zwelften Jar am Mittichen an sand larenzen Tag.“ Listina je pisana na pergamentu; pečati so še nepoškodovani.

Sand Margreten zu Gibil je kuracija sv. Marjete na Keblu; St. Margareth in Köbl.

² Glej Das Dekanat Schallthal. Graz, 1884. Str. 428. Op. 1.

Ipava v Sočo. Pri tej vasi je železniška postaja Rubbia Savogna t. j. Sovodje. Koroški Nemci so slična slovenska imena ponemčili v Gmünd, Gmünden. Potoč-nik, Jezer-nik, Voden-ik, Mlaka-r, Luža-k (лагъ, log, nemus; česki luh, slov. luža, feuchter Ort, palus; Lužak stanuje blizu vode), Luka-č: loka, lokva, Sumpf, wässerige Au. Lokati, schlürfen, na pr. pes loče. Trg Loče je istega debla. Pripoveduje se, da je bilo v davnominoli dobi jezero počenshi od Žić črez Loče do Poličan. Stisnjena dolinica je res še danes prav močvirnata ¹.

Klokoč-ov-nik, od glagola klokotati, scaturire, proprie de sono aquae scaturientis. Klokotъ, scaturigo, Gebrudel, Sprudel. To prelepo onomatopoeitsko ime se danes poredkoma sliši; a da je nekdanj živel, kaže vulgarni priimek Klokot, ki mora tedaj sive starosti biti. V Bosni se najdejo sela Klokot po imenu.

Štok in njegova žena Štokela. Koča stoji v sredini med dvema potokoma Dranjo in Bezino. Zaradi tega bi sodil, da je imenu podlog srtoka, stok, confluxus, Zusammenfluss; stoka, Abzugsgraben. Ali lahko pa bi tudi bil nemški Stock, Stockhaus, ein befestigtes Haus; posestnik takega doma pa Štokovnik. V konjiškem trgu se zove hiša, zidana kakor grad, štok; v štok pravi ljudstvo. Vendar pa se sme prvo razlaganje brezskrbno poudarjati in opravičevati s tem, da je po vsem Slovenskem obilo enakih imen, na pr. Rztok, Pritok.

Jako zanimivo je ime Solar — Salar, stanovnik ob bregu potoka, ki teče sem dol od Oplotnice in se v Dražji vasi zliva v Dranjo. Salar bi bil naselnik pri vodi, reki — sala, aqua. Koren bi bil sansk. sal, ki prvotno pomenja gibati, gehen, bewegen, grški *άλ*, lat. sal-io, sal-tare. Po pojmu gibanja nastala so imena vod, potokov, morja — *άλς*, sal-um. Sala je reka na Saskem, Ogerskem in Štirske. Pisna slovenska imena Sole hočejo biti novodobni Potočniki, Vodeniki. Ni lahko verjeti onim, ki iščejo Salar-ja v nemškem Sohler-ju. Narobe bi tudi veljalo ².

Salarjev sosed je Bo-bon-ec, ali kakor narod izgovarja, Vobonec. Deblo je bon, bona, bana, ki je to, kar voda, jezero, muža, močvirje — sanskr. vana = voda. Banja, Grube, Sumpf; bania (staroslov.), balneum, *λοῦτρον*, Badewanne ³.

Dern-ik (Darnik): posestnik v Spodnji Pristavi tik vodice Dravine. Dern, caespes, Wasserrasen, Wasen; sanskr. dru, flüssen, Drava, Fluss.

¹ Glej še Slovenske pripovedi o jezerih. Ljublj. Zvon I. 1881. Str. 683. — Bosensko mesto Banjaluka je sestavljeno iz dveh besed, ki so najbrž jednakega pomena: banja in luka. O prvem izrazu pozneje.

² Kaj pa, ko bi ime Solar bilo v sorodstvu z imenom Solva, ki pomenja reko in mesto na Lipniškem polju. Primeri Kres I. 1885. Str. 216 nsl. Poleg tega glej tudi spis: „Noriški Tauriski niso bili Kelti“. Kres I. 1885. Str. 364 nsl.

³ Cfr. Vestnik I. 1878. Str. 94. Konjičanom je bana (bona) širok, podolgovat skaf, v katerem se voda hrani in mesi kruh.

Na Koroškem je vas Drnov in ne daleč potok Dernik. Da bi doma-
 čemu imenu „Dernik“ bil temelj dren, cornum mas — Hartriegel, ni
 verjetno¹. Čret-nik; čretъ, locus palustris².

Kakor se vidi, je mnogo rodbinskih in hišnih imen izposojenih od
 splošnega pomena vode. To pa zato, ker je k temu povod dajal kraj
 sam ob sebi. Ozko konjiško dolino prepreza obilo potokov in rečic,
 ribnjakov, luž in muž. Navedena in tem podobna imena so gotovo tudi
 najstarejša in najizvirnejša, ker so bile reke in vode naravne ceste in
 pota, ob katerih so se najpoprej narodi naseljevali. Pastir in oratar
 iščeta takih krajev, kjer ne manjka toli potrebne vode. Predno so bile
 stalne naselitve, imele so že reke in vode svoja imena.

b) Po drevju, v obližju rastočem: Goš-nik, Pod-goš-nik, Brez-nik,
 Brez-ov-nik³; Bez-en-šek, Bez-jek, Bez-get (bъzъ, sambucus, bez, bez-
 govec, bezeg, bezga); Bazek, gen. Bazeka; tako določno kličejo sosodje
 tega kmetiča. Od kod to vulgarno ime? Tolmačenje Bazek = Bezek
 dozdeva se mi zaradi ljudskega izgovarjanja dvomljivo, vendar ne morem
 kaj boljšega iztakniti. Pa resnica je, da raste tam za hramom in sked-
 njem Bazekovim najdebelejša in najkošatejša bezgovina.

Črešnj-ar, Jevše-nak (staroslov. olъha, jelša, jolša, alnus — od tod
 tudi Olšnik, potujčen Oelschnig), Buk-ov-nik, Vrb-uč, Javor-nik, Hrast-nik,
 Bor-ne-kar, Smrek-ar, Jablon-šek, Topol-ov-šek, Gabr-in-šek, Gabr-on-šek,

¹ Po mojem mnenju se Dernikovo ime nahaja v listini, pisani dne 24. avg. 1401:

„Ich Vreich der Schrapff, vnd Ich Henssel vnd Ich Anderli sein prueder vnser
 hawsfrawn vnd all vnser erben vergehen offentlich mit dem brief vnd tun chunt —
 das wir vnserm lieben Swager Haynreechen dem Awer die gueter die hernach geschriben
 stent ain Huben zu moedrig — vnd ain hueben am chraztnik vnd ain mül daselbs —
 vnd ain hueben gelegen zu Pyrkch — vnd ain hueben daselbs — vnd ain Hofstatt daselbs
 — vnd ain Mul vnder Gouwitz vmb funftzig phund gueter wyenner phenig, die sew vns
 berait gelihen haben, die wir vnser Swester der Rasenbergerin zu heyratgut geben
 haben — daruber geben wir in den offen brief versigiltten mit der erbern lewt Vreichs
 der pranker vnd Nicleias des gayzruker ir payder aigen anhangenden Insigel — Der
 Brief ist geben mach Christi gepurd vurtzehen hundert Jar vnd darnach in dem ersten
 jar an Sand Bartholomeus tag des heyligen zwelifpoten.“

Pyrkch je Brezje; Rasenbergerin hoče biti žena slovenskega Dernika — ponem-
 čenega Rasenberger-ja.

² Urban Jarnik piše v svojem slovarju: zhret, in Kroatien eine sumpffichte
 Waldung, auch in Untersteier. Miklosich pristavlja: vergl. očeretъ, schoenus, Rohr,
 Schilf. (Cfr. Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. Wien, 1874.). Odprl sem še
 nekaj drugih slovanskih in slovenskih slovnikov, pa tega izraza nisem našel; a v kon-
 jiški okolici je udomačen in priljubljen. Čret, čretež in čreta pomenja mužnat, mo-
 krotnat kraj, kjer rasto breze in jelše in slično grmičje. Stanko Vraz piše o čreti:
 „Čreta se zove v gornji Iliriji (Sloveniji) jedna ugodna jaruga (Bergriese), puna bistrih
 vrelah ter germovljem in mladolesjem obrastenih brezuljakah, gde drobne ptičice kao
 slavuji, žutovoljke in dr. rado stoje in svoje piliče legu.“ (Djulabije. 2. izd. Str. 237.)

³ „O brezi“ prim. Kres, I. 1884. Str. 414 sq.

Gaber-šek (starosl. grabъ, grabръ, gaber; srbski grab, carpinus betulus); Leskov-ar, Lešnik.

Pod-lipo. V tej obliki nahaja se ime v matičnih knjigah do leta 1611. Pozneje ga ni več najti. Pač pa še živi domače ime Lipa-k, ali to se tudi izgovarja Lepak, Lapok in Lopak; zatorej ni gotovo, sme li se semkaj šteti ali ne. Nemogoče ni, da je deminutiv Lipek od krstnega imena Filip, Lipa¹.

Fig-ec, Fig-el; ako ni to ime kakšen porogljiv in zasmehljiv priimek, spominjalo bi nas slovenskega bajeslovja. Figovo drevo je bilo poganskim Slovencem sveto drevo².

Dob-ecj, Dob-ec (dąbъ, dob, dub, arbor, quercus, prvotno dąbrъ), Germ, Germ-ek, Germ-ič.

c) Imena po rastlinstvu: Kokolj (kаkolъ, kokol, nigella), Kopriv-nik (kopriva in kropiva, krop, heiss), Lapuh, Najglič, Klinc, Čebulj, Jagod-ič, Pšenič-nik, Prose-j-nak, Ovsen-jak, Steble, Stoklasa, Hren-ek, Smol-čnik (smolek — Wachholder, po drugod brinje), Šerling, menda nemški Schirling.

d) Po rudah: Želez-nikar, Plajh (pleh?), Srebre, Rubin.

e) Po cesti, stezi in potu, ki pelje mimo kmetije: Pot-nik, Razpot-nik, Na-pot-nik, Ulč-nik, Cestnar, Meja-v-šek. Sem spada tudi Bigmohar — Wegemacher — Strassenräumer.

5.) Nič ni navadnejšega pri Slovencih, nego so imena vzeta od živalstva. Poznajo jih dobro tudi drugi narodi, na pr. Latinci: Ursus, Aquila, Leontius, Columbus, Agr-ippa (divji konj). Živalska imena so Slovencem močno pomnožila število krajepisnih in osebnih imen³. V Konjicah se rabijo naslednja:

Tič, Vrab-ič, Škorjanec, Brglez, Golob, Jerebak, Jereb (jerebъ, jerebica, perdix), Kuk, Gosak, Petelinek, Kos, Drozg, Košič, Srak-et, Sov-ič, Sov-an, Vran-ič, Kavka, Kapun, Kopajnik (dva različna posestnika, ki sta si po krvi brata, po tem takem ste si tudi imeni v sorodstvu: kapun = kopajnik), Polh, Lesjak, Polhek, Pesjak, Vovk, Maček, Muc, Zajc, Zajko, Pajek, Rak, Mišak, Metulj, Čmel, Jelen-ko, Košut-nik, Povž-er, Rak-ov-nik, Goved-ič, Žohar (žohar je temno-rujava živalica, po nekod se zove

¹ Vsakdo vé, da je lipa Slovencem najdražje drevo. Kaj je slovenskim pesnikom, pové Zvon I. 1879. Primeri se „Lipa slovanska“ (Slovenec I. 1877. Štev. 49 in štev. 119); dalje Šulek, Zasto Slavjani poštuju lipu? (V Letopisu Matice 1878). O „Lipi“ v Matičnih letopisih I. 1877. in 1879.

² Cfr. „Sveto indijsko figovo drevo in njega pomen na noriskih kamnih“. (Novice I. 1855. Listi 66, 67, 68, 69 — 73.)

³ Beri „Imenik Mohorjeve družbe“. Poleg tega primeri: „Nekaj o imeniku Mohorjeve družbe“. (Slov. Narod I. 1880. Štev. 196 in 197.)

pukuš — blatta orientalis. Spada pa k plemenu ščurkov ali grilov, ki ob letnih večerih črikajo po kuhinjah in spalnicah), Kacmun.

Imena od posameznih delov živalskega trupla so: Podrep, Repič, Gobec, Tacelj.

M. Napotnik.

(Konec pride.)



Črtice o srbskih in hrvatskih národnih pesnih.

(Dalje.)

Junaške pesni.

Med Slovani imajo, kakor rečeno, samo Srbi in Hrvatje, in gotovo med vsemi novejšimi narodi ovi jedini, daljše epske junaške pesni narodne, v katerih selski pevač v širjem krogu drugih seljakov sedéč opeva junaška dela pradedov in vrstnikov svojih. Broj takih pesnij je jako velik. Kar jih je bil Vuk sam izdal, to bode — misli Talvj — po priliki četrti ali peti del pesnij, ktere se pevajo po onih goratih krajih v njegovi domovini.

Razvrstiti moremo junaške narodne pesni Srbov in Hrvatov — po Ljubiću — na tri dobe. Prva doba, ktera bi se mogla prozvati junaška, začenja z najstarejšimi pesmotvori iz ne določno znanih nam časov ter končuje z bitko na Kosovem polju, na tužni Vidov dan l. 1389. Pesni té dobe so najkrasnejše, a tudi najuplívnejše na narod, ker ga budé na nekdanjo slavo; kajti ponajveč junaškega predmeta povelčujejo one navadno bojna dela v zlati dobi srbskih vladarjev iz hiše Nemanjićeve, kakor Stepana Dušana, najmogočnejšega srbskega carja, in njegovih junakov; pobožnega carja Lazarja - Grebljanovića, zadnjega neodvisnega srbskega vladarja, ter njegovih junakov vernih drugov, kteri so vsi poginili na Kosovem, kakor stari Jug Bogdan z deveterimi sinovi mladih Jugovićev, Miloš Obilić, pogubivši preje turškega carja Murata in dr.; a posebno junaka nad junaki, polmythskega Kraljevića Marka, sina Vukašina - Mrnjavića (1367 — 1371), o katerem ne pevajo samo Srbi in Hrvatje, nego tudi Bolgari, pa celó Slovenci. Kot simbol večnega boja med krščanstvom in mohamedstvom, med Slovanom in Turčinom, bori se v krogu raznih junakov kakor italijanski Orlando ali španjolski Čid za svobodo naroda. Tú se Marko, v katerem se celi narod poosebljava, pokazuje zmirom kot junak z vsakovrstnimi krepostni okinčan. Pesni, osobito one, ktere se tičejo padca na Kosovem, sočinjavajo narodni epos, namreč vzvišeno narodno pesništvo; zaradi tega bi se dale lahko pretvoriti v veličastveno jugoslovansko narodno epopejo,

ktera bi Jugoslovanom, kakor Homerjeva Grkom, brezdvomno pridobila dično mesto v divnem hramu vseobčne književnosti. Ta prva doba svršuje s pesnijo „Obretnenje glave kneza Lazara“, to je, ko je narod Lazarja uvrstil med svoje svetce. — Druga doba, ponajveč tužnega predmeta, traje od konca XIV. pa do začetka XIX. stoletja: doba turškega robstva in narodne nesreče, pasivnega upora proti samosilju, namreč hajduštva v smislu jugoslovanskem, kjer prihajajo junaki ter se neprenehoma bijejo „za krst častni i slobodu zlatnu“, za vero in domovino proti neprijatelju Turčinu. Sedaj nahajamo Marka včas kot sužnja — vendar ne roba¹, ali kot pijanca, pijočega z drugovi po vedrico rujnega vina, ali kot žival živečega v zasedah in grmovih, kjer tujo brezpravico z brezpravico proganja, vendarz mirom pripravnega, izkazati vsaj katero iskro veledušnosti, poštenja in domače vernosti, slabim priti na pomoč, a v duši nikdar s turškimi običaji pokvarjenega. — Tretja doba našega veka proslavlja sijajna dela srbske kneževine za Miloša, in sicer čine Kara-Gjorgja — Črnega Jurija in njegovih drugov Janka Katića, Stojana Čupića, Miloša Pocerca; na dalje boje črnogorskih in hercegovskih junakov, pa tudi viteškega hrvatskega Jelačića bana. Marko, iz dolgega spanja vzbujen, proganja kletega Turčina ter mu ne bode dal počitka, dokler ga ne zaduši in zatre ter ne osveti stoletne nevolje srbsko-hrvatskega naroda.

Od I. dobe ostalo nam je do danes sicer malo primerov, ki se večjidel nahajajo v Vukovi zbirki, ali ti morejo tekrovati z najboljšimi deli grške epike. Te pesni izhajajo, sodč po njihovi osnovi, brez dvombe iz davne davnine; ali ker so dospete po ustni predaji do novejših časov, ne more se trditi, da so v svoji sedanji obliki iz dobe svojega postanka, kateri morda ni bil jako daleč od opevanih dogodjajev; turške besede, največ v teh pesnih nahajajoče se, svedočijo vsaj, da so njih spevalci poznali svoje premagalce in njihov jezik. Po Vuku bilo bi takih pesnij samo kakih 30—40 v svoji sedanji obliki starejših nego li iz XV. veka. — Od II. dobe narodnega pesništva pak imamo silo božjo pesnij junaških, ktere še dandanašnji letajo od ust do ust srbskega in hrvatskega seljaka; — a od III. dobe se od dneva do dneva pomnožujejo, ker se, kakor rečeno, ti vrelci narodnega navdušenja ni do danes niso v srbsko-hrvatskem narodu posušili, ter nam vsaka borba tudi v najnovejšem času daje o narodnem pesništvu lepih primerov.

V junaških narodnih pesnih srbsko-hrvatskih pokazujejo se nam občudovanja vredna dela prostega ljudstva. Iz večine teh jednostavnih pripovestij moremo se učiti, kaj je epska poezija narodna, kako se tvori

¹ Suženj je podoben robu, ali sužnji se ne prodavajo, kakor robovi, nego se drže v temnici, dokler se ne odkupijo (Vuk Rječnik s. v.)

in širi in kakova ostroumnost jo vzdržuje v njenem prirodnem stanju — takošne ne more dostikrat stvariti nijedna umetnost. Srbi in Hrvatje so si v tem povse jednaki; ni novejšega naroda, kateri bi se mogel z njimi gledé epske plodovitosti vzporejati, in zdi se po besedah Talvjinih — kakor da se po njih razprostranjuje nova luč nad velikimi tvori starih narodov. Imenovani francoski pisatelj Lamartine, govoreč o nekej pesni, v kateri otec (Peter) svojega sina (Jurija) zarotuje, naj ne ide prek Save iz Srbije v Avstrijo, kajti boljše je, da se predajo Turkom, nego da gredó v Švabsko, veli: „Meni je žal, da ne morem izpriposedati primernih in prelepih prošenj starčevih tako, kakor jih Srbi v pesnih pevajo. To je jeden onih trenutkov, v katerih detinski narod svoje prirodno čutjenje tako živahno zaznava in tako krasno izgovarja, da prekосуje vse, kar so prosvetljeni narodi za to umetnega iznašli. Sveto pismo in Homer imata sama samcata takovih krasot.“

Narodne junaške pesni Srbov (in Hrvatov) prisposodabljali so — kakor je bilo tudi v rečenem omenjeno — večkrat pesnim starih Grkov, in nepristranski presojevatelji — prvič učeni J. Grimm — so srbsko (in hrvatsko) vilo spoznali za vrstnico grški muzi, priznavši srbskim (in hrvatskim) narodnim pesnim celo cenó Homerjevih poezij. Tú še navajam, kako o tem govori imenovani Srb Miša Dimitrijević. Veli l. c.: „Tudi pri drugih narodih je začetek pesništvu v narodni poeziji, ali narodne pesni drugih narodov se ne morejo s srbskimi narodnimi pesnimi niti blizu primerjati. Jedino srbske narodne junaške pesni se morejo s Homerjevo epopejo vzporejati. Poezija starih Skandinavcev in poezija Nemcev novejšje dobe ima na sebi bolj lirski značaj, kateri prihaja od prirojene težnje v Germanih za nekimi nedoločeni in neznanimi idealnimi svetovi. Srbska narodna poezija nosi na sebi poglobitni značaj eposa in se odlikuje z ono isto nepristranostjo, ktera krasi tudi Homerja. Homerjeva doba in Homerjevi junaki se razlikujejo v glavnem od junakov srbskih narodnih pesnij in njihove dobe. Pa ako tudi srbsko narodno poezijo skozi in skozi narodni pojmovi provejavajo, zopet je nekaj, kar jej i nad samo Homerjevo epopejo povzdiguje značaj, a to je, da jo razven narodnih pojmov provejava še kristjanski duh: ker v srbski narodni poeziji ne bodemo našli niti one strahovite osvete grške niti onih groznih del trojanskih, — človečnost, to je jedna od glavnih črt v srbskih narodnih pesnih. V nobeni poeziji ni kristjanska misel tako čisto in jasno izražena, kakor v srbskih narodnih pesnih. Homer slavi samo silo in bogastvo, a kristjanski pesniki, minnesängerji in troubadourji, če so bili tudi s kristjanskim duhom navdani in bolj izobraženi kakor srbski narodni pesniki, vendar se niso mogli povzdigniti do višine evangeljskega nauka, kateri slavi siromaštvo in trpljenje; dà se več, poznejši pesniki so še bolj posnemali v svojih proizvodih

stare klasiške uzore. Pojem o popolnem požrtvovanju samega sebe mogla je pokazati samo srbska epopeja, ker ni le-tá tudi nič druga nego dolga pripoved nesreče in nevolje.⁴ — V tem oziru veli tudi Rus Pypin: „V celem predstavljajo srbske junaške pesni znamenit, v sedanji dobi edinstven primer živečega narodnega eposa. V istih vstajajo pred nami pravi časi homerske poezije z vsemi svojstvi njene arhaične tvornosti in občinitosti“ (l. c. str. 276). Med vsemi drugimi narodi razodevata nam ta dva, grški in srbski (hrvatski), v svojih pesniških proizvodih bogato pesniško nadarjenost, pa tudi veliko stvarjajočo moč.

Središče vsega junaškega pesništva narodnega v Srbih in Hrvatih je takozvano hajdukovanje. Njihove pesni opevajo največ boje s Turki, kateri boji so tudi najznatnejši del prošlosti tega naroda. Srečen narod, kateri pod vlado modrih in človeških carjev, kraljev itd. svoja človečanska in državljanska prava uživa. Njemu je vojna največja kuga, ker ga oropa miru, života in imovine. Takemu narodu po nar. prislovcici „tko rat propoveda, sotonin je propovednik“¹. Ali drugače je za one nesrečnike, kateri so obsojeni, da pod nečloveškimi vladalci svoje življenje objokujejo. Komur se v miru vsak dan krivica dela, komur ni imovina niti život po zakonu obvarovan, ta mora, ako ima le nekaj zdravega razuma in sebi dobro želi, uvideti, da mu spada boj v najsvetejšo dolžnost; kajti boj je jedino sredstvo, s katerim more doseči zeleni mir in brezskrbno uživanje svojih državljanskih in človečanskih pravic, s katerim se more večnega boja rešiti. Takim ljudem, kakor zopet veli nar. prislovica, „tko rat propoveda, božji je propovednik“. A to velja povse o Srbih in Hrvatih. Turška divjačnost ni trpela pod svojim jarmom živih, a kamo li svobodnih „gjaurov“. Smrtna nevarnost je pretila od moslemov kristjanom gledé vere, života in svobode, kar je bistveno in najdražje blago celega naroda in vsakega pojedinca v narodu. Odkar je Srb in Hrvat Turčinu podlegel, od te dobe je divji zmagovalec besnel po zemlji premaganca, nabijal jadrnika na kolec, oskrunjal mu ženo in hčeri, pustošil dom in plenil imetek, kakor peva neki srbski pesnik:

Srbín sejò, a Turčín požnjevò,
Srbín gajò², a Turčín uživò,
Srbín radio³, a Turčín se sladío,
Srbín rodío, a Turčín odvodío.

Kaj je v takih žalostnih okolnostih Srbu in Hrvatju preostajalo durga, nego li lotiti se orožja, da odbija kletega neprijatelja. Od XV. stoletja sem bil je srbsko-hrvatskemu narodu jedini spas boj na život in smrt. Začel je torej voditi male boje, da tako razbije veliko silo. Iz

¹ „kdor boj pridiguje, je satanov pridigar“; ² gojil, vzrejal; ³ delal.

téga malega in mnogovrstnega bojevanja razvila se je narodna junaška pesen; a ta je i s pesnimi drugih narodov v bitnosti slična. Kjer narod, razdeljen v nebrojna plemena, brez pravih mest in vasij, jedino po gorah in dolinah na neprijatelja preži, kako se mu naj osvete, tam ne more ni pesen biti drugačna, nego li polna zavisti, osvete in razmirice.

Ne bodem tu govoril o tem, kako narodna pesen povestniško istino meša z bajeslovnimi spomini (o tem glej spis prof. Iv. Radetića: „Narodno pjesništvo“ v „Viencu“ 1876); samo na kratko hočem reći nekaj o glavnem značaju srbskih in hrvatskih junakov.

Ljubav k veri in domoljubje je stisnilo Srbu in Hrvatú meč v roke ter mu napolnjuje srce z junaštvom; a za to je tudi ovo dvoje, ljubav do vere in doma, zajedno z željo za slavnimi čini poglavitna lastnost srbsko-hrvatskega junaka v narodnih pesnih. Istina, da za vsako neumno šalo ne seže on takoj po orožju; večkrat trpi za ljubav do mirú tuje budalosti. Ali kedar sila do vrha prikipi, tedaj se pa tudi on moški uprè, da ne bode igrača v rokah neprijatelju. V tem nam je pred drugimi lep zgled prvi narodni junak Kraljević Marko. Neki Turčin Alil-aga je pozval Marka na dvoboj, da se nadstreljujeta, in ko Marko noče, prime ga Turčin za desno krilo plaščevó; no Marko ne drži za vredno zaradi téga začeti krvavi boj ter kos plašča z nožem odreže; Turčin ga prime za levo krilo, a Marko odreže tudi to; in še le, ko zgrabi Turčin z jedno roko za vaveti šarca in z drugo Marka za nedra, sedaj „planu Marko kano vatra živa“ ter stopi s svojo železno mišico na pot drznemu Turčinu. Drugi junak Ilija Smiljanić jaše mirno mimo Turčina ter ga stoprav napade, ko se mu ta grozi. Tako nabira tudi car Lazar vojsko še le potém, ko je čul, da so Turki nad njega vstali. Neprijatelju je naš junak dober drug, ako ga oni ne razžali. S Turčinom pije vino za isto mizo, tiho in mirno; a kedar ga Ture razdraži, potegne bridko sabljo ali zavihiti težki buzdovan. V neki novejši pesni, ki opisuje dvoboj med Hrvatom in Turčinom, nahaja se prizor dovršenega junaštva. Mladi dalmatinski poglavar, Vuk Jerinić, koji je baš dosegel moško dobo, pita stare poglavarje: koji Turčin je v zadnjem boju v njegovi domovini najbolj plenil. Imenujejo mu Zukana, turškega barjaktara (zastavnika). Vuk ga pozove na dvoboj svetujóć ob enem: koji premaga, oni naj ima njegovo (Vukovo) lepo sestru in Turčinovo isto tako lepo ženo. Zukan sprejme poziv in predlog. Snideta se junaški; ne zahtevata uzajemno ni zastave ni poroka, temveć prideta v Vukov šotor z najboljšim zaupanjem; objameta se ter se pitata za junaško zdravje. Prva ura preteče, da oba v slogi občudujeta ženski. Napósled premaga Turčina želja, dobiti lepo kristjanko, in on pretrga popivko. Ali preje, nego se borita, poljubita se v lice ter si odpustita jeden drugemu rane in smrt. — V tem prizoru vidimo ob enem, kako

je v junaških narodnih pesnih Srbov in Hrvatov ljubav do domovine od ljubavi do žene strože ločena, nego li pri drugih narodih. Pri srbsko-hrvatskih junakih je ljubav do žene ponajveč izključena, ali igra k večjemu tako malo ulogo, kakor v epskih pesnih starih narodov. Ona je redko, ako obče kdaj, motiv junaškemu činu. Srbu in Hrvatju ne navdušuje nikdar njegovega heroizma romantiška ljubav, akoprav včas, v novejših pesnih, romantiška slava. Vendar pravo junaštvo srbskih in hrvatskih vitezov ni drznost za slavohlepjem, nego je samo izraz moške jakosti, moči Homerjevih junakov — veli Talvj. Kraljevića Marka smatral je Goethe kot posebljeni absolutni heroizem; toda Marko se ne sramuje bežati, kedar je naletel na močnejšega od sebe. Tako deluje narav v človeku, in samo umetno slavohlepje jo more nadkriliti.

Kakov je inace junak Kraljević Marko, vidimo iz tega, da se bori z raznimi utvarami, divovi, vilami itd.; njegova moč je po narodni pesni tolika, da more mahati z buzdovanom, kateri nosi 66 ok¹; on jemlje suho drenovino „sa tavana od devet godina“; ali ko jo je stisnil z roko, razpršila se je ona na dvoje, na troje, in dve kaplji vode ste izkočili iz nje; on dobiva po sedemdeset ran, pa tedaj ide od krčme do krčme ter se z vinom leči; a konj njegov šarec mu je zvest drug, kateri mu neprenehoma služi do smrti.

Poleg ljubavi do domovine pokazuje se nam srbsko-hrvatskega junaka ljubav k veri osobito v romantiškem odnošaju med junaki krščanskimi in ženami turškimi. Mnogokrat se v srbskih in hrvatskih narodnih pesnih pripoveda, kako krščanski junak (mladeneč) zapade v turško temnico, o kateri pesen peva:

Tamnica je kuća neobična,
U njojzi je voda do koljena,
A u vodi guje² i jakrepi³,
Guje piju, a jakrepi iju⁴.

Ondi se zaljubi vá-nj Turkinja devojka ter ga osvobodi okovov, a on jo povede s seboj, krsti jo, oženi se in ima z njo junaški rod. Tako se srbski in hrvatski junak ne bori proti Turčinu le za svojo svobodo, samo da sebe robstva reši, nego on se bori tudi za one turške duše, ktere so po islamu obsojene na večno robovanje, to je za žene; on jih osvobaja haremske vóze in jim odpira plemeniti krščanski svet. Posebno gledé na to romantiko so nektere srbske in hrvatske narodne pesni podobne španjolskim romancam, dočim so zopet nektere druge, vzlasti najstarejše hrvatske, po dramatični obliki in po velikanskih svojih čuvstvih jako slične škotskim in angleškimi baladam. In tako — veli Fr. Marković — spaja Srbe in Hrvate z dvema velikima narodoma, s španjol-

¹ oka — turška mera in vaga = 2¹/₂ funta; ² kače; ³ skorpijoni; ⁴ jejo.

skim in angleškim, narod, spaja prosto njihovo ljudstvo, in s tem kara strahovito višje kroge v svojem narodu, v svoji zemlji, kateri niso niti od daleč sposobni, na jednaki način pokazati kake zveze in prisposodljivosti s slavo onih velikih narodov¹.

Razven turških bojev pevajo srbske in hrvatske junaške pesni narodne, posebno one iz zadnjih dveh stoletij do našega veka, o javnih in zasebnih predmetih: o obiteljskem življenju, o rodbinski in prijateljski ljubavi, o pobratimstvu in posestrimstvu, o dvobojih, o krvni osveti, o domačih prepirih in pomiritvah itd.; a med ostalim je jako priljubljena otmica dekliška (ropanje deklet). Obilnost domišljije je v teh pripovedih zarés čudovita; zamotki in odmotki so tako spleteni, da prekosujejo vse, kar se je do sedaj o narodni poeziji znalo. „Brez dvombe,“ veli slavni poljski pisatelj in pesnik Adam Mickiewicz, „nima ni jedna literatura kaj podobnega, kar bi bilo v vsakem oziru tako popolno, tako dobro izvedeno in zajedno v pojedinostih tako dovršeno.“ — Jedna izmed najboljših te vrste je pesen o ženitvi Maksima Crnojevića (v 1227 stihih). Bogati in možni Ivan Crnojević ide v Mletke (Benetke), da izprosi dožvo hčer svojemu sinu Maksimu za ženo. Tu ga on opisuje kot najlepšega mladenča; a vrnivši se domú, najde ga po osepnicah grdo spremenjenega. Po nasvetu svoje žene podtakne mož drugega jakega ženina, kateri bi imel nevesto v spremstvu svatov privedi na dom, in kteremu obljubi največji del njene dote; kajti on stori to prevaro manj iz lakomnosti nego li iz ponosa, boječ se, da bi oholim Mletčanom svoje besede ne mogel izpolniti. Posreči se mu odvesti nevesto; ali na potu se odkrije goljufija, in vsa stvar se konča s strahovitim klanjem.

Ne bodem dalje pred čitatelje iznašal raznih junaških značajev; samo na kratko naj omenim dva junaka, ktera se svetita kot narodna heroja: jeden je že večkrat imenovani Kraljević Marko, iztočni — srbski, drugi Ivo Senjanin, zapadni — hrvatski heros. To sta dva moška herojska ideala. Vsak, veli Marković, ju pozna, vsak hrani na sreču njuno sliko in goji nado, da se bode izpolnila vera narodova v bodoče oživljenje in vstajenje njihovih herojev. O Kraljeviću Marku pripoveda in veruje namreč narod, da Marko ni umrl, nego da se je v bitki, ko je vse utonilo v krvi, sam s svojim šarcem rešil v neko pečino; tam je svojo sabljo zabodel v steno, šarca pa privezal, dal mu detelje, pa legel, da spava. V tej pečini še sedaj Marko spava, sablja leze po malem iz stene, a šarec jí deteljo. Kedar sablja povse iz stene izide, a šarec deteljo pojé, tedaj se bode Marko vzbudil ter povel narod v sveti boj za svobodo².

¹ „Vienac“ 1873. br. 18.

² Po povestnici umrl je Kraljević Marko v bitki na Rovinjah — na polju v Valahiji — leta 1394., boréč se na strani turški kot vazal sultana Bajazita!

Poleg teh dveh uzornih junakov, moških herojskih idealov, imamo v srbsko-hrvatskih narodnih pesnih junaških tudi dva ideala ženska, dve uzorni devojki. Jedna je Hrvatica, sestra Ivaniša bana, katero nam prikazuje stara pesen iz XVI. stoletja. Ugrabil jo je Turčin, a njen brat ban Ivaniša je zbral viteze, da je gredó rešit, ali ona pride sama, osvobodivši se z lastno močjo turške sile. Kraj te junakinje hrabre in neustrašljive pokazuje se nam jedna Srbkinja, Kosovska devojka, kot uzor trpeče nežne device. Hrvatica je bolj moške, aktivne, Srbkinja pa prave ženske nravi. — Filozof in estetik Moriz Carrier veli, da pesen o Kosovki spaja mirno epsko plastičnost grško z globoko čuvstvenostjo starih Indov in Germanov. Več hvale se ne more o pesni izreči. In zarés, piše Marković, mora ta pesen vsakega začarati z izvenredno lepoto pesniške oblike. Na bojišču kosovskem sredi mrtvecev, sredi krvi in polomljenega orožja, stoji v beli obleki devojka žalostna ter se razgovarja z umirajočim junakom Orlovičem Pavlom. Pripovedujoč mu o sijajnih junakih, kako so se v Samodreži cerkvi pred bojem pričesčali („obhajali se“) in kako jo je krasni junak Toplica Milan tedaj na cerkvenih vratih zasnubil, da mu bode po boju verna žena: dovodi nam devojka v strašni prizor na bojišču sijajno in milo sliko priprave na boj in zaroke svoje z junakom, k slavi ali smrti odhajajočim. Ta kontrast med truplom junaškim in sijajno junaško gnečo okoli cerkve, med divnim začetkom o sreči dveh dragih in težko slutnjo dekliško, ni li sem prišla, da vidi samo trup dragega zaročnika: ta kontrast podaja pesni neko izvenredno krasoto, ktera nas — opazuje Marković — spominja na slike romantikov slikarjev in risarjev francoskih, kakor je Delaroch, Delacroix in povsod znani Doré. Kako devojka svojo bol izreče, potem ko jej je Orlovič rekel, da bode zaročnika našla tam, kjer je izteklo največ junaške krvi, kjer so najgostejše nakopičena bojna kopja: to je tolikokrat omenjano, ali je tako krasno, da se sme tudi sedaj omeniti. Devojka zavpije: da se jada za zelen bor poprimem, in on bi se zelen posušil! Koliko nasprotje je med tem obupnim koncem pesni in vedrim začetkom, kateri nam pokazuje devojko rano hitečo v sveto nedeljo, zasukanih belih rokavov, na plečih jej je beli hleb, v rokah dve zlati čaši, jedna vodice hladne, druga rujnega vinca. Evo taka pokazuje se nam devojka na svojem pohodu na Kosovo, a na odhodu — kako je jada! i zelen bor bi ovenil pod njeno roko, toliko je polna jada in čemera!¹



¹ Tuge in nevolje — žalosti in bridkosti.

Ženske pesni.

Ne manjše vrednosti od junaških ali epskih, vsaj ne slabejše pesniške cene, da pač v nekem oziru še znamenitejše, so ostale narodne pesni srbske in hrvatske, ktere imajo bolj lirski značaj; narod jih imenuje ženske pesni, kakor pesni ljubavne, svatovske, napitne, koledske, naricaljke, pobožne, prelske, žetelske, otročje itd.

Ženske pesni, kar jih ima Vukova zbirka, osupnile so mnoge velike moze, dočim so epskim marsikaj prigovarjali. Grimm u na pr. bile so ljubše pesni junaške; ali Goethe je nahajal v njih preveč barbarstva, za lirske pesni pak ni znal najti besed, s kterimi bi jih pohvalil. Naj tu navedem, kako tuji veliki pesnik tega stoletja o ženskih narodnih pesnih srbsko-hrvatskih govori: „To so pesni muzikalnega stila, a polne dišave. Nič ni prijetnejše, nego stil ovih pesnij, kteri je boljši in popolnejši od stila junaških pesnij, in o kterem se more reči, da je dosegel največjo dovršenost, do ktere se je v obče slovanski stil vzvišati mogel; a ova prijetnost prihaja od naravne čistote, od globoke zmernosti, ktero je ta narod v življenju ohranil. Ove pesni se ne morejo skolastiški ni razdeliti, ker niso niti lirske niti dramske pesni; Grki še takih imeli niso. To so male slike čutov in to takih čutov, kteri često izgledajo, da nimajo ni smotra ni uzroka. Največjo pažnjo pa zasluži harmonija, a to je primerna izbira oblike, popolna soglasnost čuta in jezika. Njihov rythem je različen od onega v epskih pesnih. Skoro vse grške forme, z nekterimi zaradi jezika potrebnimi izmembami, od najnavadnejšega metra pa tja do umetniškega sklopa alkajske in sapphiške strofe so zastopane v ženskih pesnih.“

Kar koli je plemenitih človeških čutov, kar koli je vrednega in uzornega v ljudski društveni zvezi: o vsem tem čujemo krasnih glasov v srbskih in hrvatskih narodnih pesnih. Iz njih čujemo, kakov je po narodnem čutjenju Srbov in Hrvatov pravi človek, kaka svetinja sta temu narodu otec in mati, kaka je ljubav brata in sestre, kaka je vera pobratimska in posestrimska, kaka je zahvalnost otrok do roditeljev, in ktere so miline in dragosti rodbinske. Iz njih seznavamo, kako se mož in žena, kako se dragi in draga plemenito in krasno namišljata v Srbih in Hrvatih. — Ali ne samo človek v vseh svojih odnošajih, nego tudi priroda v vseh svojih delih zrcali se lepo v lirskih njihovih pesnih narodnih.

Ta vrsta narodne poezije ima hišni, domači značaj. Ženske narodne pesni nas spremljajo skozi vse razne odnošaje domačega življenja Srbov in Hrvatov, kakor pri njihovih vsakdanjih poslih, tako o godovih in praznikih. — Vse ne baš za pojedine posebne prigode spevane pesni imajo odločno znak hišnega življenja ter se polno nanašajo na rodbinske

razmere. One se odlikujejo vzlasti po svoji nežnosti, glavnem življu srbsko-hrvatske narodne poezije, kakor tudi po čisti, prozorni veselosti, podobni lepi modrini južnega neba. Saj že sama priroda pozivlje na uživanje:

Zima prodje a proljeće dodje,
Ptice poju, cvjetaju ružice,
Sve se ljubi i vrijeme ne gubi.

Dočim vsi znakovi in obredi svatovščin povse točno izražujejo podredjeno in poniževalno stanje, h kateremu zakon srbsko in hrvatsko ženo obsoja, vendar so pesni, duševne predstave teh surovih, poniževalnih dejanj, nežne, uljudne, dà galantne; a te pesni so kakor ruske jednakega značaja, iz jako rane dobe. — Vendar niso vse pesni te vrste tako nežne; podjarmljenost in poniževalnost ni vedno osoda teh ubogih bitij, včasih igrajo v pesnih tudi žene ulogo zapovedovalca pri hiševanju. — In tako se tudi žena pri Srbih in Hrvatih mnogo bolj spoštuje, nego se v obče misli. Možu je pokorna, a ni mu robinja; mož ljubi ženo in ženska ljubi moža:

Milij' mi je rabar¹ moj,
No² sve selo i vas rod:

ona zmirom dela; ne govori mnogo, a več misli:

Ona j' stidna³ i mis'ona⁴,
Dje je došla tudjem dvoru⁵.

O zvestobi ženini podajajo nam mnoge pesni dovolj primerov. Kako lepo peva pesen o zakonu:

Pa se mladi bolje smilovaše⁶,
Ljubiše se, ne omraziše se⁷;
ali: Umriješe, ne prekoriše se⁸.

O nezvestobi govori se v pesnih le na kratko, da moremo videti, kako jim je neljuba. Sicer je pa taka nepripuščena ljubezen tudi jako redka in se smatra kot največje zločinstvo, a se tudi strašno kaznuje. Kraljević Marko na pr. je svojo nezvesto Angjelijo v ognju sežgal:

Gori kučko⁹, ognjem izgorjela,
Za nevjera¹⁰, ku si učinila!

Velik del krasote v ženskih narodnih pesnih ima se pripisovati moči domačih čuvstev, v katerih se opisuje rodbina in odnošaji med pojedinimi njenimi članovi; kakor na pr.:

Pavuni¹¹ su braća moja mila,
Pavunice to su mi snašice¹²,
Mudra vidra to je naša majka
Zlatoutva¹³ to je naša seka¹⁴.

¹ mož; ² nego; ³ sramežljiva; ⁴ miselna, skrbljiva; ⁵ k hiši, domu; ⁶ zaljubila sta se; ⁷ nista se omrzila, zasovražila; ⁸ nista se skregala; ⁹ kuzla, psica; ¹⁰ nezvestobo; ¹¹ pavi; ¹² mlade snehe; ¹³ neka vrst race v nar. pesni; ¹⁴ sestra.

Rodbinske razmere niso pri nijednem narodu tako svete; sorodstvene zveze se nikjer tako ne negujejo, kakor pri Srbih in Hrvatih. Mati je otrokom ime sveto. Kedar hoče Srb ali Hrvat o kom reči, da je srečen ali nesrečen, veli: „Vesela mu majka!“ ali: „Žalostna mu majka!“ Materina nežnost podaje gradiva mnogim pesnim. Materinja prava se spoštujejo z detinsko ljubeznijo; isti Kraljević Marko je svojo staro mater Jevrosimo zmirom otroški spoštoval.

Kaka svetinja je otrokom mati, to nam na divni način kaže jedna jedina pesniška prispodoba v neki svetski pesni, in ta prispodoba dokazuje več, nego bi li, veli Marković, mogle izreči velike knjige. Ženin namreč pohajajoč po svojo nevesto, poslavlja se od svoje matere ter prosč jo za blagoslov materinski, zove jo tako: Mila majčica, bela cerkvice! — Koliko ne kaže ta prispodoba! Kakor se bela cerkvice na visokem holmu, iz daljave vidljiva, povzdiga visoko nad ostalim prizorom kot največja svetinja, kot pribežališče, tolažba našemu človeku: tako se njemu mati sveti kot najvišja svetinja, kot najmilejše drago na svetu iznad vsega ostalega.

Isto tako se zopet lepo sveti ljubav matere do njenih otrok. Materina ljubav je mnogokrat v pesnih opisana v podobi lastavice, poleteče v toplo gnezdice, ali v podobi nežnih golobov pitajočih svoje mlade. Da za svoje dete stori mati vse, prinese največjo žrtev: Mladeneč se rani na roki; vila planinkinja se ponudi, da ga ozdravi, ali zahteva veliko ceno: materino desno roko, sestrine lasi in nevestino ogrlje. Mati dá dragovoljno svojo desnico, sestra kite, in nevesta odreže bisere. Ali glasovita Asan-aginica! Kdo je ne pozná, ko jej slavo pojó vsi narodi, vsi te stroke učenjaki evropski?! Ta pesen je Goetheja tudi v prevodu, ne baš najboljšem tako navdušila, da se je, že star, začel učiti srbski (hrvatski)¹. Asan-aginico je zavrgel njen mož niti krivo niti dolžno, da mora jadna zapustiti svojo drobno dečico, sirote brez matere, od sedaj tudi brez dobrega otca. Njeni sorodniki jo vendar prisilijo, da se omoži drugikrat². Ko jo svatje vodijo na novi dom, prosi

¹ Kakor omenjeno, prevel je to pesen Goethe na nemški; za primer naj postavim sem njen začetek:

Šta se bieli u gori zelenoj?
Al' je snijeg, al' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio;
Labudovi već bi poleteli.
Nit je snijeg, nit su labudovi,
Nego šator Age Asan-age . . .

Was ist Weisses dort am grünen Walde?
Ist es Schnee wohl, oder sind es Schwäne?
Wär es Schnee, er wäre weggeschmolzen;
Wären's Schwäne, wären weggeflogen.
Ist kein Schnee nicht, es sind keine Schwäne,
's ist der Glanz der Zelten Asan Aga . . .

² V grško-iztočni ali takozvani „pravoslavni“ cerkvi je zakon v nekterih slučajih tudi razvezljiv, in nekriva stranka se more z drugim poročiti. (Ako na pr. mož svoji ženi streže po življenju, ako je prelomil zakonsko zvestobo ali je ženo zapustil in po svetu odšel, ako je mož lepov in ubijalec, ako je med možem in ženo nastala nepo-

jih ona, naj jo z belo kopreno zagrnejo, da ne bode mogla videti svojega prejšnjega doma, dvorov Asan-aginih, niti svojih otrok. No ko gredo svatje mimo teh dvorov, pribeži deca pred mater; ona jih vse nežno obdaruje; a ko jej je oditi dalje, zruši se od težke tuge materinske in od žalosti na nepravilčno obtožbo Asan-agino, da ni v njej srca materinega, mrtva na tla: srce jej je počilo.

Še znamenitejši je posebni odnošaj med bratom in sestro. Sestre so svojim bratom z nekim posebno toplim čuvstvom udane. Ti so njih naravni branitelji, njihovi hranitelji. Sestre prisegajo pri glavi svojih bratov. Ne imeti brata, je nesreča, vsaj nevolja. Tugujoča žena se nam v pesnih predstavlja v podobi kukavice, a kukavica je po narodni pripovedki sestra, koja je izgubila brata ter je tako dolgo za njim žalovala in kukala, da se je spremenila v ptico kukavico. Mnogo kratkih pesnic predočuje veliko važnost, s katero se sestra ponaša, da ima brata. A one, ktere ga nimajo, mislijo tudi na umetne pripomočke, kako bi si ga napravile. Tako na pr. kaže nam drobna mična pesmica:

Teško seji¹, koja brata nema,
Dol ga vije od zelene svile,
Ruke meće² grane³ bosiljkove⁴,
A očice male trujinice⁵,
Obrvice s mora⁶ pijavice.
Al' govori lijepa devojka:
Progovaraj da moj mili braco! itd.

in „brat“ v istini govori. V drugi pesni naredite si brata dve devojki, ne imajoči ga, iz bele, umetno izrezane svile, koja ovija kos zelenikovine (buxus), ter mu nastavite dva svetla črna kamena kot oči in dve vrsti biserov kot zobe, pa mu daste v usta modú ter ga nagovarjate, naj jé in govori.

Lep primer sesterske ljubavi nam je mlada Gjurgjevica, žalujoča za svojim umrlim bratom. Izgubila je mlada žena v boju ob jednom „tri dobra“: „Gjurgja gospodara, ručnoga devera i brata rodjenoga“:

Za Gjurgjem je kosu⁷ odrezala,
Za djeverom⁸ lice izgrdila,
A za bratom oči izvadila⁹.
Kosu reže, kosa opet raste,
Lice grdí, a lice izraste;
Ali oči ne mogu izrasti,
Niti sree za bratom rodjenim.

mirljiva mržnja in sovraštvo, ali ako žena spočeti sad (telesni) hotoma zapravlja . . . tedaj ima pri Grko-katolikih cerkveni sod oblast, moža ločiti od žene ter zakon povse razdreti).

¹ sestri; ² devlje, postavlja; ³ veje; ⁴ basilicum; ⁵ trujinice; ⁶ iz morja; ⁷ lase, kito; ⁸ drug (Brautführer) — pri Srbih in Hrvatih ženin čuvar; ⁹ izkopala.

A tudi ako nima brat sestre, čuti se nesrečnega. Tako kolne Krajevci Marko v jedni pesni svojo mater, da mu ni porodila sestre. Mati veli, naj je za to ne kolne; saj je porodila lepo hčerko, ali Turki so jo zarobili. Marko si gre po svetu iskat ljubo, zaljubi se v devojko, ali na srečo spozna v njej svojo sestro ter se ima za srečnega, da jej ni poljubil ličic, da se ni pomešala kri, kajti to „bilo bi od ljudi i od Boga još veća grihota“. — Ive Karlović je našel robinjo ter jo hoče vzeti za ženo; ali ko jo rokuje, grmi, in ko jo poljubi, pada krvav dež; — bila je to njegova zarobljena sestra; pa na to reče Ive:

„Drago bi mi dušo, da si mi ljubčica,
A još mi je draže, da si mi sestrica.“

Kakor je povsod lirski poeziji glavni predmet ljubav, tako je tudi v srbskih in hrvatskih narodnih pesnih ženskih. No pri Srbih in Hrvatih zdi se, da je ljubav bolj nego pri katerem koli drugem narodu mladostna sanja. V pesnih občujejo srbsko-hrvatski mladenči in devojke pogosto in nežno med seboj. Mladenči si dobro zapomnijo uro, o kateri devojke po vodo prihajajo; pogosti prazniki, o katerih se mladina zbira na ples — kolo, podajajo najboljšo priliko za medsobne razgovore; na svojih družbenih prelih pevajo jako mnogo takih drobni, mičnih pesmic, v katerih se „on“ in „ona“ zmirom prepirata ter je „on“ naravski vsakokrat premagan. — Pri srbskih in hrvatskih devojkah prevladuje posebno nekaka ljubezna milina in prijetna šaljivost, ktere ni več pri omoženih ženah. Tako na pr. ponaša se devojka neomožena:

„Ruža sam ruža,	Cvieve sam cvieve,
Dok ja nemam muža;	Dok ja nemam djece;
Kad uzimam muža,	Kad uzimam djece,
Opade mi ruža.	Uvenu mi cvieve.“

pa zató pojó vesele:

„Da igramo, da pjevamo,	A turčije (?) u kutiju ² ,
Doka vojna ¹ ne imamo;	Krpi gaće i košulju ³ ,
A kada ga uzimamo,	Što ga vragu večna krpiš,
Vrzi pjesme na policu,	To sotona večna dere ⁴ .“

Naj bodo navedeni samo nekteri primeri, kako je v ženskih narodnih pesnih Srbov in Hrvatov prikazana uzorna devojka, uzorni mladenec, uzorna ljubav, zvestoba v ljubavi, hrepenenje, ljubeznivost, domišljivost, vedra vesela šaljivost ljubavi, a tudi nesrečna ljubav, — pak mislim, da smemo po besedah Markovičevih, ozirajóč se samo na³ te nekoliko črtice, narodno liriko prozvati največjo dragocenost, sijajni alekamen srbsko-hrvatske poezije.

¹ moža; ² skatljo, skrinjo; ³ srajco; ⁴ trga.

Da vidimo najpreje uzorno devojko. Narodna pesen nam opisuje tudi njeno zvanajost ali njeno podobo in njeno dušo. Mladeneč pita devojko :

Djevojčice, dušo moja,
 Čim mirišu¹ njedra tvoja?
 Da li dunjom² il narančom³?
 Da li smiljem⁴ il bosiljem⁵?

a devojka mu odgovarja :

Niti dunjem nit narančom,
 Niti smiljem nit bosiljem,
 Veće⁶ dušom djevojačkom!

Kako priprosto, kako vendar dovršeno označuje se tu idealna devica ! Dočim je tako duša uzorne lepote povse kratko prikazana, opisuje nam se njena zvananja lepota potanko na sijajen, živ pesniški način. Vse, kar je najlepšega, najdražjega in najsijajnejšega na svetu, vse to je združeno v devojki, ker se z vsem tem njena lepota prisposablja, da pač vse to nadkriljuje njen čar. Devojka nosi svetle mesečine v nedrih, solnca v lasih, da ona je lepša od solnca, lepša od zvezde danice, vse cvetje, ves biser se ne more tekmati z njeno divoto. A da čujemo, kako nam pesen lepo devojko opisuje :

U struku ⁷ je tanka i visoka,	Rusa kosa ⁸ kita ibrišima (?),
U obrazu biela i rumena ⁹ ,	Usta su joj kutija šećera ¹⁰ ,
Kao da je do podne uzrasla	Bieli zubi dva niza ¹¹ bisera,
Prema tihom suncu proletnome;	Biele dojke ¹² dva siva goluba.
Oči su joj dva draga kamena,	Kada igra ¹³ kan da paun ¹⁴ šeće,
A obrve morske pijavice,	Kad govori, ko da golub guće ¹⁵ ,
Trepavice krila lastavice,	Kad se smije, kan da sunce grije.

A kakov je uzorni mladeneč? Poglejmo ga, kakov je on. Žolta dunja ob morju hvali se, da je najboljši cvet na svetu; ali se oglasi pšenica belica, da je ona najboljši cvet, pak se javlja vinska trta: ne, nisi ti, nego jaz; za to jim kliče lepota devojka: aj, da mar nisem jaz ta najboljši cvet na svetu? Ko to začuje mladi junak, zapoje on: jaz pijem vinovo lozico in jaz ljubim tebe, devojka: Jaz sem najboljši cvet na svetu! Ni li to ljubljenev vse prirode, gospodar sveta, živ, vesel, močen in navdušen junak? Ni li zemlja njegova, a ni li mu ta zemlja raj? Ni li to uzorni mladeneč? Takemu, zagledavšem lepo devojko,

Živo mu je srđee poigralo,
 A za pojas svijetlo oruđe;
 U njedrına sahat¹⁶ zakucuo¹⁷,
 Na prsima toke¹⁸ zakucale.

¹ dišć; ² po kutini; ³ po pomaranči; ⁴ graphalium arenarium (Strohblume);
⁵ basilicum; ⁶ temveć; ⁷ rasti, životu; ⁸ rudeća; ⁹ lasi; ¹⁰ škatlja sladkorja; ¹¹ vrsti;
¹² ziski, prsi; ¹³ pleše; ¹⁴ pav šeta; ¹⁵ grgra; ¹⁶ ura; ¹⁷ potrkala, poskočila, zatrepetala; ¹⁸ gumbi.

Kedar združi taki dve plemeniti, krasni osebi ljubav, to bode srečna, uzorna ljubav. Evo kako jo kratko, ali divno narodna pesen riše: Da je vse nebo papir, a vse zvezde da so pisci, ne bi je izpisali one ljubavi, katero sva midva imela. More li se neizrekljiva sreča srečne ljubavi lepše izraziti, nego li jo ta narodna hyperbola izreka? In kako stanovitno jeden na drugega misli ter devojka govori:

„Kud godj hodim, na srcu ga nosim,
A on mene, gdje mu duša kuca.“

Dà včasi devojko ljubav do njenega dragega tako prevlada, da ne opazi na njem nobene slabosti in pogreška, ali če jih tudi opazi, zagovarja jih dobrohotno, kakor nam to pred oči stavlja sledeča pesmica:

Bože mili, čuda velikoga,	Al' besjedi ljepota djevojka:
Gdje izgore ¹ Budim bez plamena,	Ako junak belih dvora nema,
Zapali ga očima djevojka,	Mladi čemo dvore sagraditi.
Gledajući na konju junaka.	Ako junak stare majke nema,
Njoj na njemu do tri mane ² kažu:	Stara bila, pa je i umrla.
Jedna mana: belih dvora ³ nema,	A ako je junak pijanica,
Druga mana: stare majke nema,	Ja sam za to na glasu vezilja,
Treća mana: da je pijanica.	Ja ću mlada sitan ⁴ vezak veziti,
	Pa ću njemu revemu platiti.

Mladeneč ne ljubi drage zaradi novcev, temveč ker mu je sreča mila. Tako jej on govori:

„Ti si se hvalila na hladnoj vodici
Dvim mladim junakom, trečoj divojčici,
Da sam te ja prosil, za blago imati.
Ča⁵ će meni blago ni ta tvoja dota,
Kad nisam gospodar od tvoga života,
Zas⁶ su ljudi blago, ni gradi ni sela.
Ljubi me ružico⁷, ter budi vesela!“

ali ono znano, kakor se veli:

Nije blago ni srebro ni zlato;
Več je blago, što je srcu drago.

Zvesto in pošteno ljubav kaže nam že to, da je po pesni največji greh, prevariti devojko; za to zadenejo krivca največje muke v peklu. Tako so po neki pesni šli trije angeli v pekel gledat, kako in kaj da je, pa so tam našli, da goré trije mladenči:

Jednom' gore noge do koljena,	Kemu gore ruke do ramena,
Drugom' gore ruke do ramena,	On je tupal starca otea svoga;
Tretom' gori tielo do očiju ⁸ .	Kemu gori tielo do očiju,
Kemu gore noge do koljena,	Je prevaril veru devojčku.
On je silom tuje blago zimal:	

¹ je izgorel (aorist); ² pogreške; ³ hiše; ⁴ droben, tanek; ⁵ kaj; ⁶ ker; ⁷ (vokaliv); ⁸ do očij, očes.

Željo za dragim izrazuje jako lepo pesen, kjer govori devojka:

Da sam jedna studena ¹ vodica,	Gdi se dragi svlači i oblači,
Ja bi znala, gdje bi izvivala;	Ne bi l' me se dragi napojio,
Izivala b' dragu ² pod pendžerom ³ ,	Ne bi li me na srceu nosio.

ali kako se hrepenec draga od dragega pri ločitvi poslavlja:

. . . uzmi onu grudu snežanu,
Pa je metni u nedarec do srca.
Kako kopni ona gruda snežana,
'nako kopni moje srce za tobom.

Kaka ljubezna, nežna, sladka imena pridevata si dragi in draga. On jo zove „sjajno zvezdo“, „zlatno krono“, „belo golobico“, „pitomo rožico“ . . . a ona mu odzivilje „jarko solnce“ . . . na pr.

Oj djevojko, pitoma ružice!	Oj junače, moje jarko sunce
Kad si rasla, na što si gledala?	Nit' sam rasla na bor gledajući,
Il' si rasla na bor gledajući,	Ni na jelu tanku ponositu,
Il' na jelu tanku ponositu,	Nit' na tvoga brata najmladjega;
Il' na moga bratca najmladjega?	Već sam mlada prema tebi rasla!

ali kako prostosrčno prosi mladeneč devojku:

„Stvor' se, dušo, u gradini ⁴ ružom,	Reći ćedu iz okola ljudi,
Ja ću s' stvorit u bela leptira ⁵ ,	Da ja grizem u gradini ružu,
Pa ću pasti na rumenu ružu;	A ja ljubim potajno djevojku.“

Polna domišljivosti je tudi pesmica:

Momče ⁶ ide planinom,	A djevojka trnjinom;
A djevojče gradinom;	Ne misle se ubiti,
On se meče gloginjom,	Već se misle ljubiti.

Šaljivo-veselo peva mladeneč:

„Dika⁷ plava na srceu mi spava,
Dika smedja⁸ u srceu me vriedja⁹,
Dika biela srceu mi odniela¹⁰!
Dika crna; al' je milokrvna¹¹!
Grahorasta! al' je djavolasta!“

Ali srborita je tudi devojka:

„Dok sam mlada biela i rumena,
Probirat ću koga meni drago:
Ovog' hoću, a ovoga ne ću.“

ali:

„Obirat ću, koga mi je drago:
Ovog' hoću, a ovoga ne ću;
Pomamit ću momke do Mostara,
A udovce do kraja svijeta.“

¹ hladna; ² dragemu; ³ oknom (turšk.); ⁴ razvalini, vrtu; ⁵ metulja; ⁶ mladeneč, dečko; ⁷ „Gracija“; ⁸ „bruneta“; ⁹ žali, rani; ¹⁰ odnesla; ¹¹ ljubezniva.

Devojke kolnejo, ker mladenči raje ljubijo vdove nego devojke; a draga kara dragega razgovarjajóč se z njim:

„O moj Mijo, gdje si sinoć bio?“	Jer je voda svaka grozničava ¹ ,
„Draga moja, boljela me glava.“	Udovica srca žalostiva;
„Nisam li ti, Mijo, govorila:	Već pij vino, a ljubi djevojku.“
Ne pij vode, ne ljub' udovice,	

V obče nima pesen rada vdov:

Udovice lice obljubljeno²,
 Djevojačko jako za ljubljenje;
 Udovice ruho³ poderano⁴,
 Djevojačko jako za deranje.

Zató svetuje sestra bratu:

„Ma ⁵ 'ko biš se kada oženio,	Udovicam madlo ⁶ sije sunce,
Ne uzimlji udovice mlade;	A divojkam na vedroj vedrine;
Udovicam hunje ⁷ za nedarcem,	Bolje ti je ne ženiti brajne ⁸ .
A divojkam jabuke črljene ⁹ ;	Leg ¹⁰ porednu ¹¹ drugu ¹² dobaviti.“

Jednako tudi vdovci, posebno stari, niso za ženitev in hčere govoré otcu:

Kožo namrzgana,	Aj ti starče stari!
Sivi su ti vlasi!	Ni divojka za te,
Nemoj tužni mislit,	Nego mi je za te
Da ti veće mlad si	Crikva i molitva.

kajti:

Star je vojno ¹³ trula ¹⁴ javorina;	a	Mlad je vojno ruža napupila ¹⁵ ,
Vjetar duva ¹⁶ , javorinu ljulja ¹⁷ ,		Vjetar duva, ruža se razvija,
Kiša ¹⁸ ide, javorina trune;		A od kiše biva veselija,
		Sunce sija, ona rumenija ¹⁹ .

Zató pak devojka, ktera mora po volji roditeljev vzeti za moža starca ali koga drugega, kterega njeno srce ne ljubi, toži:

„Mlad me prosi, za stara²⁰ me daju.“²¹

In ta strah kali včasi neusahljivo veselje srbske in hrvatske devojke ter jej izvablja mnogokrat žalostne tožbe ali še večkrat morda strahovite kletve iz dna srca, kakor veli pesen:

¹ mrzličava; ² opoljubovano; ³ oblačilo; ⁴ raztrgano; ⁵ pa ako bi; ⁶ dunje — kutine; ⁷ rudeče; ⁸ medlo, temno; ⁹ brate; ¹⁰ nego; ¹¹ hudo; ¹² tovaršico, ženo; ¹³ mož, soprog; ¹⁴ trohljiva; ¹⁵ piha; ¹⁶ ziblje; ¹⁷ dež; ¹⁸ napopkana; ¹⁹ bolj rudeča; ²⁰ starega.

²¹ Pri Srbih in Hrvatih vlada še običaj, da si devojka ne izbira vsakokrat sama svojega bodočega moža, temveč često ga jej odločijo roditelji. Večkrat dogovoré stariši ženitev med svojimi otroki, a ti ne znajo niti besede o tem, in včasi ni nevesta celo do dneva poroke nikdar preje videla svojega ženina.

Već su teške kletve devojačke;
 Kad uzdišu, do Boga se čuje;
 Kad zakumu, sva se zemlja trese:
 Kad zaplaču¹, i Bogu je žao.

Tako govori hći materi:

„Ne daj mene, majko, za nedraga; Studen² kamen pod glavu metati,
 Volim³ s dragim po gori hoditi, Neg s nedragim po dvoru šetati,
 Glog zobati, s lista vodu piti, Šećer⁴ jesti, u svili spavati.“

A komu ne bude na žal, kedar čuje žalostnico:

„Jer sam ja sirota nesretna djevojka:
 Ja bosiljak sejem, meni pelen niće⁵.
 Oj pelen, pelenče, moje gorko⁶ cvieće;
 Tobom će se moji svati nakititi⁷,
 Kad me stanu⁸ tužnu do groba nositi.“

A kaj stori nesrećna devojka, da jej ne bo treba biti ženi ne-
 ljubljenemu?

Ona savi⁹ skute¹⁰ i rukave, „Volim biti morskim ribam hrana,
 I uskoći u to more sinje, Nego vojnu za nevolju ljuba,
 Tonom tone, a tonuće besjedi: Nego vojnu, bratinu krvniku!“

Končujōc te „male slike čutov“, čujmo še dva glasa oseb, kterim
 se ne vraća milo za drago. Jeden, upajoće a v nadi prevarjene devojke:

„Nemam ti ja bratca nit sestrice, Kad je jedna mati sina oženila,
 Moram si uzdisat kod majke djevice, Onda j' moja misal Dunaj preskočila,
 Ufanje, ufanje, ufanje me drži, Ne Dunaj, ne Dunaj, neg široko more,
 Dokle jedna mati sina ne oženi. Neg široko more, kō je puno vode.“

a drugi, tožba mladenčeva dragi nesojeni:

Da bīm služil Bogu, koliko sam tebi,
 Bog bi se smiloval, prijel bi me k sebi;
 Već bi se smilila Turkinja na roba,
 A ti se ne moreš na mene neboga:
 A ti se ne moreš na moje moljenje!“


(Glej tuđi Fr. Petračić: „Žena i ljubav u narodnoj pjesmi“,
 „Vienac“ 1876).

A. Fekonja.

(Konec pride.)



¹ zaplakajo, zajočejo, ² raje hoćem; ³ hladen; ⁴ sladkor; ⁵ raste; ⁶ grenko; ⁷ na-
 kinćati; ⁸ začuō; ⁹ zavila, zasukala; ¹⁰ krila.



Národne pripovedke.

Priobčuje *Mat. Valjarec.*

79. K v o č k a.

(Zamladinec.)

Vu staro vreme bili su vu jednom selu dva ljudi, muž i žena. Oni su bili jako bogati i sega su zadosta imeli. Ali ako su bogati bili, ipak su bili pobožni i hogaboječi tak jako, da nisu nigdar nikaj počeli delati, da ne bi počeli vu imenu božjem i vuvek su rekli: pomози nam Bog in velika vila! Bili su najbogateši vu celem selu, ali nisu imeli nijednoga deteta pa gda su se spominali, da sega imaju, samo dece nemaju, krivil je jeden drugoga, da je on kriv. Na poklem su rekli, da budu Boga molili, da more biti bi je posluhnal, pak bi im dal barem jedno detece, ako baš ne bo vekše nego palčec. Počeli su Boga moliti i obečali su da, ako im Bog da dete, da ga budu vu pobožnosti odhranjivali i pošteno ga navčili, da ne bo nigdar Boga smel zbantuvati, da bude vuvek Bogu poslušen i pokoren i ljudem se ne bo smel zamerjati niti je špotati, nego stareše i mlajše poštvovati. Nu nê je Bog mam posluhnal, neg je štel nje kušati, jeli su pravi ljudi, ako prem je znal, kakvi su i kakvi budu. Oni su dugo molili i prosili i nigdar nisu žalne reči rekli, da je Bog neče posluhnati, neg su vuvek govorili: fala budi Bogu, naj se puni vola božja. Tak su jem put sami bili fizi i pobožno molili i gore ruke držali. Na jem put je došel jeden stavec fižu pak im je rekel: k meni je seneči došel boži poslanik pak mi je rekel, da vam ja denes moram povedati, da vam je Bog obečal jedno dete. Oni su mislili, da je to kakov stranski človek, pak su mu mam rekli sest, i kak su to čuli, mam su od veselja poklekneli i gore ruke zdignali pak su počeli Bogu faliti i njega dičiti, kaj im je itak to obečal. Stavec im reče: stante se gore. Oni su se stali i stavec se je preobrazil, da ovi dva nisu mogli niti gledeti, ar je bil svetel, i čuli su okolo njega puno ajngelov. Oni su se prestrašili, ar su mislili, da je zbila to božje po-

slanje. Ali im je mam počel govoriti: ne bojte se nikaj, ja sem vam Bog, koj sem vas dal na ov svet i koj sem 'se stvaril, nebo i zemlju i 'se kajgoder je na nebu i na zemlji. Ja sem vas poslušnal i vam se smilual, ar vidim, da ste dobri i pošteni ljudi. Budite návek tak pobožni i dobri, kak ste bili do vezda pak svoje dete pošteno vučite. Gda je to zgovoril, na jem put ga je nestalo izpred oči ovi' dvoji'. Rivtek im je Bog dal, kaj im je bil obečal: žena je zanosila i gda je spoznala, da je zanosila, mam je mužu povedla. Muž se je resplakal od veselja i radosti ali itak nê dočakal deteta, ar je za pet mesecov umrl, pak je sama ostala devica i onda si je zela k sebi jednu pucu i jednu staru žensku pak sluge i gospodarila je dobro 'se prez muža. Bila je i na dale pobožna i bogaboječa i rivtek je srečno dete porodila. Starica joj je dete okupala i povila i pomogla joj je, kaj je bila moguća. Devica vučila je dete mam od male malošćice pošteno, kak se mora zadržavati i kak svoje rodjake poštvovati i sakoga starešega od sebe, i više put su same vile k njoj došle i povedale joj, kak se mora jedna poštena devica zadržavati i svoju čer vučiti, pak su joj rekle, da joj oni med se čer zemu, ako ju da, pak ju budu vučile one same 'se, kajgoder je treba znati jednoj dobroj i pobožnoj divojčici. Devica je rekla, da bo pošilala čer me nje (= med nje), gda bi vremena imela. Dete te device bilo je jako lepo išče dok je bilo vu zibki, a sčim je bilo vekše, stim je bilo lepše, tak da mu v celem selu nê bilo para. Nu nê bilo samo lepo, neg je bilo i pametno kak kakov stari človek, pak je pucica i drugu decu vučila i sebi zvala i poklem su joj zmislili ime „pastirica dece“ pak su joj naj poklem zmislili, da je „kvočka piščenic“, zato ar je vuvek sobom dece vodila i vuvek se je postavila za gospodaricu 'se dece v onem selu, i tam su se igrale, gde je ona štela i 'se su ju morale poslušati; kak je ona rekla, tak je bilo, i vuvek su za njom išla deca, kak piščenci za kvočkom, pak su joj zato i primislili bili ime „kvočkica“.

Gda je dosta velika zrasla, ipak su ž njom jako rado 'se puce iz celoga sela hodile i nju poslušale. Onda ju je počela mati vučiti presti, šivati, tkati, žeti i gospodariti i pošilala ju je više put med vile, pak su ju i one vučile, kaj mora saka ženska znati. Ona je poslušala vile i obečala im, da bude tak živela, kak goder one joj veliju. Gda je narasla za zamuž, došli su k njoj sakojački dečki. Jem put je bil došel k njoj snoboke nekakov gizdavec. On je mam išel k njejnjoj materi pak se je k njoj prilizaval i falil se je tak jako, da mu je ona verovala, kak da bi to bila prava živa istina, i preslepil ju je i premamil k sebi tak, da mu je bila obečala svoju krepostnu čer. Gda je ov gizdavec došel opet trejti večer, onda mu je rekla, da naj dojde slobono snoboke. Nu 'se to nê štela niti čuti ta divojčica. Ov je poslal snoboke k toj devici,

i ona je obečala svoju čer i rekla im, da naj dojdú na zaruke vu sobotu vre po navadi. Gđa su došli snoboki dimov, mam su povedali mladencu i njegovem starešem. Oni su se veselili, kaj budu tak pobožnu i krepostnu divojčicu imeli za snehu pak su se i pripravljali na zaruke. Gđa je došla sobota, mam je v jutro počela mati toga mladenca pripravljati strošek za večer, kaj budu sobom na zaruke nesli večer. Okolo južine dobe poslala je po snoboka i on je došel pak je tam jel i pil. Gđa je večer nastal, spravili su se snoboki pri mladencu pak su odišli na rubčeno (= na zaruke) k mladenki, i devica je nje lepo prišla. Oni su se sakakaj spominali prvo, nego su kaj o zaruki govorili, a mladenec se je spominal z mladenkom. Gđa su se dospomenuli, dosta norij spreveli, onda su se počeli spominati stoprem od zarukov. Mati je mam obečala mladencu, da mu ona dá čer za ženu, neg da ju mora poštvati, pak mu je pune vuha naklepala. On joj je 'se obečal, da bu jako dober i da bu svoju ženu poštvual tak kak na sem svetu zlato i srebro, samo mu ju naj da. Nu k ovoj čeri došla je saku bogu noč vila pak joj je vu snu povedla, kaj mora delati po danu, kaj slobono dela, kaj ne; a baš onu noč je senjala, da je došla k njoj sama gospodarica dobri vil pak da joj je rekla: čuješ, ti pucica, ti si išče mlada, ti si bila nam i Bogu vuvek povoljna i bogaboječa puca i poštena mladenka, pak budi i od vezda tak. Ja sem došla k tebi i pitala sem Boga za te, pak ti velim: moja draga čerka, náj ti zeti za muža onoga gizdavca, koj vezda k tebi hodi snoboke i koj zutra dojde na zaruke; on ti je samo gizdavec i nikaj ne valja; náj ga zeti, ti boš drugoga ali poštenoga mladenca dobila za tovaruša, s kojim boš mogla do sudjene si smrti živeti i gospodariti i boš srečna na ovem svetu i mi ti 'se povemo, a na drugem svetu boš najsrečneša. Ona je obečala, da ne bo zela toga gizdavca, neg da onoga bo zela, kojega im one rečeju, i tak je odišla ispred nje vila, a ona se je prebudila. Drugi den je 'se to materi povedla i rekla, da se neće zameriti gospodinu Bogu i da ne bo zela toga mladenca. Nu mati joj je počela govoriti, zakaj ga ne bi zela, da je bogat i dober gospodar i da je snažen mladenec. Ali či je samo govorila, da neće zeti takvoga gizdavca i da ga ne sme. Nu mati ju je itak nagovarjala, da ga naj zeme pak se joj je i grozila, da ga mora zeti. Ali či je samo govorila, da ga ne sme niti neće zeti. Gđa su on večer došli snoboki z mladencem na zaruke, rekla im je mati mladenke, da bi ona to jako rada učinila, ali da ne more nikak nagovoriti čer na to, pak je rekla, da naj snoboki nagovarjaju nju. Snoboki su najpredi navčili mladenca, kak ju naj snubi, ali ga ona nê štela niti poslušati. Onda su išli snoboki snubit, ali ni oni nikaj nisu mogli nasnubiti; niti čuti nê štela. Mati je rekla mladencu, naj ide drugi i više put k njoj pa naj ju nagovarja. Nu to 'se nê nikaj hasnilo.

Onda je išla sama mati pak ju je počela nagovarjati na čkomaj i na poklem na glas, da ga naj zeme, i da ona hoće pak ga mora zeti. Ali joj je či rekla: nečum, mamek, ga zeti, ja rajši nejdem zamuč neg da bi morala njega zeti. Nu mati kak je to čula, kaj joj či veli, rasrdila se je pak ju je štela biti. Ali joj je či rekla, da ne bo zela toga gizdavca, makar ju baš do smrti 'mori, i da si rajši oči skopa pak bo po svetu išla prosit. Gda su snoboki i mladenec vidli, da s toga ne bo denes čisto nikaj, onda su rekli materi, da se naj ona ne srđi zato i naj ne bije čer i gda su ju malo vtišili, onda su išli jest i pit, ar je mati dala bila večerju pripraviti za snoboke, ar je mislila, da bo zela či toga mladenca. Snoboki bili su dobre volje pri stolu pak su se sakakaj spominali, a naj poklem rekli su tojoj devici, da ju naj nagovarja na zaručenje. Mati im je obečala, da bo nju nagovarjala i da bo morala toga mladenca zeti, i tak su pili i jeli pak su se spominali. Ali mladenka nē štela niti droftine jesti niti kaplice piti. Gda su se dosta napili i najeli a i napopevali, bilo je vre prešlo polnoči i onda su se razišli.

Mati pak toga mladenca veselila se je doma, ar je mislila, da ih nē tak dugo dimov, da su nasnubili i da su napravili zaruke i rubčeno, pak se je počela spominati svojemi, kak bo dobru i poštenu snehu imela. Gda su ovi vre došli na grunt, počeli su larmati i kak je to čula mati, mam je išla pred nje i pitala svojega muža: jeli ti se je dopala sneha? To je bilo baš na pragu, i on joj je odgovoril: daj si samo mir, meni se je dopala, ali ne znam, bo li naša ali ne. Gda su se tē (= ovi) spominali, dojde i sin pak mu mam reče, da joj naj dá rubec, -da ga spravi. Ali sin joj se je nasmejaj pak je rekel: a moja mamek, ja sem s košare opal, i gda su se 'si snoboki skupili v izu, onda su je stopram počeli spitivati, kaj je i zakaj nisu mogli nasnubiti, Oni su onda 'se povedli, kak je i kaj je. Mati se je bila jako rasrdila pak je rekla: ne boj se, sinek moj, ona bo morala tebe zeti, ako ne bo tebe zela, ne bo onda nikoga drugoga; ja bom vre to z njejnóm materjom napravila, kaj bo ona tebe morala zeti, samo ako se nisi materi nikaj zameril. Mam drugi den išla je k materi mladenke, pak su se spominale sakakaj a naj više, da zakaj ne bi zela či njejnoga sina, pak da nē njejn sin najgorši niti najgrdji, a nē ni ona najgorša niti najsiromaškeša. Na to joj je mati rekla, da ona ne protu tomu čisto nikaj, da je sama nju nagovarjala pak da joj je rekla, da ga neče zeti, da bo rajši z doma odišla po svetu, neg da bi njega zela. Gda joj je 'se dopovedla, onda joj je rekla, da naj čer dozove v izu, da ju bo ona sama nagovarjala, more biti bi ju nagovorila. Devica išla je van po čer, da naj ide vnuter k toj ženski. Ona je išla v izu, mam joj je rekla mati toga mladenca: nu, gde si bila? zakaj nejdeš k meni? am ti ja nečum nikaj činiti; ako

mi boš moja sneha, bom vesela, ako ne boš, ipak te bom rado imela, pak si sim poleg mene sedi, pak se bumo spominale. Puca si je sela poleg nje pak su se spominale kajkaj. Onda je počela pucicu nagovarjati, da joj naj zeme sina, da je dober i pošten mladenec i da je pameten. Nu ova nê štela niti čuti, kaj joj je ta žena povedala, neg je rekla, da ne bo išla zamuz, da ne sme njejnoga sina zeti. Na to ju je spitalavala, da gdo joj je prepovedal, da ga ne sme zeti. Mladenka je jen čas tajila, onda pak je rekla: meni je vila povedla, da je meni sudjeno drugoga zeti, a ne vašega sina, i da njega ne smem zeti, niti ga nečum. Gda je to čula, rasrdila se je pak je počela mam kleti vile 'se poprek i nagovarjati mladenku, da naj ona nikaj ne pazi na vile, da ju samo one slepiju i da samo lažu, pak da to nê istina, kaj su joj one povedle, neg da su joj išče jalne, kaj bi tak lepoga muža dobila. Gda je ova ženska tuliko tojoj mladenki vu vuha bajala, rasrdila se je mladenka pak joj je rekla: vi niste vekša gospa, neg su sudjenice i vile, koje su bože ženske i kojem Bog 'sevišni 'se pove, kajgoder hoče on imeti na ovem svetu, i koje moraju na ljudi mesto njega paziti i nje ravnati; i žena, vi ite svojem sinom snoboake, kam vam je drago, ja vam ga ne bom nigdar za nigdar zela, i rajši bi bila za navêk puca. Pak je odušla van i rekla na vrati': z Bogom, mene više ne bo v ižu, dok bute vi tu. Vidla je vezda ta ženska, da z njejne mele ne bo kruha. Onda je počela bole mater nagovarjati, da ju naj ona nagovarja. Mati joj je obečala, da ju bude nagovarjala, samo ako ju bo mogla nagovoriti. I tak su se babe naj poklem i razišle.

Devica je mam on večer svoju čer nagovarjala, da naj zeme toga sina, more biti bude išče najbolši gospodar, ali či nê štela niti čuti. Opet dojde i drugi den mati toga mladenca k devici pak ju je pitala, kaj vendar joj je rekla či i gda joj je povedla, da nê štela niti čuti, počela se je od srca plakati i išče bole vile kleti i špotati, a s tom devicom postala je velika prijateljica, samo da ju bole more nagovoriti, da bi čer sinu dala zamuz, i saki isti den bila je pri njoj a negda negda i po dva put. Ali gda je došla s sinom, nê se štela puca od ženitbe ni spominati, mam je van odušla, kak su se to počeli spominati. Gda je vidla toga mladenca mati, da ne bu tak dobila pucu za svoju snehu, ar se neče niti spominati, niti nikaj od nje niti od sina zeti, onda je svega zločestoga sina navčila, da ju naj fkani pak naj ž njom nesramno delo 'čini, naj se igraju pak ju naj premami. Tak je vezda više put došla mati s sinom in nisu se šteli više nikaj se spominati od ženitbe neg sakakaj drugo, pak su se ovak večer, gda je bil svetek, igrali i spominali. Tak je bilo jeno pet šest večerov, a sedmi večer zmislila se je ta ženska pak je rekla: znaš ti, sestrica, kaj? Ne znam. Mi ti idemo tam po našu susedu pak se bumo malo veselile, a deca naj doma tu

paziju, dok mi dojdemo. Ali pucica je rekla mam: ne vi, neg ja idem po vujnu pak ju sim dopelam. Na to joj reče ta ženska: kam bi ti bedak po noći išla? vi budete dva doma, mi same stare po staru idemo, a vi večerju pripravljajte doma, dok mi dojdemo. One su odišle po vujnu i kak su odišle, počel se je ov mladenec s pucicom igrati i na nesravno delo nagovarjati, ali pucica nê štela niti čuti. Nu gizdavec joj nê dal mira nikak i kak je videl, da ju nemre nikaj po dobru dobiti, onda se je počel groziti, da ju bo 'moril. Ali ona sega toga nê se čisto nikaj bojala. Naj poklem štel ju je silom pritrucati, ali gda je ona to vidla, kaj bi rad ž njom napraviti, počela je kričati sega grla i vušla mu je pak se je vani skrila tak dugo, dok su došle ove dve i dopelale vujnu. Puca nê štela nikaj jesti niti piti, neg je 'se povedla vujni, kaj je štel ž njom delati ov gizdavec, a vujna joj je rekla: náj, moje drago dete, špota nam delati, neg se samo drži svega reda, pak boš vidla, da boš srečna i tebi ne vujde on mladenec, koj ti je sudjen; to ti je već briga gospodina Boga dobrog, pak se i vile za te moliju; samo ti ostani vu mladosti pak boš vidla, da ti Bog dá dobru sreću i blagoslov svoj, a vile te 'se navčiju, kaj god ti bo treba i naj pri tem niti mater poslušati. Gda su se navečerjale, onda su se malo igrale pak su se 'si skup razišli. Ali itak je saki isti den tam došla mati toga mladenca pak je tû devicu nagovarjala, da ju baš naj ne pusti zamuž. Ova devica ju je poslušala pak je rekla, da ju bo zaklela, ako bo gda išla zamuž, pak ju je išče bole s tem rasrdila, kaj joj je govorila, da je njejno dete zločesto i nepokorno dete, kaj neće svoju mater poslušati, i da či nju ne pozna za mater, pak da bi ona imela čer, da bi ona vre vidla toje dete, koje ne bi štelu nju poslušati. Tak je bila čisto tu devicu spuntala, da već nê ni za Boga svoju pravu čer trpela, neg ju je vuvek špotala i bila, a puca je 'se dragovolno podnašala i vuvek je za svoju mater Boga prosila i molila.

Ocu toje pucice bili su takaj nekakvi rodjaki vu selu Zvirku negde na severu, ali su bili dalešni rodjaki, jako dobri gospodari i pobožni i sega su dosta imeli pak se nisu nigdar za nigdar svadili. Ovi su imeli takaj dece, koju su mam od kraja vučili pošteno i bila su takaj tak poštena, da im nê bilo para vu celem onem mestu. Imeli su pet dečkov, prvomu je bilo ime Dobrojagar, drugomu Dalkovid, trejtemu Dobročul, četrtomu Dobrokrad, a petomu Dobrobež, a tak je rekla vila ocu i materi, da moraju takva imena dati svojoj mužkoj deci. Nu niti ovi dečki nisu se nigdar svadili niti komu zamerili. Gda su vre dosta velika zrasla i vre je bil najstareši za ženitbu, rekla je mati možu, da je vre ona stara i da nê moguća opravljati tuliko dece i družinu, neg da budu morali najstarešega sina ženiti. Otec je na to privolil pak je rekel: ja ti to verujem i sam velim, ali ja ti nisem dosta spameten, kam bi ti

išli mi snoboke z našim Dobrojagarom; ja sem ti strahu, da ne bi kakvu nevalanku dobili za snehu, onda bumo išče pet put više brige imeli a nigdar nemo (= ne bomo) na miru, i bo nas onda srdila i klala. Ti si sama premisli, kam bumo krenali, da mene ne boš mogla kriviti. Oni su se tak spominjali jeno dva večera sami, poklem su i družini povedli pak su i pitali, naj ona pove, kam bi dobro snoboke iti z Dobrojagarom. Vezda su počele puce i mladenke povedati, da bi ona i ona bila dobra; nekujim su rekli, da su dobre jako, ali da su rodbina. Tak su došli spomenkom i do čere ove device, ali su rekli: je, ova puca dobra i poštena i snažna, da joj nema vu celem hutaru para, ali kaj hasni, da je rodbina? Gda su se tak spominjali, reče jedna žena: znate kaj, stric? nigdar vam ne bo bolše sreče, neg je či te device, a ja znam, da ga rada zeme. Na to su 'si privoleli i rekli, da bo to jako dobro. Ali im je na to otec rekel: hm hm, kaj vi ne znate, da mi je rodbina? am sem ja sam to vre mislil, ali ne bo nikaj s toga. Na to se je samo smejal Dobrojagar. Ali ta sneha i druge počeli su mam kolena zvadjati i računati i na jem put je rekla: najte se nikaj bojati, am nê bližno rodbinstvo ono, am je vre vu petom kolenu z jedne strane a z druge strane vu četrtom, to se slobono poberu, samo tam idemo snoboke, ja sama pem (= pojdem), bute vidli, da ju nasnubimo. Vezda zapita otec Dobrojagara, je li mu se dopada i je li hoče iti tam snoboke. Nu on se je samo smejal. I gospodar je poslal pitat tu snehu k svojoj rodjakinji, da bi li slobono došli snoboke svojem najstarešem sinom.

Kak je došla ova sneha tam, mam se je počela spominati sakakaj drugo pak je z dalka došla na spomenek za snoboke i ženitbu. Naj prvo je sneha govorila devici, da je li bo išla zamuz njejna či, pak je li se budu gostili. Ali devica je rekla, da ona sama ne zna, je li bo išla gda ali nigda zamuz pak joj je počela pripovedati, kak dobre je snoboke imela pak da nê štela iti zamuz i da je on mladenec bil jako dober, pak da ga itak nê štela zeti, i da je ona takaj bila sama na to privolela, pak da ju nê štela posluhnati pak da vezda niti neče iti zamuz. Gda je to sneha čula, onda je rekla: ah, tak z mega posla nikaj ne bo. Na to joj je devica odgovorila: am sem ja znala, da si ti došla za to k meni. Na to ju zapita, od čije strane je došla i zakaj je došla. Ona mam 'se pove, kak su joj rekli i zakaj je došla pak je i mam povedla, da su oni 'se doma preračunali, da nê tak bližna rodbina, da se slobono deca zemeju. Mati rekla: hm, meni je 'se jeno, ali bolše sreče ne bo dobila, neg je imela pak ju nê štela i ne bo nigdar išla zamuz. Vezda je mati nekam van prešla i vu hižu je došla či pak je rekla: haj strina, kaj ste vi sami fiži? pak 'de su mama, kaj se bar oni z vami ne spominaju? pak je mam počela pitati za 'se, kak su tam, je su li zdravi i je li se bo kaj sin staroga vujca ženil. Na to se je ta sneha nasmejala

pak je rekla: am sem baš tebi došla snoboke za Dobrojugara; kaj né dober dečko, pak kaj ga ne bi zela, am ga ti sama dobro poznaš. Na to se je puca samo nasmejala a sneha je vre znala onda, da bi ga rada zela. Gda je sneha štela vre oditi pak je pitala, bi li slobono došli snoboke, rekla je mati, da ona ne more preprečiti nikomu snoboke dojeti, da naj slobono dojdū, ali da im ona ne more baš reči, da bi zela njejna či toga mladenca. I tak su se razišle pošteno i rekla je mati i či, da naj doma 'se pozdravi. Kak je ta sneha dimov došla, mam su ju pitali, da kaj je opravila i jeli bo kaj ali čisto nikaj. Žena je mam povedla, kaj je skončala i kaj su joj tam rekli. Drugi večer poslali su prave snoboke, mužke glave i ženske i nasnubili su, pak gda su snoboki dimov došli, mam su povedli, da je 'se gotovo, samo da moraju iti na zaruke zutra ali pozutra. Vezda je rekla gazdarica drugim ženam, da se naj jena pripravi, kaj bo išla večer na zaruke i rubčeno, pak da naj pripravljaju večerju, naj zakoleju dvoje mladine i naj kolačev nekaj speču. Žene su pripravile večerju za zaruke i gda je vre došlo vreme, da idu po rubec, onda je rekla mati, da se naj jedna opravi pak naj ide tam mesto nje, da ona ne more iti. Nu 'se su rekle, da naj ide ona, koja je hodila pitat i ona se je morala opraviti i iti na zaruke z mužkemi i mladencem.

Ali prvo neg su ovi nasnubili, zeznala je za to mati onoga gizdavca pak je išla mam k devici pak ju je počela puntati, da zakaj bo čer dala tam, da on ne valja nikaj, da neće nikaj delati, neg da se samo vuvek poteple, pak da joj bi bole bilo, da je čer dala njejnemu sinu; pak joj je počela takaj govoriti, kak su med sobom naredile, pak zakaj se ne drži svoje reči. Nu devica je rekla, da ona njoj ne more prek nikaj zapovedati i da si naj či zeme koga goder hoče, da joj je povedala sakkaj pak da ju neće posluhnati i da si naj vezda napravi, kak goder joj je volja. Na to joj je ona rekla: da kakva je to pucica, koja ne bi svoju mater posluhnala i da bi njejno to dete bilo, da bi ona njega zaklela. I tak je ta devicu spuntala, da se je od srca plakala i klela svoju čer. To je bilo on den, gda su večer bili zaruki. Za to je i ona baba mati toga gizdavca došla bila na zaruke, ali njeju sin opal je s košare, a Dobrojugar je dobio prsten i mam rubec. Vezda se je istom srdila mati gizdavčeva, ali opet je išla k devici pak ju je počela nagovarjati i povedati, kakvo je to zločesto dete, koje svoju mater ne posluhne, i tak je bila opet mater rasrdila tak jako, da je svoju čer zaklela, gda je rubec davala Dobrojugaru. Onda je rekla: zemi ga zemi slobono, kača te odnesla, gda boš išla na zdavanje. Nu gda su se ovi dva zaručili, onda su se veselili i popevali išče prvo, nego su išli jest i onda su se veselili do beloga dana. Gda su jutro snoboki dimov došli, mam su je pitali, jeli opal s košare Dobrojugar ali né. Nu

on mam dá rubec iz žepa i mati se je počela od veselja plakati i mam on den je išla pohadjat svoju tu novu snehu i kak je tam došla, podvorili su ju lepo pak su se veselili, kaj pak budu vu bližnem rodbinstvu. Gda je došla vre trejta nedéla, gda bi morali iti na zdavanje, onda onu sobotu došli su po škrinju i mladenec je pital punicu i mladu, da kuliko svatov hoćeju, jeli cele ali kurtaste. Nu one su na njega se pustile, a on je zel cele. Ali gda su se navečerjali i razišli, onda se je počela mati plakati, da kaj je napravila, zakaj je čer svoju zaklela za malkaj. Či je pitala mater, zakaj se plače, nu ona joj nê štela povedati a plakala se je celu noč. V jutro došle su rodbina i susede, da ju obleču i na nju venec deneju, a mati se je strašno plakala i narekala je sega razgota. Gda su ju pak oblekle i na nju venec dele, došli su svati i gda su svati svoje zvršili, onda su rekli materi po običaju, naj je ponudi; ali ona je od žalosti opala i mesto nje ponudila je druga.

Nu gda su pošli, doletel je nekakov viher, a vu viheru kača pak je pograbila tu mladu i odnesla ju je. Strah je popal 'se svate i domaće ljudi pak su mater pitali, more biti je ju ona zaklela. Ona nê tajila, neg je mam povedla i zakaj ju je zaklela. Svati su mam dimov poručili, kaj se je pripetilo i taki su došli tam otec i mati i braća, pak su se počeli plakati, a mati onoga gizdavca smejala se je. Nu gda su se tak dugo spominali i plakali, na jem put je rekel Dalkovid: ne bojte se, mama, nikaj; nas je pet pak mi idemo po tu mladu moju nevestu, mi ju ne pustimo vragu, ar on ž njom nikaj nema, mi bumo vidli tu kaču, koja nam je odnesla nevestu; samo se vi Bogu molite, da vam oprostí, a mi nju taki dopelamo.

Mam on den išli su na jenu veliku pečinu, pod kojom je bilo na okolo puno pustih gradov. Na jem put je spazil Dalkovid, gde je kača z mladenkom, a bila je vu devetom gradu, pak je rekel bratom: fala Bogu, tam je vu devetom gradu, pak je pokazal 'sem i vidli su ju, gde je sedela pri obloku, pak je kačinu glavu na kolena' držala. Gda su to vidli, mam su se zafalili vilam svojem. Vezda su se opravili, saki si je zel oružje pak su išli tam. Dobrojagar mam je strelil vu kaču, Dobročul mam je priletel kači pak ju je vudril i dotukel, Dobrokrad ju je mam zel pak ju je odnesel van, a Dobrobež je mam 'se dimov odnesel. Gda su to vidli ljudi i stareši, počeli su se 'si veseliti i jukati i vezda stoprem bilo je veselje i mati je rekla, da naj si vezda zeme kojega goder hoče. Nu oni se nisu mogli dugo naravnati i pogoditi, ar je Dobrojagar rekel, da ju nê vreden sam dobiti, neg da naj matere napraviju red. Nu matere su rekle: ite k Bogu, pak naj on vas sudi i naj on napravi, kaj je god njegova volja. Mam je došel svetli oblak i veter pak je 'se odnesel vu nebo i dendenešni je tuliko

zvezd gore, i drugi den se je onde list našel, da budu navek za navek na nebu, da se budu znali spominati ljudi, kulik je greh, ako mati dete zakune; i te zvezde se dendenešni zovu kvočka.



Črtice

iz ethno- in topografije nekdanjega Norika in Panonije.

Spisal *Davorin Trstenjak*.

v.

Tragisa flumen, Arlapa.

Ime te reke nam je ohranil rimski spomenik, najden v okolici današnjega mesta St. Pölten, in sluje takó-le: Divo. Neptuno. Aquarum. Potenti. Ob. Inductum. E. TRAGISA. Flumen. Muris. Epis. Accolae. Votum. Posuerunt. Lubentissime. Merito. (Duellius, in Excerpt. Genealog. pag. 310).

Reka še dandanašnji nosi ime: Traisen iz Tragisen po izpajenem gutturalcu, kakor v nemški besedi: maid, iz staronemšk. magith, dekle, Mojmar iz Mogimar, maiestas iz magiestas, Majdalena iz Magdalena itd.

Reka Tragisa — Traisen ima svoj vrelec na štajersko-avstrijski meji pod Tragižjim vrhom (Traisenberg) med Trnico (Dürnitz) in Maria-Zell-om blizu Rečje doline (Retzthal) in blizu virov Murice; od tod teče na Trnice (Dürnitz) in na sveti Hypolit (St. Pölten) in se staka pred trgom: Traismauer zapadno od vasi Preiwitz (v starih listinah: Bripoliza = Pripolica) v Dunaj.

Starinoslovci trdijo, da je bilo na onem selu, kjer sedaj Traismauer stoji, rimsko stanovišče: Trigesamum. O njem piše učeni historik prof. Aschbach (Wien. Sitzber. 1830. pag. 31 seq.): Der Ort hiess ursprünglich: ad Trigesimum, dann Trigesamum, weil er am 30 Meilenstein von Arlapa, dem ältesten römischen Hauptstandlager, im norischen Ufergrenzlande entfernt lag.¹ Meni se ta razlaga ne dozdeva verjetna, marveč kraju se je utegnilo rekati „na Tragižnem“, kar je rimski uradnik v Trigesamum prikrojil.

¹ To ni resnično. Po Antoninovem Itineraru je iz Arlapa cesta držala v prvo stacijo: „Namare“ VII. M. P. = 3 ure; iz Namare v Trigesamum XVI. M. P. = 6½ ur; ta daljava pa ne daje „dreissigsten Meilenstein“.

Tragisa je že bila za Rimljanov deroča reka, kar spričuje votivni spomenik, bogu vodá Neptunu postavljen, pa še tudi dandanašnji trga silno ta reka pobrežje ter poplavlja okolico. Zaradi te svoje lastnosti je dobila ime: Tragiza, iz snovi: træg, reissen, brechen, bulg. trægna — træg-nuвам, breche auf, reisse aus, rusk. trog-at, pereryvat, entzweireissen. Iz træg je traga po onem pravilu, kakor draga, mreža, iz dræg, constringere.

Tudi na gorenjem Štajerskem imamo reko Tragöss (v starih listinah: Tragoesse = Tragež) v okrožju bruškem, ki je tudi deroča, in pa goro: Traglenzalpe — Traglnica v jarugi, ki se veli Toboweitschgraben, to je Dobovičja graba. Tragiška dolina je po slapih pretrgana; zató so dali pozneje Nemci jednemu kotu te doline ime: Sprenggraben, drugi še ima slovensko ime: Laminggraben: Lamnik — Lomnik. Zraven potoka Tragöss teče v tej dolini potok Fölzbach t. j. Belica. Sem spadajo tudi kraji: Tragusse — Tregusse v sredovečnih listinah, danes: Tregist, kjer oglje trgajo, v okolici lankoviški.

Ne daleč od Traismauera v cerkvi sv. Martina, ki stoji kraj struge reke Tragise, bil je krščen moravsko-slovenski knez Pribina. Dotična listina (okoli 830) poroča: „— in cuius spacio temporis quidam priuina esculatus a moimaro duce moravorum supra danubium venit ad ratpodum, qui statim illum presentavit domno nostro Hludovico. Et suo iussu fide instructus baptisatus est in ecclesia s. Martini loco treisma¹ nuncupato, curte videlicet pertinenti ad sedem iuvavensem (Juvavia, Anhang, pag. 204).

Pred Tragižnim je stalo rimsko stanovišče: Arlapae (genet. Börking), torej nominativ: Arlapa, in sicer na ustju reke, ki se danes veli: Erlaf. Ker imajo nekteri Ptolomajevi codices krivo pisavo Arelate, začel je prof. Aschbach trditi, da je to stanovišče dobilo ime po rimski legiji, ki se je zbirala v galskem mestu: Arelate, današnji Arls.

Temu trdenju nasprotujejo Notit. Imper. Occid., v katerih stoji, da so v stanovišču „Ariape“ (krivo prepisano za Arlapae) bili v posadki: Equites Dalmatae. Tudi Antoninov Itinerar in Tabula Peutung. imata obliko: Arlapae. Ime je nastalo, kakor je bilo rečeno, po reki, ktero zdaj Nemci imenujejo Erlaf. Ta reka ima početek v jezeru imenovanem: Erlafsee, kake pol ure od Maria-Zella. Odonod teče

¹ Nemeč je popačeni Trigesamum prikojil za svoja usta v obliki: Treisma. Oblika Tragöss se je izobrazila iz Tragež, kakor: Traföss (v starih listinah: Treuisse) iz Trebež. Na nekdanji suffiks iza spominjajo staroslovenske tvarine: cel-iz-na, česk. podob-iz-na. Suffiks: uza imamo v besedi: trabuza, Plapperer. — Tragisa zna tudi stati za Tragiža, prim. Trebiža, rečica na Kranjskem. Suffiks iz — iz nahajamo v rusč. běliza, albedo, v slov. drobiž, v serb. sitniž.

skozi Jessenitzthal — Jesenice (in rés v tej dolini rastejo obilno jeseni), skozi Rogatzboden, ki je v resnici obkoljen z rogatimi hribi (tam se najde: Pölla — Polje), in pri Wieselburgu se združi z rečico: Kleinerlaf, ktera izvira iz Lomnitzberga (to je: Lobnica); potem pa se pri Pöchlarnu izliva v Dunaj.

Sembera je besedo Arlapa izvajal iz Orlava in kazal na slično ime reke: Orlice, ktero so Nemci popačili v Erlitz. Dasiravno so rimski uradniki nerimska imena zelo popačevali, vendar bi se jaz ne obrnil rad od oblike: Arlapa; kajti iz Orlava bi bil Nemeč napravil: Erlau, ne pa Erlaf. Ko sem leta 1835. prvokrat to jezero obiskal in se vozil po njem, čudil sem se črez množino orlov, kateri nad tem jezerom letajo, in že takrat sem tovarišu rekel: To je rés orlje jezero. V imenu Arlapa najdemo starejši *a* — *ar*lj — za *or*lj; iz tega adjektiv fem. *ar*ljja, *aquilae*; drugi del besede *apa* pa se po izpah-njenem *v* lahko tolmači iz *vapa*, starosl. *stagnum*, novosl. *Pfütze*, srbsk. *Vapa*, ime reke. Arlapa je torej = *or*ljja *vapa*, Adlerpfütze. Da je v stari dobi tudi to jezero, kakor druga, bilo mužnato, bodo mi geologi radi pritrdili.

Prebivalci pobrežnega Norika (Noriči *ripensis*) morali so najpreje prenašati navale Keltov in sicer iz plemena Bojev. Iz Tacita zvemo, da so sedeže Bojev posedli Markomani tako daleč, kakor so sedeži Bojev segali. Kot mejo markomanskega kraljestva pa nam Vellej Paterkul (2, 168) na iztoku označuje Dunaj in reče, da so na desnem bregu Dunaja stanovali Noričani. Vendar na severozapadni meji Norika nahajamo tudi sledove naselbinam bojskim. Osvojili so si ne samo južno stran današnje Bavarske, nego so se tudi vrinili v pokrajino salzbursko kraj obojih bregov Dunaja, na levem do Vindobone in na desnem do tja, kjer teče Aniza v Dunaj; tudi v pogorju, ki loči štajersko od salzburskega, nahajamo sledove o njih. Ko jih je markomanski kralj Marbod iz Bojehema pregnal, niso bili nikakov političen faktor; nekaj jih je še gotovo ostalo v Bojehemu, jeden oddelek je hotel Norrejo Turščanom vzeti, ali bil je odbit, in 32.000 mož se je obrnilo v Helvetijo (Caesar 1. 5. 23. 28. Tacit hist. 2, 61). Na Bavarskem so se skoro med Germani izgubili. Dobro opazuje bistroumni Contzen: *Wie hätte das freundliche Verhältnis des Suebenfürsten Ariovist mit dem norischen Könige Voccio zu Stande kommen können, so lange zwischen beiden das grosse Bojenreich jene nähere Verbindung unmöglich machte? Beide Fürsten aber waren durch Blutsverwandschaft nahe getreten* (Caesar 1, 53.). Contzen Wanderungen der Kelten pag. 49. Že ta okoliščina kaže, da niso Noričani in Boji bili jednake narodnosti, kajti ko so Markomani tako grozno Boje stiskali, bili bi Noričani njim kot svojim krvnim bratom vendar na pomoč priskočili, ali pa

jih tako gostoljubno, kakor helvetsko-keltski Haedui, sprijeli in jim stanovališča na svoji zemlji prepustili.

Noriški kralj Voccio bi se bil gotovo preje s sorodnimi Boji zavezal proti Germanom in Rimljanom, nego s svabinskim Ariovistom in rimskim Caesarjem, kteremu je v galskem boju poslal celó 200 konjenikov na pomoč.

Ker niso keltski in germanski rodovi bili prvi stanovniki Solnograškega, tedaj se po slovenskih knjigah ni zastoj naglaševalo, da so Slovenci pred več kot tisoč leti posedli večino Solnograškega. Jaz sem bil celó tako drzen, da sem staro ime za Salzburg: *Juvavum*¹, *castrum juvense*, iz slovenščine razlagal in trdil, da *Juvavo* označuje mesto, v kterem obilo *juv* raste.

Juva je prajotovana in stopnjevana oblika, slov. *iva*, srb. *iva*, Bachweide, česk. *j-iva*, Erdkiefer, dolenjesrb. (luž.) *v-iva*, malorusk. *iva*, kašub. *vjiva*, staroprusk. nasalovano: *in wis*, *Eibe*, litovsk. *iva* — *jěva*, latvinsk. *ive*, *ěva*, pratorodna starovnem. *iwa*, irsk. *éó*, franc. *if* iz nemšč., novonem. *Eibe*, *taxus*, tis. Še zdaj najdeš okoli Salzburga: *Iben*, *Eiben*, *Eifernik* = *Ivarnik*. Sicer že v nekterih slovanskih narečjih *iva* označuje *Bachweide*, pa sam Miklošič priznava, da je *iva* nekđaj pri Slovanih označevala isto, kar nemško: *iva* — *eibe*, *taxus*, pišoč v svojem najnovejšem delu: „*Etymolog. Wörterb. der slav. Sprach.* pag. 424. *Iva*, *altslav. salix. Die Wörter der stammverwandten Sprachen bezeichnen damit taxus, einen Baum, der ursprünglich auch bei den Slaven iva hiess. Tisъ, taxus, ist ein Fremdwort, wohl aus: taxus.*“

Omenil sem že v lanskem „*Kresu*“ v članku: „*Noriški Tauriski niso bili Kelti*“, da je jeden prav bistroumnih nemških učencakov in iztražiteljev starin Viktor Hehn iz dvojnega poznamenovanja reke, ki se zdaj *Salza* imenuje, *Ivarus* in *Isonfta* (v nekterih prepisih: *Igonta*), prišel do prepričanja, da je že pred *Tauriski*, ktere smatra on za keltsko pleme, v salzburški pokrajini nekov drug rod prebival, kteri je reko *Isonfta* — *Igonta* imenoval *Ivar*, samo da so mu ti prabivalci: „*verblasste Rhaeter*“. Ime *Ivar* (primeri ruske reke: *Iva*, *Ivica*, *Ivina*, *Ivinka*, *Ivot*, *Iviga*, jugoslov. *Ibar*) nastalo je gotovo po *ivah*, to je *tisih*, ki še dandanašnji tam obilo rastejo, in nobeden jezikoslovec ne more dokazati, da v raethoetrurščini *iva* pomenja drevo *tis*, zatorej ne moremo tudi v salzburških prebivalcih iskati „*ver-*

¹ Slovensko ime je bilo: *Juvavo*, liki krajnim imenom: *Brezovo*, *Lipovo*, *Dobovo*. Sem spada tudi ime reke *Joveniz* med mestoma *Steyer* in *Windischgarsten*: „*a fluvio Joveniz usque ad terminum Selavorum*“. Kraj *Juvanje* v gornji savinjski dolini ima po *juvah* — *ivah* svoje poznamenovanje.

blasste Rhaeter⁴, marveč slovenske Turščane, med katerimi so se pozneje naselile betve keltskih Bojev.

Jezik Keltov je stal bliže latinskemu (italskemu) nego slovanskemu, in to je storilo, da so se Kelti tako hitro porimčili. V salzburškem in attergavskem kotaru še je v sedmem stoletju stanovalo obilo romanskega polčanstva. Sv. Rupert je dobil leta 670. od bavarskega vojvode Theoda 80 Romanov podložnikov in salzburška cerkev od vojvode Theodeberta 116 Romanov s posestvi vred (glej Arnon. annotat. pri Canisiju II, 485. 488). Nemci pa so Italijane in Kelte imenovali z jednoistim imenom: Walchen — Waelsche; zato še nosijo do današnjega dne kraji: Seewalchen, Litzelwalchen, Walardorf itd. po Valhiih — Vlahiih svoja imena. Da so se tudi med bojskimi Vlahi stanujoči slovenski Turščani, osobito po mestih in trgih porimčili, je naravno, in jaz mislim v imenu rimske družine Fuginas najti polatinjenega slovenskega Turščana. Trdi se, da je bila ta družina iz kraja, kateremu se še danes pravi: Vigaun pri Halleinu¹ (prim. dr. Kos, Spomenik, pag. 97). Temu kraju so slovenski Turščani pravili Begunje; bržkone so prebivalci tja pobegnili, ko so jih ali keltski Boji ali pa Rimljani napadli. Salzburški Nmec je iz Begunje napravil Vigaun, kakor nemški grajščak ali uradnik iz kranjsko-gorenjskih Begunj — Vigaun². Vigaun ni torej postalo iz latinskega Fuginas, marveč Fuginas je zleženik iz Begunj — on je Begunjčan (primeri Aquinas iz Aquina), ki je svoje ime porimčil v Fuginas.

Slovenska krajna imena, ktera v salzburškem okrožju nahajamo, so torej iz dobe noriških slovenskih Turščanov. V začetku 7. stoletja ni bilo Slovanom mogoče, v salzburškem okrožju sedežev priboriti si, ker so že takrat bavarski Nemci v njem trdno gospodarili, in one Slovene, ki so v začetku 7. stoletja v Pongau pridrli in samostan sv. Maksimilijana porušili, zapodili so Bavarci.

Ako je bilo mogoče, da so se porimčeni Vlahi in Sloveni v goratem salzburškem svetu do prihoda Bavarcev ohranili, bili bi jih morali Bavarci in Franki dalje niže po stari Karantaniji tudi najti; kajti od one dobe, ko so Rimljani Norik izgubili, do prihoda Bavarcev in Frankov, niso bile te pokrajine brez ljudij. A mi ne najdemo po severni in srednji Karantaniji nobenega kraja s pridevkom: Walchen.

Meni so jedini znani kraji na gorenjem Štajerskem: Walchberg južno-iztočno od Gröbminga (v sredovečnih listinah Grebenich), Walchengraben v judenburškem okrožju, v katerem je planina: Wepperitzalpe, to je veperica po vepru (aper), Walcher-

¹ K razlagi imen: Hall, Hallein še pristavim belorusk. chal-ucha, Hütte.

² Iz Fugina bi Nmec napravil: Vaugein, ne pa Vigaun.

alpe v takoimenovanem Spregnitzgraben, Walchgraben v dolini Grossfeistritzgraben, Walchern (Valharje), dve uri od Oeblarna, a ker nahajamo ta imena v družbi slovenskih krajnih imen, ne verjamem, da bi bila nastala po Valhih — Vlahih, marveč po vlahih — pastirjih, kajti povsod tam so veliki pašniki in na Walcheralpe se goni 70 goved na pašo.

Valh je nemetathetična oblika za vlah, in da so jo Praslovani rabili, potrjuje jezik polabskih Slovanov, v katerem nahajamo oblike: vorta, vorna, porh, gorh itd. za vrata, vrana, vrana, prah, grah.¹

Jaz trdim, da je valh — vlah (pastor) nastalo iz vals — vlas, ruski volos, bog skota, Hirtengott. Miklošič opomni pri besedi volosъ, Hirtengott: „Bei der sachlichen Verbindung des volosъ mit dem hl. Βλασιος halte ich die Entstehung des volosъ aus Βλασιος trotz der lautlichen Schwierigkeiten für wahrscheinlich. (Etymolog. Wörterb. der slav. Sprach. pag. 394); vendar bi mi v ruskih spisih morali najti oblike: voloz — volozov — voloza, a ne: volos — volosov — volosa, kajti grški s ima sredi besed veljavo slov. z. Ruski volosъ in gršk. Βλασιος — „ὁ ἄγιος Βλασιος ὁ βοικόλος“ — ste dve čisto različni poznamenovanji, in „ὁ ἄγιος Βλασιος“ se pri Jugoslovanih kliče: Blaž, a ne: Vlaz ali Vlaž, tudi ne Vlah. Jugoslovanski „sv. Vlah“ stoji k sv. Βλασιος v isti razmeri, kakor slovanskopoganski Svetovit k sv. Vidu.



VI.

Mons Cetius.

Grški geograf Ptolomaios je jedini, kateri gore „mons Cetius“ omenja. Niti pred njim po Pomponiju Meli, niti po Pliniju ne zvemo ničesa o tem gorovju, in tudi za njim ne poročata nič Fibius Sequester in prvi krščanski geograf Aethicus o tem pogorju. Tudi v Antoninovem Itineraru in v spisu: „Notitia utriusque Imperii“ ne stoji nič o gorovju: „mons Cetius“, kakor tudi cesarski statistik Constantinus Porphyrogeneta v svoji milit. geografiji: „de thematibus imperii orient. in occident.“ nič o njem ne omenja. Ptolomaios je torej jedini vir. Dotična mesta²

¹ Znali so tudi Nemci obliko Vlah razvezati v Walch, kakor Pleso v Pöls.

² Τὸ Νορτικὸν περιορίζεται ἀπὸ μὲν δυσσεως αἰνῶ ποταμῶν, ἀπὸ δε ἄρκτων μέρει τοῦ Λανουβιον τῶ ἀπὸ αἰνῶ ποταμοῦ μέρει τοῦ Κετίου ὄρους οὗ θείσις (ἐπέχει μοιράς) λξ λ' — μς γ'.

Ἀπὸ δε ἀνατολων αὐτῶ τῶ Κετιῶ ὄρει ἀπὸ δε μεσημβριος τῶ τε ἐπὸ τὸ εἰρημένον ὄρος μέρει τῆς Παννονιας τῆς ἄνω. οὗ τὸ δόμοικώτατον πέρας ἐπέχει μοιρας λς — με γ'.

se glasijo: „Norik obmejuje na zapadni strani reka In (Aenus), na severni oni del Dunaja, ki seže od reke In do „mons Cetius“ 37° 30' dolžine, 46° 40' širine. Na istočni strani po isti gori cetski, in na južni — po onem delu gorenje Panonije, ki je pod ravno imenovanim gorovjem, ktereга zapadni konec leži pod 30° dolžine, 45° 20' širine; sredina pa leži pod 37° dolžine, 45° 40' širine.

Gorenja Panonija je obmejena na zapadu po gori Cetius in deloma tudi po Karvanku; proti jugu po jednem delu Istrije in Illyrije po paralelni črti, ktera se začne pri ravno imenovanih zapadnih mejah in se vleče črez goro Albanos in do meje dolnje Panonije med 41° 50' dolžine in 45° 20' širine. Proti severu je meja Norik in oni del Dunaja, ki med goro Cetius na ustju reke Rabe pod 41° dolžine in 47° 40' širine leži.

Po tem popisu so vsi starinoslovci začetek tega gorovja iskali pri današnjem Kalenbergu in konec pri Karvanku, ktere gore pa po Ptolomajevem popisu ne moremo iskati v onem gorovju, ki loči koroško in štajersko deželo od kranjske, marveč vzadi za starodavno Emono v vrhniškem okrožju. Ohranila se nam je tudi stara karta, ki se pripisuje Agathodaimonu¹. Na tej karti se vidi tok Dunaja, na jugu skupina gorovja, čegar zapadna stran ima ime Karvank, iztočna pa Albios. Tudi ta karta spričuje, da ni gora Karvank ležala na današnji meji, ki loči Koroško in Štajersko od Kranjskega.

Južno od reke Dunaja je na omenjeni karti narisano skupno gorovje (Massengebirge), in to je naš: *κέτιον ὄρος* — *mons Cetius*. Na omenjeni karti ima „*mons Cetius*“ na iztoku in jugu odpad, ne pa proti zapadu in severu. Ta točno risani odpad proti jugu spričuje, da je pisatelj „*mons Cetius*“ kot od Karvanka ločeno gorovje poznal.

Ptolomaios, kakor se lahko iz izvirnega teksta prepričamo, govori tudi o celotnem gorovju, in le tako dobiva tudi določitev mej svoj

Ἡ Πανωνία ἢ ἄνω περιορίζεται ἀπὸ μὲν δίσσεως τῆς Κετίου ὄρει καὶ ἐκ μέρους τῆς Καρφονάγχα. ἀπὸ δὲ μεσεμβρίας τῆς τε Ἰστρίας καὶ τῆς Ἰλλυριδος μέρει κατὰ παράλληλον γραμμῆν τῆ ἀπὸ τοῦ εἰρημένου δυσμικωπάτου πέρατος διὰ τοῦ Ἀλβανου ὄρους, μέχρι τῶν βεβιον ὄρέων καὶ τοῦ ὄριου τῆς κατω Πανωνίας ἢ ἐπέχει μοίρας μα λ' — με γ'.

Ἀπὸ δὲ ἀρκτῶν, τῆ εἰρημένου ὄρει τοῦ Νορικου καὶ τῆ Λανουβίου μέρει τῆ ἀπὸ Κετίου ὄρους μέχρι τῆς κατὰ τὸν Αραβῶνα ποταμου ἐκ τροπῆς ἧς ἢ θείσις ἐπέχει μοίρας μα — μξ γό.

¹ Nekteri rokopisi Ptolomajevi imajo 27 kart z opazko, da jih je risal Aleksandrinec Agathodaimos. Schöll misli, da je ta Agathodaimos bil vrstnik Ptolomajev in se ima razločevati od grammatika z enakim imenom, ki je v 5. stoletju živel. (Glej Schöll, Geschichte der griech. Literat. II. 752.)

smisel. Da se pod „mons Cetius“ ne more samo dunajski Kalenberg razumevati, prepričamo se iz tega, da reče Ptolomaios: „deloma tudi po Karvanku“; tega bi Ptolomaios ne mogel reči, ako bi ne mislil vsega gorovja od Dunaja do Karvanka pod imenom: cetskega.

Kaj pomenja ime, in je-li se dá naravno in pravilno iz slovenskega jezika razlagati? Ker so bili po mojih studijah prebivalci Norika in zapadne Panonije Sloveni, mora tudi ime biti slovansko. Muchar in za njim drugi razlagajo ime: „Cetius“ iz novokeltskega: coet, cuat, coit, cuid, coit, coed, Wald, les; Muchar trdi celo, da je ime kraja: Hojčje (iz hojka, Föhre, Tanne), po nemški pisarni popačeno v Köttsch; dalje je gorenje-štajerski: Katschwald ostanek keltskega poznamenovanja.

Kdor je malo kaj jezikoslovca, prepriča se, da je ta razlaga brez vsega temelja. V staro-keltskem jeziku se les ni zval coet, cuat, cuid, coed itd., marveč: vid, vidu, staronemško: vitu, lignum. Po uplivu romanskega jezika se je gutturalac *g* predtaknil, in nastale so oblike: guid, gwyda, arbores, gwyddawg, silvosus, irsk. fid, in iz guid še le v novokeltskih narečjih gore omenjene oblike (glej Glück, Die bei C. I. Caesar vorkommenden kelt. Namen str. 16).

Snov cet je praslovanska, in iz nje so nastala krajna imena: Cet-yn-ě na Českem, Cet-in-je v Črnigori, Cet-in-je na slovenskem Štajerju. Stoji pa ta kraj na meji šentjurske in poniklanske fare pod strmim gričem, izpod kterega naglo cesta v dolino drži; tudi na Hrvatskem v ogulinskem kotaru so razvaline trdnjave: Cet-in, stoječe na strmem hribu. Razven tega na slovenskem Štajerju v trbovelski fari: Ceće iz Cetje, Cećevina iz Cetjevina; na južni strani Pohorja, iz kterega kraja pot naglo v dolino drži, pravi se prebivalcu: Cećevnik iz Cetjevnik¹. Ob Ščavnici, v fari malonedeljski, vrstijo se hribi takó-le: Na stari Gori, na Bregeh, na Cetini, in pod koncem te na podol strmeče gore stoji vas: Predcetinci. Iz snovi: cet so imena slovenskih kmetov: Cetin, staročeski: Cet-ek (Reg. Boch. 1240. 466), starosrb. Cet-ko in Cet-ina.

Appian imenuje panonski rod: Andicetes; ta je moral blizu cetskih gorá naseljen biti, kar njegovo ime potrjuje; staroslov. ađě, prope, blizu, poleg. Ker vsi kraji, kteri so iz snovi cet stvarjeni, strmijo na podol, morala je beseda cet v praslovanščini označevati: praeceps, declivis, strm, in je sorodna s staroindijsko čita, acer, nagel, strm, lat. citus, rasch, schnell; primeri analog.

¹ Sem spada tudi: Zötschach, to je v Cečah pod Pfaffensteinom med Geierekom, Kesselom in Prossenwaldom v brusnem okrožju, dalje: Zettach to je v Cetah v videški fari pod strmimi gorami.

strm, strmec, mons praecipus, declivis, strmiti se, impetum capere, strmstvo, rapacitas. Montes cetii so torej cetje — strme gore, in to so tudi v resnici.



VII.

Rivulus Pannosa.

Herodotu in starejšim grškim pisateljem bile so pokrajine, iz katerih obstaja današnja avstro-ogerska država, po vsem neznane; le ko so Rimljani Norikum in Panonijo spravili v svojo oblast, seznanili so se grški in rimski pisatelji na tanje s kakšnostjo teh dežel in z njihovimi prebivalci. To je uzrok, da se Panonija in Panonci ne imenujejo v spisih starejših grških pisateljev, in da so Panone poznejši zmešali s Paioni, ki so bili illyrske narodnosti ter stanovali ob gorovju rhodopskem; od teh nahajamo dandanes ostanke v bolgarskih Pjancih¹.

Ti Paioni pa niso sprva tam stanovali, marveč v gorenji strani stare Illyrije, tam, kjer so bili naseljeni illyrski Agriani. To zvemo iz Appiana, kateri omenja, pišoč o Panonih sledeče: „Hi (Panonii) Paeones a Graecis, a Romanis Pannonii adpellantur, et ab illis (Graecis) inter Illyrios adnumerati sunt. Gloriosi hi (Paeones) admodum ob Macedonum Agrianos, qui potissimum Philippo et Alexandro in bellis praestiterunt, quoniam et hi (Agriani) Paeones fuere, ex his qui inferiora incolunt, ab Illyriis colonis editi.“²

Appian je menda sicer previdnega Šafařika³ zmotil, da ta v svojih z vso pravico imenitnih „Starožitnostih“ piše: „Prvotna domovina Pannonov (gršk. *Παῖονες*) je današnja Bosna. Ob Dunaju in v dunajskih deželah so za Slovani prebivali Kelti, Tauriski, Boji in Skordiski. Po uničenju Keltov po Getih (okoli 48. pred Kristom) in Rimljanih (l. 15. pred Krist.) bile so te pokrajine puste, dokler jih niso Rimljani (l. 12. pred Krist.) s podjarmljenimi in zaradi njihove okornosti odpeljanimi Panonci naselili.“ Šafařik se v svojem trdenju pozivlje na Dio Cassija LIV. 31; vendar tudi tukaj se je zmotil, kajti Cassius Dio piše na omenjenem mestu sledeče: „Tiberius je šel nad Panone. Ti so bili doslej od strahú pred Agrippom mirni, a spuntali so se, ko je Agrippa umrl. Tiberius jih je prisilil, opustošivši njihove zemlje, da so se podvrgli s trdimi naredbami, pri katerih so mu pomagali mejaši Pannonov — Skordiski, ki so s Panoni jednako orožje nosili. On jih razoroži in proda

¹ Glej Fligier v Mittheil. der anthropolog. Gesell. in Wien. Band IX. Nro. 7—8.

² Appian de bell. Illyricis.

³ Šafařik Starožit. I, 20, 2. nota 2.

večji del njihove mladeži, da se pelja v robstvo v tuje dežele.“ O naseljevanju ni tukaj nikakšnega govora.

Isti Dio Cassius¹, ki je bil, kakor sam pripoveda, namestnik v gorjeni Panoniji, poroča, da so se prebivalci Panonije veleli Panoni. On piše: „Tako se imenujejo, nekteri Grki pa so jih po blodnji imenovali Paione, kar je res staro ime, a ne najde se tukaj, marveč prihaja ljudstvu, katero v okrožju gore Rhodope poleg sedanje Macedonije do morja stanuje; zato hočem jaz one imenovati Paione, te pa, kakor se sami in pri Rimljanih imenujejo, Panone.“

Ime Panon in Panonija je torej gotovo starejše, nego oblast Rimljanov črez Panone, samo da niso starejši pisatelji vedeli za nje, kajti Grkom so bile pokrajine gor od reke Tise v starejših časih čisto neznane. Ime je še bilo znano in v rabi pod ogerskim kraljem Kolomanom. Ta kralj je poslance Gottfrieda Bouillonskega sprejel „in loco, qui dicitur Panonia“, to je v današnjem St. Martinsbergu, štiri ure pod mestom Gyara (Raab) v nekdanji zemlji panonskih Araviščanov.

Že veleučeni kanonik Danjko je opazil: „Mons Pannoniae“ ist nach Urkunden nicht von Landesnamen, sondern daher abzuleiten, dass die am Fusse des Berges erbaute Ortschaft Sabaria auch Pannonia hiess.“²

Dolina pod St. Martinsbergom je bila nekdanj močvirna, kar se spozna iz listine kralja Bele (1235—1242), v kateri se bere: „et ibi (pod St. Martinsbergom) in valle media est fons, qui vocatur caput (glavni vir) Pannosae, qui cum aliis fontibus facit rivulum sub ecclesia st. Willibaldi et vocatur: Pannosa,“ in kmalu potem: notandum vero est, quod omnes predictae villae sunt sitae prope ad pedes sacri Montis Pannoniae³.

Rečico Pannosa = Panoža⁴ imenujejo današnji tam stanujoči Magjari: Panža. Ime je dobila po pani, kar je pri starih Slovanih označevalo: močvirno.

Slavni naš učenjak prof. Fr. Erjavec piše mi dne 13. junija iz Gorice: „Zanimati bi vas utegnilo, da je na vzhodni strani goriskega mesta državni gozd, ki ima zelo močvirna tla. Imenuje se Panovec.“

¹ Dio Cass., cap. 49.

² Danjko, Erzabtei St. Martinsberg v Oester. Vierteljahrsschrift für kath. Theologie VII. Jahrg. 1868 pag. 12. 18.

³ Glej Fejer, Codex diplomat. Hungariae I, 281.

⁴ Zaradi oblike primeri: rogoza, malorusk. rogoža. Ker se goriski močvirnati gozd veli: Panovec, je torej podstava: pana; primeri: Brezovec, kraj, kjer breze rastejo, Blatovec in Blatnica ime gozda in hoste nad blatno dolino ležeče.

Imena močvirnih krajev s podstavo: p a n a, nahajamo torej na Ogerskem, Štajerskem, dolinem Kranjskem in Goriškem, kar spričuje, da je beseda p a n a = močvirna nekdanj pri Slovenih sploh živa bila.



Oblikoslovne črtice o listu kaličnic.

Spisal *M. Čilenšek*.

I.

Ko je spomlad nadvladala zimo, solnčna gorkota pa mraz, prebudi se polagoma vsa priroda iz trdnega spanja. Priljubljene pevke, ki so se bile v jeseni v toplejše kraje preselile, vračajo se zopet, in ves dan odmeva po vrtilih in logih snubčeva pesen. Vsakovrstne žuželke in druge živali oživljajo prej pusto naravo. Po prisojnih obronkih se prikažejo prve pomladanske cvetlice in sčasoma ozeleni vse površje z raznim drevjem vred. Človeku se dozdeva, da je vse to zavoljo njega! Res, da materi zemlji zeleno krilo najbolj pristuje, a vendar ni samo ukras pomladanskemu dnevu, ampak je v tako tesni zvezi z dotično rastlino, da si je brez njega niti misliti ne moremo; na drugi strani pa zovemo list le to, kar se na rastlinah kot postranski izrastek nahaja. Dobro vemo, da rastline, za rasti na listju oškodovane, hirajo in se čisto tudi posušé. Tedaj morajo biti listi več nego rastlinski nakit! Oni so rastlini preimenitno orodje in se torej po pravici imenujejo ustroji. Po zimi, kedar spava priroda, poginejo vsaj nadzemni deli nežnih zelnatih rastlin, trpežne pa se osujejo na jesen in metlam podobne pričakujejo prihodnje vigredi. Iz tega je tudi razvidno, da so listi samo za bujne rasti potrebni ter dokončavši svojo nalogo in spremenivši svojo bojo preminejo. Saj so pa navadno tudi prenežni, da bi zmogli zime mraz in bili bi rastlinam sigurna smrt. Tedaj ne samo s telesom, ampak tudi z rastlinskim življenjem so listi v primerni zvezi.

Opazujóč taisto rastlino tu ali tam, preje ali pozneje, uverimo se, da vlada gledé listov neka pravilnost ne samo zastran oblike, barve in velikosti, ampak tudi gledé razpostavljenja po stebelu in reda, v katerem nastajajo drug za drugim. Prve vrste posebnosti so v obče znane in nam more samo do tega biti, da spoznamo poglobitnosti v medsebojni zvezi in razudbi teh ustrojev.

Po mestu, na katerem se nahajajo listi, kakor tudi po posebnem pravilu razločamo jih več vrst. Najbolj znani so pač stebelni listi, ki navadno jedini nosijo to ime. Oglejmo si za poletja katero koli drevo, na vejah vsakega opazimo v listnih pazušicah, t. j. v kotu, ki ga dela

list s stebлом, popek. Stožčasto, zelenkasto ali rumenkasto telesce zove se za prve mladosti tudi oko. Do jeseni doraste do določene mu velikosti; nato popada listje raz drevesa pustivši brazgotine kot sledove navzočnosti svoje. Popki prezimijo in narastó v mladoletju v vejico z listi tako, da ondi, kjer je stal lani list, stoji letos brst. Ne rekli bi, da ni malo višje, a razlika je jako neznatna. Kolikor listov je na mladiki, toliko popkov se razvije v pazušicah. Ako prerežemo prezimujoči popek podolgoma, najdemo v sredi valjasto z listnimi osnovami zaodeto telo — brst v prvotni obliki; vse skupaj pa zastirajo bolj ali manj usnjaste luske. Trpežni popki so sevéda samo lesnatim rastlinam — drevju in grmovju — lastni; kajti po podzemnih delih ali pa v semenu prezimujoče imajo h kratu tvarjajoče in razvijajoče se popke. Sedaj pa, ko smo se seznanili z mestom, na katerem nastajajo stebelni listi, bode umestno, da natančneje proučimo zakone, po katerih se razvrsté po stebelu v popolni obliki.

Kdo ne pozna naših žitnih trav! Pri vseh so listi jednako razpostavljeni; isto velja tudi o divjih. Začnemo li pri najnižjem listu ter sledimo črti potegnjeni navzgor od lista do lista, zapazimo, da se ta črta ovija okoli bili liki zavojica. V njej stojé listi drug od drugega vsi jednako oddaljeni in sicer takó, da zavzema vsak polovico enkratne spiralne črte; torej stoji tretji nad prvim, potém peti, sedmi itd. Dvovrstno razpostavljenje se nahaja tudi drugod v bilinstvu in se zaznamekuje z lomom $\frac{1}{2}$, čegar števec nam kaže, da se ovije črta enkrat okoli stebela, da pride do lista ravno nad prvim stoječega. Tako je končan prvi kolobar in začena se drugi. Imenovatelj pa nam pravi, da stojita v jedni zavojici po dva lista, ter izražuje na dalje tudi še to, da stojé listi v dveh vrstah podolgoma po stebelu.

Pri ostricah, brezi in drugih najdemo še le četrti list nad prvim in izražujemo to trivrstno razpostavljenje z lomom $\frac{1}{3}$.

Pri brestu, črešnji, hrastu, orehu, topolu in sicer nahaja se prav pogostoma $\frac{2}{5}$ razpostavljenje, to je, pri dvakratnem obhodu zavojice stoji šesti list nad prvim.

Trpotcev listi na pr. stojé tikoma drug nad drugim tako gosto, da je navidezno vsa pravilnost le gola beseda. Pa že to, da so različne velikosti in sicer spodnji največji, potém vedno manjši in manjši, pouči nas, da se uresničuje tudi tú splošni zakon v razpostavljenju. Ker drug vrh drugega ležé, gledati je samo na to, katerih dveh polmera se popolnoma ujemata. Najdemo li, kakor je to istina pri navedeni skupini, deveti list nad prvim in moramo kolobar trikrat ponoviti, dobimo lom $\frac{3}{8}$ kot izraz uzajemnega odnošaja.

Razvèn omenjenih, lahko razumljivih in bolj znanih razmer nahajajo se še nekatere bolj zmedene, na pr. razcvetje solnčičino, krovne

luske storžnjakov itd., ki se pa dadó vsegdar tako razmotati, da nam postane jasno, da vlada tudi tu neki poseben zakon. Raziskava je pokazala, da so najnavadnejše razmere ove, ki se dobé po nadaljevalnem seštevanju števca in imenovatelja lomov $\frac{1}{2}$ in $\frac{1}{3}$, ali pa $\frac{1}{2}$ in $\frac{2}{3}$ na sledeči način:

$$A: a) \frac{1}{2}, b) \frac{1}{3}, c) \frac{1+1}{2+3} = \frac{2}{5}, d) \frac{2+1}{5+3} = \frac{3}{8}, e) \frac{3+2}{8+5} = \frac{5}{13}, f) \frac{5+3}{13+8} = \frac{8}{21},$$

$$g) \frac{8+5}{21+13} = \frac{13}{34} \text{ itd.}$$

$$B: a) \frac{1}{2}, b) \frac{2}{3}, c) \frac{1+2}{2+3} = \frac{3}{5}, d) \frac{3+2}{5+3} = \frac{5}{8}, e) \frac{5+3}{8+5} = \frac{8}{13}, f) \frac{8+5}{13+8} = \frac{13}{21},$$

$$g) \frac{13+8}{21+13} = \frac{21}{34} \text{ itd.}$$

Ne samo navadni, ampak tudi razcvetja obdajajoči in krovni listi, navidezno brez vse pravilnosti nameščeni, postavljeni so po zakonih listnega razpostavljenja. Isto tako mesnati listi čebulnic in ovih rastlin, ki jih imajo samo pri dnu.

Bilo je naravoslovcev, ki so stvar pretiravali hotéč vse bilinske razmere zvajati na številke. Ali krivo to početje jim je skazilo veselje s tem, ker so se sami uverili, da je to le potratna igrača. Številke na sicer majhnem prostoru značijo mnogo in so nam vsekdar dobrodošle, dokler imajo tehtno podstavo; brez nje pa se zgrudi vsa zgradba nalik hišici iz deščic.

Ustnatice in še nekatere rastline predstavljajo nam drugo poglavito obliko. Steblo jim je brez malih izjem robato in sicer štirirohato; po dva in dva lista stojita v isti visokosti na stebelu tako, da zavzema vsak polovico kolobarja. Ako so ti nasprotni listi tako razredjeni, da se ujemata spodnja z gornjima tako, da bi v isti visokosti razvrščeni vsak četrtno kolobarja zavzema, imenujemo je križasto stoječe.

Pri nekterih so trije, štirje ali jih je še več v jednaki visokosti, in ti se zovejo vretenčasto stojéči.

Glavnih oblik listnatega razpostavljenja navadno ni težko spoznati; preglavice nam more napravljati le tedaj, ako se rastlina okoli lastne osi bodi si na desno, bodi si na levo zasuče in je uzrok navidezni nepravilnosti.

Dočim se navedenim zakonom pričimo navadno na že razvitih steblih in panogah, moremo redu, v katerem nastajajo posamni listi, le tedaj priti do živega, ako motrimo te v njihovem postanku. Že površno opazovanje vsiljuje nam prepričanje, da nastanejo listi a) zmirom kot postranski izrastki pod rastočim rastiščem, b) da je, dokler se steblo na rastišču podaljšuje, vsak temu bližji tudi mlajši; nikdar se ne vrivajo med starejše mlajši. Izjeme se nahajajo včasih pri cvetju in razevetjih.

c) da rasto v dolgost navadno hitreje od stebela, ki je nosi. V poštev se mora seveda jemati samo ovi stebelni del, ki je nad dotičnim listom. Proizvaja li rastišče hitro list za listom, tvarjajo popek, objemajóč in pokrivajóč konec stebela. Za nežne mladosti rasto na spodnji plati hitreje nego na gornji; pozneje pa se raztegnejo na popolno ploskev ter odstopivši od popka dorasto do zakonite veličine. Se li med tem tudi steblo znatno podaljša, oddalji se list od lista in brst je raztegnen, ináče pa skrčen in listi stojé tikoma. Jedva je dragi čitatelj opazil imenovanih znamenitostij, ko mu postane jasno tudi to, d) da ima vsak list od stebelne različno obliko. Včasih pa so panoge listom drugih rastlin tako podobne, da spravijo začetnika prav lahko v zadrego. A uvažujóč to, o čemur se je ravnokar govorilo, kakor tudi to, da panoga, proizvajajóč postranske ustroje, ponavlja na sebi vse odnošaje med stebлом in listi, bode sigurno pravo zadel. A nismo še pri kraju! Dosledni opazovalec bi utegnil ugovarjati in vprašati, ni li narava svoja bitja ustrojila tako, da pridemo do zvonanjih znakov tudi pótém notranje raziskave; kajti zvonanjost je dostikrat zavisna od slučajnosti ter v marsičem ne tako prepričevalna, kakor pa notranja svojstva!

Tudi tebi lahko ustrezemo upirajóč se na drobnogled, v čegar prozorni knjigi so zabeležene naslednje točke: e) iz osnovnega staničja¹ rastiščevega osebi se žmulast kolobar, ki se pótém razveji in dalje razlikuje; tedaj samo iz prvotnega staničja, nikdar pa na takih mestih, kjer se je že popolnoma razvilo. Na dalje čitamo v omenjeni knjigi, f) da listi niso izrastki notranjega osnovnega staničja, kateri bi utegnili prodreti zvonanje plasti, temveč notranje kot zvonanje udeležujejo se njih tvorbe, in g) da je listno staničje v trdni zvezi s stebelnim in nikjer ni opaziti kake meje med obema. Isto tako, kakor se v sosednji stanični gromadi stebela iz osnovnega staničja razlikuje ožilje², nastane tudi v staničju rastočega lista in sicer tako, da se more v istini podaljškem ovega v stebłu prištevati.

Sigurno ne bode odveč, ako se konečno vprašamo: Izražujejo li navedeni znaki pozitivna svojstva ali pa samo uzajemne odnošaje? Po prvih bi gledali zaman, kajti ako prispodabljamó vse tiste reči, katerim pravimo listi, brez odnošaja k stebłu, ne najdemo niti jedne občne lastnosti, ktera bi bila vsem lastna in ktere bi pri vseh steblih pogrešali. Kar pa je vsem listom skupno, to so njihovi odnošaji k stebłu. Steblo je torej le to, kar proizvaja liste; list samo to, kar nastane na stebłu kot postranski izrastek na pod a—g navedeni način. Pojmova steblo in list sta torej uzajemo-odnosna, drug je navezan na drugega ter

¹ Ker se razvijajo iz njega vse vrste staničja, kolikor jih sploh poznamo.

² Tudi ocevje; to poznamenovanje se nam zdi prikladnejše, nego „cevni povezki“.

izražujeta samo neke odnošaje celotinih delov; čim večja je razlika, tem lažje ju ločimo vsaksebi.

Prej nego pregledujemo listu drob, je velevažno še nekterih svojstev zastran razvrstitve rastleinstva po listih navesti, in to tem bolj, ker se nam rastlina po tem predstavlja v prvem razvoju, v nežni mladosti.

Zavoljo tega položimo kako zrno v vodo ter opazujemo nastopajoče premembe. Zrno postaja težje ter se nekoliko napne, pozneje pa izstopi iz njega valjast zakrivljen organ; in zdaj je lahko vsadimo v vlažno prst. Izstopivši spodnji konec rije navadno navzdol, dočim se ostali del vzdiguje in iz zemlje prikima. Zastirajoča lupina odstopa bolj in bolj in na zadnje odpade. Dvoje telesec obkoljuje zaprti popek. To sta prva lista, kalici zvana, ki nista sicer nikdar pravim slična, a za prve mladosti prevažna. Onadva redita s svojo vsebino rastlinico, dokler sama ne prevzame te naloge, kar se dogaja stoprav potém, ko je liste dobila in ozelenela. Pri nekterih rastlinah se pa kalici ne vzdignete od tal, pri nekih drugih se kmalu posušite in še pri drugih dobite barvo in lastnosti stebelnih listov, nikdar pa oblike.

Pri travah, lilijah itd. pa spremlja jedina kalica brst na dan in pri storžnjakih njih več nego dve. Vse se zovejo kaličnice in sicer prve dvo-, druge jedno- in zadnje mnogokaličnice.

Alge, glive, lišaji, praproti in dr. nimajo kalice ter se zovejo brez-kaličnice.

Število kalice pa ni jedina razlika kaličnic; v nadaljni razpravi bomo našli še drugih ter se prepričali, da navadno ni težko, po nekih znakih na listju tudi večje ali manjše rastlinske skupine spoznati.

Navadno imamo, o listih govoréc, samo stebelne, po raznih odličicah zelene boje odlikujoče se liste v mislih; navedenih kalice, lusek in raznih cvetnih delov ne jemljemo v poštev, akoravno se morajo tudi listom prištevati. Njih oblika nas sevêda včasih malo ali prav nič ne spominja na list, a prej omenjena svojstva so jim pobilže isto tako lastna, kakor stebelnim.

Že gori smo zvedeli, da se na našem drevju za poletja naredé v listnih pazušicah popki, iz katerih se razvije pomladi listje in cvetje ter tako na drugo roko podaljšuje steblo in se plod rodi. Ta začetek stebila in plodú bi podlegel zimskemu mrazu, če bi ga ne varovali listi posebne podobe. Ti se tesno stisnejo v oblasto ali podolgasto telesec ter skrgavajo dostikrat tudi lepljive tvarine, ki raze in razpoke zaklejši, branijo vlagi pot do središča, kjer leži z listnimi osnovami obdano rastišče. Pomladi pa odstopijo in odpadejo končavši svojo nalogo. To so listne luske. Da rastline, katerih popki ne prezimujejo, ne potrebujejo takih lusek, je samo ob sebi umevno.

Povedano je že bilo, da spadajo k listom tudi razni deli cveta. Čašni in venčevi so pač navadno listom podobni, a prašniki in pestiči le redkokdaj. Vendar uče podrobna raziskavanja, da so tudi zadnji v ovem smislu postranski ustroji, kakor navadni listi, akoravno je njih naloga drugačna. Morda se nikjer ne nahajajo izjeme tako pogostoma kakor v rastlinstvu, da oblikoslovno istovredni organi služijo raznim fiziološkim svrham. Čaša in venec na pr. varujeta bistvene cvetne dele mnogobrojnih nezgod ter vabita k pohodu na cvet žuželke, ki nevedé izvršujejo oprasenje ter posrednje oplojenje njegovo. Prašniki in pestiči so bistveni deli, brez katerih ne more nastati plod; torej opravljajo fiziološko povsem različno opravilo.

Brezkaličnice ali kaličnice se imenujejo tudi tajnocvetke, oziroma javnocvetke; torej ste omenjeni največji skupini tudi po cvetu oduosni po nedostatku cvetovem. Še več! Dvokaličnic cvet se lahko zvaja na peteročleno število v kolobarju stoječih listov, jednokaličnic pa na tričleno. Mnogokaličnice se razločujejo osobito po tem, da nimajo pravega pestiča, temveč njih semenski popki sedé v pazuščicah semenskih lusek in se radi te lastnosti tudi golosemne rastline zovejo.

Stebelni listi so med seboj jako različni bodi si gledé oblike, bodi si gledé velikosti in boje. Mnogokrat se pa tako spremené, da jih skoro ni več spoznati. V mislih imamo vitice, ki se naredé ali iz celega lista ali pa samo iz nekterih delov tedaj, kedar se ne razvije vsa listna ploskev, ampak le neki del, ki je inače listu glavna opora. Vitice zovemo lahko posebne ustroje, katerim je fiziološka naloga plezanje in oprijemanje po trdnejših rastlinah, po zidovju in skalovju. Vse vitice niso preobraženi listi, kajti tudi panoge se razvijajo v take. Uvažujé to, kar smo gledé razpostavljenja in reda, v katerem nastajajo posamični listi na stebelu, povedali, ne bode nam v nobenem slučaju delalo preglavice, vitice spremenjenim listom ali panogam prištevati. Da te v rastlinskem življenju jako važne naprave vsakdo takoj spozna, zdi se nam umestno, čitatelje opozoriti vsaj na domači povsod znani rastlini: grah in vinsko trto. Prvemu se spremené gornji listki, pravo za pravo njih glavna žilica, drugi pa vrsteče se mladlike v vitico. Ravno isto velja o trnih, samo da so jačji in trpežnejši; kajti tudi v trne spremenjeni listi zlesené popolnoma, kakor nam to kaže na pr. česmin, na katerem zlesené do dobra ne samo listi, ampak tudi ob straneh pri njih dnu stojéci prilistki, v trne preobrazivši se. Povsod zuani glogov grm pa nam lahko služi v zgled, da se tudi vejice v trne preobrazijo. Z ozirom na opravilo so torej vitice na jedni, trni na drugi strani istovredni; kot rastlinski deli pa so povsem različni, kajti listi kakor panoge se morejo preobraziti.

II.

Ker ima rastlinski list opravljati jako važna in mnogostranska opravila, bilo bi napačno, ako bi ga sodili samo po vnanji obliki, kakoršno nam neposrednje kaže. Že s prostim očesom zapazimo neko razliko v tem, da je navidezno jednovita tvarina preprežena s svetlejšimi in gostejšimi žilicami, katerih vsost dela tiste navadno na spodnji strani nekoliko vzvišene črte in črtice, ki so nam v opisnem bilinstvu znane kot ožilje in ki so osobito v novejšem času zavoljo spoznavanja predpotopnih rastlin dosegle kaj posebno važnost. Pa to še ni vse! Povečalo nas bode poučilo, da je listna ustrojba tudi primerna mnogostranskim zadačam.

Tudi po ožilju se kaličnice razvrsté na tri skupine. Pri jednokaličnicah vstopa več žil v list, ki precej vzporedno tekó in se na nasprotnem koncu zopet združé. Dvokaličnice imajo večinoma jedno glavno žilo, ki se v ploskvi razhaja prav raznovrstno, tako da se ves list vidi preprežen z nekako žilasto mrežo. Po iglah storžnjakov tečete slednjíc dve le malo razvejani poglavitni žili. Tudi nadaljna razdelitev, v ktere podrobnosti se tukaj ne moremo spuščati, je odvisna od ožilja.

Prerežemo li list poprek ter denemo z golim očesom jedva vidni košček pod povečalo, vidimo vse tri glavne sestavine, ktere si hočemo vsaj površno ogledati. Od vseh strani zastrt je list 1. s tanko kožico; navznoter leži z listnim zelenilom napolnjeno 2. osnovno staničje, ktero prepreza 3. ožilje. Površna koža je brezbarvna in prozorna ter sestaja iz dotikajočih se stanic, katerih oblika je sicer prav različna, a se dá vselej na kocko zvajati. Navadno so sploščene in valovite ter tako položene, da je njih podolžna mer vzporedna z listno osjó. Vse vnanje stanice delajo kožno staničje (epidermis), ktero obdaja od vseh strani zrak. Tudi gledé ostalih dveh sestavin kakor v rastlinstvu sploh bodedo se uverili, da jim je stanica podstava; in ker ima vsaka tudi opravljati svojo, k vzdržavanju celote potrebno in imenitno službo, imenujemo stanice organe; in ker so tako rekóč prvine, iz katerih je rastlinsko telo osnovano, zovemo je tudi prvotne ali osnovne organe. Stanica pa je v prvotnem stanju majhen, v zvezi s sosednjimi oglat mehurček, zastrt z neizmerno tanko, prožno ter skozi in skozi jednolično kožico — stanično mrežico. Mehurček je napolnjen s sluzavo, drobnozrnato tekočino — tvorivo ali protoplasma zvano, v kateri se nahaja oblasto ali sploščeno stanično jedro. V ostalem so pa stanice različne med seboj.

Po vseh rastlinskih delih določuje mrežica stanično obliko zastirajoča, in vse za staničinega življenja vršéče se premembe izvirajo iz različnosti v rasti staničine mrežice. Iz staničnine sestojéča kožica raste

tako, da se molekuli iz tvoriva odločivši se vrivajo med prvotne ter na ta način steno ne samo razširjajo, ampak tudi debelé. Površne kože notranje stene ostanejo tanke, zvananja, list proti vzduhu omejujoča pa se jako udebéli. Površna, to je zvananja plast se v marsičem razločuje od notranjih in ima tudi posebno ime: kutikula; lahko si jo mislimo kot tanek pólvlak po listnem površju. V dorastlih stanicah kožnih izgine sčasoma tvorivo skoro popolnoma, z njim pa tudi jedro. Na njegovo mesto pa stopi stanični sok, katerega glavni del je voda.

Sodéc po tem, kar smo zvedeli do sedaj, bila bi listna ploskev povsem zaprta proti zvananjemu svetu in bi ne mogla važnih fizioloških funkcij opravljati. Temu vendar ni tako! Med navadnimi nahajajo se še tudi take stanice, ki se sicer prištevajo kožnim, a se razločujejo po obliki in opravihi od njih. Košček kože pod povečalom kaže nam namreč med navadnimi tudi polmesečaste, in sicer po dve tikoma ležeči, med njima pa režo ali produh, ki vodi v produšno navznoter ležečo votlino. Po teh režah, ki se nahajajo tudi po zelenih steblih, občuje rastlina z vnanjim svetom, dočim je drugod zaprta. Opombe je vredno, da ste steni, med kterima je reža, gibki, da se torej lahko oddaljite in približate, in temu primerno se tudi prostor med njima, to je reža razširi ali pa zoži. Reže, kterih obkoljujoči stanici ste precej debelostenati, s tvorivom in listnim zelenilom napolnjeni, ležé v isti ravni kakor ostala listna ploskev, ali so pa malo vzvišene ali pa udrte. Na gornji plati jih le pičlo, ali pa tudi nič, izvzemši na vodi plavajoče liste, kterim na spodnji popolnoma manjkajo. Rastline, kterih zeleni deli so v vodi, nimajo rež; navadne pa samo na spodnji plati. Gledé števila se jih nahaja navadno 100 — 200, pa tudi do 700 na mm^2 .

Na listih nahajajo se osobito pri dvo-, pa tudi pri jednokaličnicah še druge tvorine, ki so navadno izrastki površne kože, včasih pa se udeležujejo njih tvorbe tudi globlje plasti. Le-sem spadajo lasje, ki nastanejo iz površne kože stanic tedaj, ako rastejo te posebno v dolgost. Lasje so većinoma stožčasti in se pokažejo pred režami na listju. Razločujejo se v jedno- in mnogostanične. Zadnji so ali pri dnu ali pa na koncu često obsežnejši; prvi se zovejo čebulasti, drugi pa žlezni, ker se napolnjujejo z raznimi, mnogokrat sluzavimi in lepljivimi tekočinami, ki probijajo navzven. Navadnih las vsebina je v poznejšem času vzduh, za mladosti pa se strinjajo v tem oziru s stanicami površne kože. Ščetine se zovejo togi in zleseneli, imajóć krhke osti, pa pekoči lasje. Oni služijo rastlinam v obrambo pred živalimi in delujejo samo tedaj, ako se zabodejo v kožo, kjer se odlomi ost ter se, nekoliko soka, mravske kisline, izlije v rano. V to vrsto spadajo tudi bodljike, sevéda brez vsebine. Lasje, osobito dolgi in gosti, so rastlini v zaščito in branijo prehitro izhlapivanje vodne pare, kar je posebno po planinah in na

severu velevažno. Te splošne opombe zastran vnanje listne plasti naj zadoščajo, kajti znano je dovolj, da take drobne stvari čitatelja kmalu utrudijo. Pa tudi ostali sestavini zahtevate pozornosti, ker ju moremo motriti pretežno le s povečalom.

Vsaka prilika je sicer šepava; tudi naslednji se ne bode moglo to svojstvo odrekati, a zdi se nam nekako umestna, ker utegue marsikoga k nadaljnemu premišljevanju napeljati. Listu prisposodablamo lahko ometano steno, ktere omet nam naj predstavlja površno kožo; kameni ali opeka bodi nam notranje staničje, ki se po mrenicah veže v celoto nalik zidu, v kterega vzdava zidar z malto navedeno tvarino, da se bolj sprime in krepkeje drži; da pa postane zgradba trdnejša in stanovitnejša, vzdajo se še na razne meri železni drogi ali pa leseni tramovi, ki liki ožilje trpežnost povikšujejo. Zloženo je notranje listno staničje — osnovno staničje ali parenchym — iz stanic, ki so bolj ali manj kocki podobne; zaraditega je tudi kockasto staničje zovemo. Gornje plasti so nekoliko različne od spodnjih. Pod površno gornjo kožo razprostirajo se navadno stebraste plasti, kterih notranja se približuje spodnjim po tem, da so nje stanice izgubile dolgost ter brez očitne meje v nje prehajajo. Osnovnega staničja posameznice se sicer ob stranéh dotikajo, a ob oglih ostajajo med njimi zdaj širši, zdaj ožji večidel tri- ali štirioglati prostori, ki se medstanični prohodi imenujejo. Ker se zlivajo ti v podolžne, brezstenatim cevém podobne hodnike, nastajajo pota, ki so v rastlinskem življenju gledé prevajanja plinastih teles neobhodno potrebna in se v že opisane listne reže okončujejo. Spodnja navadno obsežnejša polovica sestaja iz rahlo zloženih nepravilnih — gobastih — stanic, ki puščajo med seboj velike prostore, kteri se čestokrat zlivajo v produšne votline. Spodnje polovice ustrojba je torej primerna večjemu številu rež. Obojega staničja tvorivo je napolnjeno z listnim zelenilom, ktero daje listu lepo zeleno, očem posebno ugajajočo barvo. Često je zelenilo prikrito z rudečim, rumenim itd. barvilom, ali pod povečalom se vselej pokaže. Rudečelistna bukev bodi nam v zgled.

Vsebina druge vrste je skrob; najde se po vsem rastlinstvu in v vseh delih, osobito pa v osnovnem staničju. Glivam na pr., ki nimajo zelenila, nedostaje tudi skroba. Predstavlja nam različne oblike telesca in dobiti ga je v dorastlih stanicah često v toliki množini, da se zrno zrno dotika in vsa dobé nekako robato površje, dočim so navadno oblata. V takem staničju napravlja zaloge, ktere se pozneje pri tvorbi novih ustrojov uporabljajo. Skrob se napravlja le v zelenih delih po uplivu svetlobe in toplote iz neorganskih živil ter se dovaja od onod v gomolje, semena itd., kjer se v veliki množini nagromadi. Kedar pa rastline poganjajo ali kalé, porabi se v zgradbo stanic. On se ne razmaka v staničnem soku; zaraditega se za potovanja vrši z njim neka

premena, ki omogoči, da se pretvarjajo trdna telesca v kapljevino, ki skozi stene pronicuje. Posušimo li skrobova zrna, razdrobé se v bel prah, ki se spremeni s primernimi sredstvi najprej v raztopen skrob in potem v sladkor. V staničju vrši se navedena premena v listnem zelenilu v tmini. Ako se z vodo napojena zrna razgrejejo, razpočijo se in nam dadó neko brezustrojno lepljivo tvarino — lepivo.

Najvažnejša sestavina stanične vsebine je tvorivo. V mladostnih stanicah izpolnjuje ves notranji prostor ter je sluzavo, drobnozrnato in pretežno iz beljakovin sestojéce, nikdar pa pristni tekočini slično. Za nadaljnega razvoja pa nastopijo v njem različni, prozorni prostori — praznine, ki so tega imena tem manj vredne, ker niso nikdar brez vsebine. Ščasoma se zlijó v jedno osrednjo, z vodenim sokom napolnjeno votlino; tvorivo se umíče vedno bolj in bolj proti steni, a na zadnje izgine in stanica prestane. V vodi staničnega soka so raztopljene razne, po koreminah sprijete snovi in organske spojine kot proizvodi stanične delavnosti. Tvorivo, mrenica in druge sestavine zajemajo iz staničnega soka potrebnih živil in se v zvezi z njim preobrazujejo. Že iz navedenega je jasno, da ni v živčih stanicah nikdar pričakovati mirú, ampak neprestano gibanje znači tvorivovo delavnost.

Ker redi stanični sok vse vsebine, izpregovorimo še o njem jedno, dve. On deluje skoro zmirom kisló, ker hrani mnogo organskih kislín. Sladkor in dekstrin se nahajata bržčas v soku vsake stanice. Barvila, najnavadnejše anthocyan, najdejo se tudi v površni koži in akoravno so navadno raztopljena, dobé se včasih tudi zrna brez pravilne oblike. Osebito cvetje se odlikuje po barvilih, ktera lepe, dostikrat šaraste liste pouzročujejo, tako žuželkam pot do medú kažóć. Nič manj navadna so strojiva, ki v prisostvu lužnin rastlinske dele rumené. Hlapna olja ne manjkajo skoro nobenemu cvetu. Shranjena so ali v posebnih sočnikih, ali pa plavajo v kapljicah v staničnem soku. Tudi toščé, kavčuk in dr. nahajajo se pogostoma.

Tvarine, ktere izločujejo rastline v teku svojega življenja, imenujejo se izločki in dotični ustroji izločila. V oblikoslovnem pomenu je zadnja prav težko razvrščati, kajti kosec površne kože, lasje, reže, listne krpe in dr. pretvarjajo se v izločila. Temu nasproti dadó se sočniki zvajati na nekoliko glavnih tipov. Sočniki so isti deli staničja, ki so z izločki popolnoma ali vsaj večinoma napolnjeni. More je sestavljati samo jedna stanica ali njih več, dà celó medstanični prohodi se napolnijo včasih z izločki. Hlapnega olja sočniki na pr. so tu žlezni lasje, drugje posamične stanice parenchymove in zopet drugje majhne stanične skupine, ki se navadno zlijejo v celoto.

Storznjakov iglasti listi se odlikujejo po sočnikih posebne vrste. Razpostavljeni so v krogu v osnovnem staničju in se naredé tako, da

napravijo odstopivše stanice med seboj prohod, v kterega izločajo smolo. To so smolniki.

Deloma pripadajo osnovnemu staničju tudi mlečniki in sicer tisti, ki sestojé iz samo jedne stanice, in pa óni, ki nam predstavljajo z mlečnatim sokom napolnjene prohode. Mlečne cevi pa se približujejo že nekako cevém, akoravno niso cevi v pravem pomenu. Mleček raznih rastlin ima v sebi najraznovrstnejših stvari, posebno pogostoma kavčuka, gume, smole, beljakovin in koščicam podobnih skrobvih zrn. Mleček je raznobarven in ne, kakor bi bilo soditi, zmirom bel. Kaj je namen mlečnikom in čemu služi v njih nahajajoče se mleko, ni povsem jasno; sigurno se lahko trdi, da je njih naloga manj važna in imenitna že vsled tega, ker jih večji del rastlin nima.

V stanicah se dobé še druge tekočine, ki pa nimajo splošnega pomena, in le pojedinke se po njih odlikujejo.

V trdni obliki nas srečuje apno, ki je navadno spojeno s ščavno kislino. V stanični koži ležé kristali te spojine; v soku pa jih je včasih toliko, da jim je prostor pretesen in da raztezajo dostikrat mreenco v razne meri. Ako se nahajajo posamezno, kažejo nam pravilno obliko; tudi v nakupih so večkrat prav razločni. Ščavnokislo apno, izločivši se iz soka v kristale, ne menjava več svoje oblike, ampak ostane, kakoršno je, v stanici in se ne udeležuje nobene presnove več. Vendar stoji njega začetek v tesni zvezi z upodabljanjem neorganskih živil v organske spojine.

Izmed ostalih, v trdni podobi sesedajočih se spojin bodi omenjena še kremenčeva kislina, ki se v listih nekterih rastlin v toliki množini nahaja, da ni skoro možno potegniti z roko po njih, ne da bi si je človek ne pokvaril. Domislimo se koscev in ženjic, kateri si morajo pogostoma rezilno orodje ostriti. Druge rudninske sesedline so navadno tako mičkene, da jih tudi pri jako močnem povečanju ni moči ugledati; pač pa ostanejo, ker so neizgorljive, kot droben prah v pepelu.

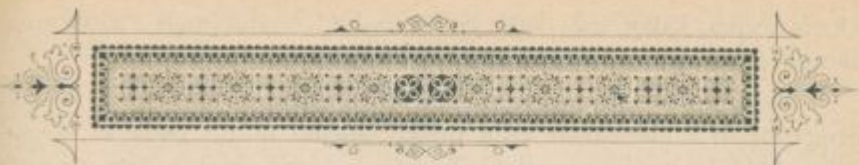
Podstava listu gledé trdnosti je ožilje, kterega vejice premrežujejo osnovno staničje, a vendar tako, da se razhaja samo v spodnjem tik stebirstega. Ožilje opisnega rastlinstva je tretji del, kterega hočemo liki prva le v pglavitnih točkah predočiti bralec. Poprečni prerez nam kaže osebljene temnejše skupine, ki se na prvi pogled ločijo od obdajajočega staničja, ne samo po sestavi, temveč tudi po obliki. Posamezne sestavine so do dobrega sklopljene ter ne puščajo med seboj nobenega prostora. Na podolžnem prerezu pa se vidi njih nenavadna dolgost v primeri s sosednjimi, kakor tudi to, da so brez listnega zelenila. Med njimi ležé pa tudi kockaste stanice, ki se z daljšimi vred odlikujejo po udebeljenju njih sten. Žile so tedaj zgrajene od pretežno dolgih in udebeljenih stanic; one vodijo v steblo, kjer se zvežejo s stebelnimi. Jednokaličnice imajo pa tudi takih, ki v listu ostajajo.

Ožilje se deli navadno na dve nejednaki polovici, ki ste tudi po sestavinah različni. Gornja, t. j. proti gornji listni ploskvi obrnena polovica zleseni bolj ali manj, ker se nje udebелjene stene pretvarjajo v lesovino, ki ni nič drugega nego staničnina kemijski inace delujoča. Z zlesenenjem se doseže to, da postanejo stanice trdnejše in trpežnejše ter služijo rastlini v oporo in prevajanju raznih tvarin. Napačno bi bilo mnenje, da se stena povsod in jednako udebeli, temveč posamična mesta se obložé navadno bolj ali manj pravilno z legami spreminjajoče se staničnine. Poprečne stene pa, ki ločijo v osnovi drugo nad drugo ležečo stanico, izgubé se in napravijo se vdolž vodeče cevi, ki se po udebелjenju imenujejo: cevi pikaste, cevi mrežaste, lestvenice, kolobarnice in zavojnice. Zavojnice na pr. se naredé, ako se debeleče se plasti vzdigujejo poševno navzgor nalik spiralni črti. Kakor hitro se cevi naredé, izgine sok iz njih in od zdaj vodijo samo še pline, včasih pa se napolnijo tudi s smolo, gumo itd. Obkrožne stanice se preobrazijo prve v cevi, za njimi druge, med njimi pa ostanejo vretenaste lesene stanice. V stebalu leži les navznoter ter se spaja z zlesenelim delom ožilja, ki je, kakor je že bilo povedano, obrnen navzgor.

Spodnji, t. j. proti spodnji listni ploskvi obrneni del ožilja se imenuje lika; zgrajen je od sočnatih, večinoma tankostenatih stanic, ki so navadno daljše od lesenih. Tu pa tam se nekatere tudi prav udebелé, a vedno ostajajo mehke in gibčne; od tod izvira njih žilavost in nosilnost. Liče cevi, katerih podolžne stene so vedno tanke, razločajo se od lesenih osobito po prečnih pretinah, ki nikdar ne izginejo, temveč se sitasto udebелijo in zavoljo tega sitice imenujejo. Sitice vodijo tvorivo s skrobom pomešano. Prave cevi se nikdar ne razrašćajo nalik mlečnim, ki se pri nekterih rastlinah držé ožilja. Kedar je ožilje dovršeno, ne preobrazuje se več; kajti nedostaje mu delilnih stanic, ktere debelé steblo na lesu in liki. Okončuje se navadno v cevi ali cevaste stanice v rahlogobastem staničju ali pa se zveže ob robu v primeren obroč.

Kožno in osnovno staniče ter ožilje sestavlja torej list. Sevéda ne gre misliti, da so povsod sestavine razločno ločene, temveč prehajajo dostikrat druga v drugo in delajo osobitne znake, po katerih razločuje lahko strokovnjak rastlino od rastline. Omenim samo storžnjakov iglastih listov, katerih osnovno staniče je jednolično in po ktereга sredi teče ožilje vežóč se po tankih vejicah. Nepravilnost posebne vrste pa se izobrazí pri takih listih, ki se okoli lastne osi zasučejo. To se dá najlažje spoznati po ožilju, čegar glavna dela ležita pravilno drug nad drugim.





Turške besede v slovenščini.

Kdor prebira srbske narodne pesni, temu greni to veselje ogromno število tujih, turških besed, ki so postale kri in meso v srbskem narodnem pesništvu. Še večjo preglavico pa ti delajo turške tujke, ako občuješ z ljudstvom po srbskih mestih in trgih, kakor sem se prepričal na svojo nevoljo v Bosni l. 1878. Ves jezikovni zaklad srbski in bulgarski je poplavljen s tujim življem, in to mu jemlje nekaj one miline, ki je sicer lastna jugoslovanskemu jeziku ob Bosni, Drini in Moravi. Tej prikazni pa se ne čudi, kdor pomisli, da je jezik vsakega naroda tesno zvezan z njegovo kulturno in svetovno zgodovino. Zakaj se nahaja mnogo turških besed v bulgarskem in srbskem jeziku, na to vprašanje nam kratko in odločno odgovori tužna povestnica jugoslovanskih narodov: Sto- in stoletna sužnost pod turškim gospodarstvom.

A turških besed ne nahajamo samo pri Bulgarih in Srbo-Hrvatih, temveč pri vseh narodih in narodcih, ki bivajo v vzhodnem in južno-vzhodnem delu Evrope. Ne le plemena, ki stanujejo med Jadranskim in Črnim morjem, kakor Novogrki in Albani, ampak tudi Magjari, Rumuni, Malo-, Velikorusi in Poljaki hranjujejo v sebi precejšnje število turškega besedja. Od tod je potovalo dalje po Evropi; tu in tam se je kaka turška beseda udomačila ter bode dalje živela nego rod, kateri jo je bil prvi poslal med svet. Vsaka taka beseda ima lastno svojo zgodovino, in z njo je ozko zvezana občna kulturna in svetovna povestnica onih narodov, med katerimi še živi ali je nekdanj živela. Ali težko je priti vsem takim besedam na sled, dognati njih zgodovino ter narisati pota, po katerih so hodile zapustivši prvotna svoja tla. Tako nalogo si je stavil prvi slavist, naš rojak Fr. Miklošič, ter objavil svoja preiskavanja l. 1884. v XXXIV. in XXXV. zvezku „der Denkschriften der phil.-hist. Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften“ na Dunaju pod naslovom: „Die Türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen“. Del I. str. 102; II. str. 90 v vel. 4°. (Ponatis velja 4 gld. 75 n.) V tem delu zasleduje Miklošič turške elemente ne le v novogrškem, albanskem, rumunskem, bulgarskem, srbskem (hrvatskem), malo-, velikoruskem in polj-

skem jeziku, kakor nam kaže knjigi naslov, temveč tudi v českem in slovaškem, v slovenskem, litvanskem, magjarskem jeziku.

Razprava je tako uravnana, da sledé kratkemu uvodu (žal le pol-druge stran) v abecednem redu turške besede, in pri vsaki so naznačene oblike, v katerih izposojene besede v drugih jezikih živé. Knjiga je le učenim jezikoslovcem namenjena in sodrži velik jezikov zaklad; prezanimivo pa je to delo za vsakega, ki zasleduje življenje tujih besed v slovenskih jezikih. Iz tega dela hočemo v sledečem posneti to, kar utegne slovenske čitatelje zanimati, ter razpravljati osobito one besede, ki so turškega pokolenja ter še sedaj med nami krepko živé.

Že l. 1867. razložil je bil prof. Miklošič tuje v slovenskih jezikih nahajajoče se besede (Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen, Denkschriften XV.). Iz te razprave je lahko vsakdo uvidel, koliko tuje primesi se nahaja v slovenščini. Narodi, s katerimi živimo sto- in stoletja v sosesčini ter občujemo z njimi, vsi ti narodi so nam pomagali bogatiti jezikovni naš zaklad. Na prvem mestu so seveda tú imenovati Nemci, potém Italijani in Magjari, pri katerih smo jemali na posodo, in sicer vsak kraj primerno največ od bližnjega svojega soseda. Malokomur pa, ki ni čital omenjene razprave Miklošičeve, prišlo je na um, da živijo v našem jeziku tudi turške besede. Spomini na turške vojske, ki so čez dve sto let strašile naše ljudstvo, živé še živo med narodom našim. Vsak kraj ima namreč svoje pripovedke, ki govorijo o hudem Turku, in vse starejše naše narodno pesništvo je zgoli spominek na one žalostne čase, ko je ropal Turek po deželi. Zastonj pa bi skoro med narodom iskali turških besed, dà še celó narodne pesni jih hranijo malo. Ali vendar nahajamo nekaj turškega življa med našim jezikom in tega hočemo v sledečem razkriti svojim čitateljem.

Dočim hranijo drugi slovanski narodi, vzlasi Bulgari, Srbo-Hrvatje in Rusi, mnogo turških tujk, imamo mi Slovenci jako malo turškega blaga, in še kar ga imamo, prišlo nam je večjidel po Srbo-Hrvatih ali Magjarih v naše pokrajine in slovstvo.

Kakor nas zgodovina slovanskih jezikov uči, prejemali so slovanski rodovi turške elemente v treh, daleč na razen stoječih dobah v lastni svoj jezik. Od nekdanj so že turška plemena mejašila na vzhodu s slovanskimi rodovi. Ko so Slovani še skupno bivali v zakarpatskih planjavah v vzhodni Evropi, imeli so za svoje sosede turška plemena. V tej dobi, nekako v prvih stoletjih po Kristu, prejeli so več besed od turških rodov. Take besede se spoznavajo po tem, da se malo da ne v vseh slovanskih jezikih nahajajo in da so po lastnih slovanskih jezikovnih zakonih predrugačene. Semkaj stavimo na pr. klobuk, topor, telega, tovor, tolmač.

Ko so se začeli Slovani pomikati proti zahodu, oddaljili so se svojim prvim sosedom ter niso imeli več ozke zveze z njimi. Ali v drugi polovici VII. stoletja pridrli so turški Bulgari v Evropo ter si podvrgli Slovence ob desnem bregu Donave. Turško pleme se je pozneje popotilo v slovenskem (sedaj bulgarskem) rodu, zapustivši za seboj svoje ime in nekaj besed, kar še jasno spričuje nekdanji njihov dohod. V tej t. j. v drugi dobi prejeli so le Bulgari turških besed, a od njih so došle v jezik cerkveno-slovanski, med Srbe in Ruse.

Največ turških besed pa se je priteplo v slovanske in sploh v evropske jezike v tretji dobi, ki se začinja okoli sredine 14. stoletja, ko so se jeli Turki v Evropi stalno nameščati. Ko so potem zasedli balkansko pogorje, prestopili Donavo, poplavalili ogerske planjave ter naše in sosednje pokrajine več stoletij strahovali, tedaj so ljudstva v imenovanih krajih stanujoča z njimi najbolj občevala. V tej dobi se je največ jezikovega blaga turškega prejelo v domača narečja. Najbolj oddaljeni od njih bivali so Slovenci, in tedaj se lahko razvidi, zakaj je ostalo o njih tako malo sledú v našem jeziku. Vseh besed, ki nas na turški izvir spominjajo, je le kakih sto, in še pri teh so večinoma posredovali naši sosedje Hrvatje in Magjari. To število pa gotovo ni veliko, kakor se zdi Th. Korsch-u, ki ocenjuje Miklošičevo delo v Jagićevem Archivu VIII. str. 637 sl.

Turske tujke značijo oblačila, razna orodja in živali, ali se pa našajajo na življenje v vojski ali na živež in nekatere druge pojmove.

a) Oblačila.

Pri Belostencu nahajamo besedo: *aba*, *pannus thessalonicensis*. Beseda ne živi več, kolikor meni znano, med ljudstvom slovenskim, in tudi Gutschmann, Jarnik, Janežič je ne poznajo. Živi pa v bulgarskem, srbskem in ruskem jeziku. Vuk jo že označuje kot besedo turško ter jo tolmači: „das *Aba-Tuch*, *panni crassissimi genus*“. V bulg. in srb. pognala je več mladik, kakor *abájlja*, *abajija*, *abaja*, *Schabracke*, itd., ali pri nas ni životvorna. Izvira je turškega (arabskega): *aba*; mi smo jo prejeli od svojih sosedov na jugu. *Abica*, *abca* je iz nemškega: *Haube*. — Jambrešič pozna *čaprag*, *Schabracke*, *Pferdedecke*. Beseda je turška: *čaprak*, ki se je zatrosila v zahodne jezike: magj. *csáprág*, polj., ruski: *čaprak*, nemški: *Schabracke*, franc. *chabraque*. Slovenci so dobili svoj *čaprak* od Ogrov, *šabrako* (Janežič) pa od Nemcev. — Isto tako imajo prekmurski Slovenci svoje *čižme* od Ogrov. Magj. *esizma* je od turšk. *čizmé*. Beseda je precej razširjena, kajti poznajo jo Srbi, Malorusi, Poljaki, Litvanci, Rumuni in Albani. Med slov. slovarji navaja že Gutschmann (1789) besedo: *čižma*, v pomenu: *kurzer Stiefel*, a Murko (1833): *čižma*, in pl. *čižmi*, ungarischer *Stiefel*; *čižmar*, der unga-

rische Stiefel macht. — Tudi čoha, Kotze, Mantel aus grobem weissen Tuche, došla je po Ogrih v slovenske okraje (ima jo že Gutschmann). Turška čoha, čoka, čuha, čuka, Tuch, živi še med Bulgari, Srbi, Slovenci (čoha), Malorusi (čucha), Rusi (čuga), Rumuni (čorke), Magjari (csuha, Kleid), Albani (coche, Wolltuch) in Grki τζόχα.

Obče znana beseda: žep je turški džeb, Tasche. Nahaja se še pri Bulgarih, Srbih in Rusih, a poznajo jo tudi Albani: džep, Novogrki: τζέπη, Magjari: zseb. Od zadnjih smo jo najbrže dobili i mi. — Malo je znana beseda fareža, katero navajajo M. Pohlin, Gutschmann in Murko. Zadnji jo že znači kot tujko. Prejeli smo jo od svojih jugoslovanskih bratov: Bulg. feredže, feredžja, Frauenkleid, srb. feredža, haljina, v katero se Turkinje zagrinjajo, če kam gredó. Ali tudi Poljaki imajo besedo: ferezyja, Rusi: fereza, Malorusi: ferezyja, Novogrki: φερετζέ. Vsem je podstava turški: férádzé, férédzé, eine Art Oberkleid türkischer Frauen. — Zraven slov. škrlát, Scharlach, Purpur, poznajo Srbi škérlet, škrlat, v starsrb. skrlato. Tudi Rusi, Poljaki in romanski narodi imajo to besedo, ki izhaja iz turšk. iskérlet, iskérlat. Pri našem škrlátu posredujejo najbrže Italijani s svojim scarlatta. — Vsem Slovanom je dobro znana beseda: klobuk, v pomenu: der Hut; Rusom znači: Kapuze, Mönchcappe. Zraven te oblike pa se nahaja v bulg. in srb. kalpak, v rusk. kolpak, v poljsk. kołpak, v litv. kalpokas, die Mütze. Slovanski klobuk in kalpak imata svoj izvir v turšk.: kalpak ali kalabak, a s tem razločkom, da se je prva beseda po slovanskih glasniških zakonih preobrazila, kar visoko njeno starost dokazuje. Ker je oblika klobuk vsem slovanskim plemenom znana, moremo sklepati, da so si jo bili Slovani že tedaj, ko so še skupaj v vzhodni Evropi bivali, od svojih turških sosedov na vzhodu izposodili ter po svoje preobrazili. Kakih tisoč let pozneje sprejeli so z nova nekteri slovanski rodovi turški kalpak v svoj govor, ali ne da bi ga bili kakor prvokrat po svoje preobličili. Turški kalpak imajo tudi Rumuni: kalpak, Magj. kalpag, Novogrki: καλαπί, Francozi: colbac, Bärenmütze. Vsem tem besedam služi v podstavo turški kalpak, Mütze (insbesondere die mit Pelz verbräunte). — Kamuka, Taffet, kar že Gutschmann navaja, je v zvezi s turškim: kémza, Damast. Bulgari še poznajo: kamuha, Rusi: kamka, Poljaki: kamcha. V naše rečnike je došla beseda iz magjarskega: kamuka. — Mestve, Schnürschuhe, ktere poznajo osobito Dolenjci, imajo svoj postanek v turšk. mést, eine Art Fussbekleidung. Od Turkov je prešla beseda v srb. mestva, in od tod k Slovincem. Poljaki poznajo: meszty, pantofle tureckie, in Malorusi: mešty. — Papučé, ktere imajo razven Bulg., Srb., Malor., Poljakov tudi Slovenci (omenja jih že Gutschmann: papoča), prinesli so Turki v evropske jezike. Turki imenujejo obutek brez pete, navadne „pantofle“: papuš, papudž, papuč;

to poznamenovanje so prejeli od Perzov (pā, Fuss). — Skoro vsem Slovanom znana je beseda poplun, pablun, paplan. Tudi kajkavskim Slovencem rabi poplun, kakor Valjavčeve Pripovedke 1859 str. 115 pričujejo, v pomenu: tegumentum. Besedo smo prejeli od ogerskih sosedov, in ti od Turkov, kjer znači pupla die Flaumfedern. — Obče je znana beseda roba, Ware, Zeug, Kleid, katero imajo tudi Bulgari in Srbi. Do Jugoslovanov je prišla po Turkih: ruba = Kleid, Kleidung. K nam so jo tudi lahko prinesli kupci italijanski. A ital. roba pa je iz staronemškega: roub, spolium. — Za pomen „Farbe“ rabi nam tujka novejšega pokolenja: farba, iz nemškega: Farbe, in starejša oblika: barva iz visoko- in srednjemem.: farwa, varwe. V novejšem času pa smo si začeli izposojevati od Srbo-Hrvatov besedo: boja, katero pa že tudi Gutschmann pozna; a pri tem nismo pomislili, da je boja vseskozi le turška oblika: boja, Farbe, bojamak, färben. — Zraven nemškega: žajfa služi nam milo in sopun (Jambrešič in Gutschmann). Tudi Bulg. in Srbi poznajo besedo: sapun, kakor Albani in Magjari: szappan. Beseda je turška sabun, Seife. Lahko bi se mislilo, da je sopun, sapun korena latinskega, ali sāpo, gen. saponis, katero besedo Plinij prvi omenja, je nemška izposojenka *saipō, ktera se na starovnem. seipfa (švabski: Seipfe) in finsko izposojenko saipio oslanja. Verjetno je pač, da je došla beseda v jugoslovanske in turški jezik po Germanih, kateri so milo menda iznašli in prvi rabili, a na obliko sta uplivala lat. sapo in italij. sapone. Miklošič Etym. Wörterb. pravi: „Das auch in den finnischen Sprachen (saipio, saipua) verbreitete Wort ist unsicheren Ursprungs: Man denkt an Entlehnung aus dem Tatarischen.“

b) Orodja.

Pri Bulgarih, Srbih, Rusih in Poljakih pomenja beseda aršin: Elle. Tudi slov. rečniki, na pr. Gutschmann, Murko, Janežič poznajo aršin, Elle. Besedo imamo nedvomno od Jugoslovanov, a ti od Turkov: aršen, Elle. — Pri Slovanih jako razširjena je balta, Axt, ki je turški: balta, baltak. Med Slovenci poznajo Čiči: balto, a tudi Štajercem služi po Murkovem poročilu: balda v pomenu ein dicker Prügel, kar je vzeto iz ogerskega (turškega): balta. — Med Kajkavci je domača besedica: čekan, Hauer der Schweine, Hauzahn (Janežič). Čekan, čakan ima svoje sorodnice pri vseh Slovanih. K nam je došel iz magj. csákány, Reuthaue, Stockhammer, a v Evropo so ga prinesli Turki: čekič, čekan. — Povsod med nami znana in priljubljena čutura (čutura) je tudi turškega pokolenja. Med Slovani poznajo to besedo še Bulgari, Srbi, Malorusi in Slovaki, izmed drugih pa Rumuni, Albani in Magjari (csutora). Od zadnjih smo jo dobili mi in Slovaki. Turški se glasi: čutura, čotra, hölzerne Flasche. Nekteri trdijo, da je magj. beseda

iz italij. ciotola, Trinknäpfchen, in od Magjarov bi bila stoprav došla v jezike slovanske, ali to ni verjetno. — Duda, Dudelsack, ki pomenja pri drugih Slovanih Pfeife, Schalmel, došla je k nam od Magjarov, a k tem in k Bulgarom ter Srbom pa od Turkov. Magj.: duda, turški: duduk, Pfeife, Flöte. — Ravno tako se nam godi z drugo besedo istega pomena: gajde, koja je iz magj. gajde in ta iz turšk.: gajda, kajda, Hirtenflöte, Dudelsack. — Kajkavskim Slovencem je znana beseda hintov, der Wagen. Bere se v Valjavčevih Prip. p. 177. in v Jambrešičevem slovarju. Poznajo jo še Bulgari: intov, Srbi: intov, Čehi: hyntov, in Malorusi: hint'uv. Beseda je turška: hintov, Wagen, Kutsche, a k nam je došla iz magjarskega: hintó. — Bolj razširjena je beseda: kord, korda, kordeč, kordež, Degen, Dolch, kordel in kordavec, Scherge. Besede ne poznajo samo kajkavski slovarji (kakor Habdelič in Jambrešič), temveč tudi Gutschmann, Murko itd. Nahaja se pa v vseh slovanskih jezikih, začeni od stl. korða, gladius. Pokolenja je turškega (perzijskega): kard, Messer, Dolch, zendski: kareta, Messer, ter je došla v prvi dobi v jezike slovanske. Od te besede je sevėda ločiti koren: krt, čert, findere, incidere, od koder črtati, črta, črtalo itd. — Za „Tabakspfeife“ služi Slovencem poznamenovanje: fajfa, pipa in lula ali lulka. Naše zanimanje zaslužite osobito zadnji besedi. Pipa je jako stara izposojenka. Srednjelatinška beseda: pipa (iz lat. pipare, pipen) je došla v romanske jezike (ital. piva, franc. pipe,) in v nemške (stnem. pfifa, srnem. pfife; anglosaks. pipe, staronord. pípa). Od tod imajo Magjari svojo pipo in Slovani svoje pipe. — Nič manj domača ni: lula, lulka. Besedo poznajo sicer vsi Slovani, a imajo jo tudi Rumuni (lule), Albani (lule, Metallrohr) in Novogrki (λαυλός). V Evropo je došla od perzijskega lula, Röhre, Pfeife, po turškem posredovanju. — Razširjena je tudi beseda: pistola, pištola. Izmed Slovanov imajo jo sicer le Bulgari in Srbi (pištov, pištol), a poznajo jo i romanski in nemški narodi; it. pistola, rum. pištol itd. Miklošič izvaja besedo iz turškega pištov, Pistole, a drugi trdijo, da je slovanskega pokolenja, primerjaje česki: piš'ala, fistula, kor. pisk. K nam je došla po nemških sosedih. — Bulgarom, Srbom, Rusom in Čehom je znana beseda: šajka, Schiff, Barke. Tudi mi imamo šajke, ein grosses Flussschiff, in to poznamenovanje smo prejeli iz magjarskega: sajka. Beseda je turška: šajka, Barke, bulgarischer Donaukahn.

V vseh slovanskih jezikih nahaja se: topor, Hacke, toporište, Hackenstiel. Besedo poznajo tudi Rumuni, Magjari (topor), Armenci (tapar), Turki (teber). Beseda je perzijska: tabar, tavar, Hacke, Messer, Axtstock, in je došla po Turkih v prvi (najstarejši) dobi v jezik slovanski. — V prvi dobi so si Slovani prisvojili od Turkov besedo: telėga. Turška: talıka, Gespann, kleines vierräderiges, oben ge-

decktes, an den Seiten offenes Fuhrwerk, udomačila se je v vseh jezikih slovanskih in njihovih sosedih: Litvancih, Magjarih (talyiga, taliga) in Rumunih. Pri Slovencih nahajajo se razne oblike z različnim pomenom. Gutschmann: talige, Wagen mit zwei Rädern; Murko: tolīga in talīga, die Scheibtruhe (mit einem Rade). S tem pomenom se strinja staroslov. telęga, currus, eine Art Fuhrwerk. Janežič ima: telege le kot plur. tantum v pomenu: Ochsenjoch, Joch bei Rindern, in jedino tako rabi se beseda na Štajerskem v šmarskem in celjskem okraju. Narečni izgovor srednjega e kaže na staroslov. ě: telęga, kot pravilno pisavo. — Slovencem vrlo dobro znana je beseda torba, ali najbolj priljubljena je Kajkavcem na Hrvatskem. Na Štajerskem se trdi, da pride pri Hrvatih otrok že s torbo na svet; kajti nikjer ne srečaš človeka, bodi si pastirja, delavca ali popotnika, ki bi ne nosil torbe na sebi. Ta ga spremlja povsod in zdi se mu neobhodno potrebna. Torba je v pomenu Tasche, Sack, Tornister, razširjena med vsemi Slovani in njihovimi sosedi Litvanci, Magjari (turba), Rumuni in Albani. Beseda je turška: torba, in njena neizpremenjena oblika kaže, da se je pri Slovanih v poznejši dobi udomačila. K nam je došla brez dvombe po Magjarih in Hrvatih. — Različnega pomena od torbe je cula, Bündel. Cule nosijo berači in italijanski delavci. Matzenauer izvaja culo iz stvisnem. chiula, ali beseda je najbrže iz magjarskega, kjer pomenja cula, Bündel, Pack. S tem poznamenovanjem se lahko primerja rumunski tól, Pferddecke, a oboje se izvaja iz turškega čul, Pferddecke, Lumpen. Sicer pa se pri besedi cula v pomenu Bündel misli tudi lahko na venetski zolar, zubinden, zukuäpfen (Schuchardt Zeitschrift f. d. österr. Gymn. 1886, str. 339).

c) Imena za živali in ljudi.

Med živalskimi poznamenovanji imamo le malo turških tujk. Namesto evropske besede lev, der Löwe, rabi pri nas tudi oroslan, ki ima svoj izvir v turškem: arslan. Prvotna oblika se je ohranila v bulg. in srb.: arslan, in magj. arszlän. Magjari pa so i preobrazili prvotni arszlän v oroszlän, in od tod so prejeli Srbi in Slovenci svoj oroslan; kajti sicer bi se glasila beseda: arslan ali po slov. jezikovnem zakonu: raslan, kakor v bulgarskem. — V Valjavčevih pripovedkah, ktere so iz varaždinske okolice, beremo čestokrat besedo patka namesto navadnega: raca, reca, Ente. Patka je v istem pomenu znana še med Bulgari, Srbi, Rumuni in Albani. Beseda je došla k Jugoslovanom iz turškega in perzijskega: bat. — Malo znana med Slovani je: raca in racman. Razven Srbov služi še Rumunom (race), Magjarom (récze, rucza), Albanom (rose) in Ciganom (raca). To nam kaže dovolj, da ni beseda domača. Miklošič primerja v Etym. Wörterb. nemški Retschente. Med Slovani obče znana pa je stsl. aty, nslov. utva, ki odgovarja

litvansk. antis, stnem. anut, lat. anas, gen. anatis, gršk. *νήσσα* (iz *νητια*). Utva je tedaj prava domačinka in ta naj jedina dobi veljavo v pisnem jeziku. — Iz hrvatsko-srbskega jezika je došla v pisno slovenščino beseda boljar, Magnat, Aristokrat. Boljarinъ se nahaja v staroslov. (cod. suprasl.) in malo da ne v vseh drugih slovanskih jezikih. Med slovanskimi sosedi poznajo Litvanci: bajoras, Magjari bojár, Rumuni bojer, Albani bul'ar. Koren tej besedi se je sprva iskal v komparativu bolij (bolji), ali Miklošič nahaja izvorni njen sled v srednje-grškem: *βοιλάδα*, proceres bulgari, in v *βοιλάδων*, ter primerja z njo turški: boj, Höhe, Statur, in bojlu, hoch. Besedo bi bili najprej prejeli Bulgari (bolërin, bojarin), od teh pa Srbi in drugi narodi.

Vsi slovanski jeziki poznajo besedo hajduk, in tudi Slovenci je imamo od južnih svojih bratov v pomenu: Räuber, Pandur, Gerichtsdiener. Isto pomenja tudi magj. hajdú. Izvira je turškega: hajdud, Räuber, ungrischer Soldat zu Fuss. — Namesto besede osel, katero ime so Slovani dobili od svojih germanskih sosedov, služi Jugoslovanom: magare, magarac. S to besedo dadó se primerjati ruski jumar, Maulesel, macedorum. gumar, albanski: gomar in magar, grški: *γαμάρι* (iz *γάμος*, Last, Fracht,) in turški (arabski): himar. Miklošič misli v Turšk. El., da je magar nastalo po metatesi iz grškega *γαμάρι*, ali v Etymološkem Rečniku trdi oprezno, da je izvir besede magarъ temen. — Našim pesnikom posebno priljubljena beseda kragulj je sicer pri vseh Slovanih udomačena, ali ona ni domačega pokolenja. Kakor Prešëren, ki je pel o njem, da kljuje srcé od zore do mraka, od mraka do dne, tako še gotovo tudi marsikteri naših novejših pesnikov ni pomislil rabéc to besedo, da je turška: karagu, kergu, Sperber. Prejeli pa so jo Jugoslovani neposrednje od Turkov, a ne od Magjarov, kjer se glasi: karvoly, karuly. Naše kmetice imenujejo kragulja, Hühnerhabicht, po domače kokošarja ali golobarja, a to ime bi se v nežni svetožalje opisujoči pesmici kaj čudno obnašalo!

Svojega „druga“ (Gefährte) imenujemo radi pajdaša in tovariša. Besedo pajdaš poznajo razven nas še Srbo-Hrvatje in Malorusi. Slovani so si jo izposodili od Magjarov (pajtáš, Kamerad), kamor je došla po Turkih iz perzijskega: padaš, Gefährte, Reisegefährte. Tujega izvira je tudi tovariš (stsl. tovarišta), ali beseda je jako stara, ker je med vsemi Slovani razširjena. Njen etymon ni popolnoma jasen. Miklošič misli v razpravi Die Fremdwörter in den slav. Sprachen (Denkschriften XV. 1867), da je menda v zvezi z besedo tovarъ, castra, maloruski: tovar, Horavieh, Ware, Zelt, in bi pomenjala „Lagergenosse“. V Turških Elementih jo loči od tovar in njen izvir mu je temen. Tako sodi tudi v Primerj. Slov. II. 198. Magjarski se glasi: tars, rumunski: tovarëš, in vsekako je štъ nehistoriška pritiklina (Etym. Wört. 359).

— Na prvi pogled bi jo sevéda izvajali iz stsl. besede *tovarъ*, ali temu se protivi pomen, kajti v vseh slovanskih jezikih pomenja *tovar*, *tovor*, *Last*, *Esel*, *Ware*, *Heerde*, in baš ta razširjenost nam dokazuje njeno starost. To besedo smo prejeli od Turkov v prvi dobi: turkš. *tovar*, *davar*, *Vieh*, *Lastthier*, *Schaf*. Magjari imajo svoj *tár* iz *tovar*, in *tárnok*, *tavernicus*, iz slov. *tovarnik*. — *Volkodlaka* imenujejo v nekterih krajih *vampir*. Kakor je vraža o *volkodlaku* vzlasti med slovanskimi rodovi razširjena, tako nahajamo pri vseh Slovanih tudi besedo *vampir*, *vapir*, *upir*. Prejeli smo jo najbrže iz turškega: *uber*, *Hexe*.

d) Vojska.

Zraven besede „zastava“ rabijo Slovenci poznamenovanje: *bandero*, *bandera*, *prapor* in tudi *barjak*. *Bandero* poznajo razven nas še *Bulgari*, *Srbi* in *Poljaki*, a tudi *Albani* in *Novogrki*. V nekatere jezike, gotovo v slovenski, kjer vzlasti „*Kirchenfahne*“ pomenja, došla je beseda neposreduje iz italijanskega: *bandiera*, v druge zopet iz turškega: *bandira*. Turškega pokolenja je *bulgarski* *bajrak* in *srbski* *barjak*, *barjaktar*; od tod so jih sprejeli tudi slovenski rečniki (*Janežič*). Turški (perzijski): *bajrak*, *Fahne*, *bajrakdar*, *Fahnenträger*. Obče med slovanskimi jeziki znana pa je beseda *prapor* in se sme staviti h korenu: *per*, *letéti*, od koder je *perot*, *Flügel* itd. Prvotna oblika bi bila *porporъ* in iz nje: *prapor*, ruski *poropory*. — Mnogo razširjena je beseda *šator*, *šotor*. Prvotna oblika se je v jugoslovanskem *čador* ohranila, kamor je došla iz turškega: *čader*. Od tod se je dalje po zahodni Evropi razširjala. Magjari imajo svoj *sátor*, in tega smo si i mi izposodili in *Hrvatje*. Turki so prejeli *čader* od *Perzov*: *čatr*, *čitr*, in to se naslanja na staroindijski *čhattra*, *Sonnenschirm*, od kor. *čhad*, *überdecken*, *schützen*. Slovenska starejša oblika *šitor* se je pod uplivom naglaske izpremenila v *šotor*, gen. *šotóra*, in stoprav potém v *šotor*, *šotóra*. — Medmet *hajde*, *hajdi*, poznajo *Bulgari* in *Srbi*, a tudi *Rusom* je znan vzklic: *ajdá*. Izvira je turškega: *hajdé*, *auf*, *vorwärts*. — Okoli *Metlike* in pri *hrvatskih* sosedih znan je glagol: *jagmiti se*, *sich um etwas reissen*; silum *jagmiti*, *rauben*. Glagol izhaja od imena: *jagma*, ki še *životari* v rekah, kakor slovenski: *na jagmo*, *um die Wette*, *hrv.-srb.* *na jagmu prolazi roba*, *die Ware geht reissend ab*. Beseda je turška: *jagma*, *Raub*, *Raubzug*. *Janežič* pozna: *jagmiti se*, *sich katzbalgen*, *raufen*. — V *bridkem*, a živem spominu je *Slovencem*, *Srbo-Hrvatom* in *Bulgarom* beseda: *janičar*. *Solza* se ti skoro udere, ako *premišljuješ* globoki pomen tega imena, ki je bilo jok in stok našim *pradedom*. Ker so *janičarske čete* Turki iz *kristjanskih mladenčev* sestavljali, ni se čuditi, da so dobile tudi turško ime. Turški: *jéni*, *neu*, *jéničéri*, *neue Miliz*. Izmed *Slovanov* poznajo to besedo še *Malorusi*, a sicer tudi

Rumuni, Albani, Italijani (gianizzero) in Novogrki; kot tujka straši tudi med Nemci in Romani sploh: franc. janissaire, der Janitschar. — Vsem Slovanom dobro znana je koliba, die Hütte. To občeslovansko besedo moramo izvajati iz grškega: *καλύβη*, in njen koren tiči v glagolu *καλύπτειν*, lat. celare. Ali mi nismo kolibe neposrednje od Grkov prejeli, temveč tudi pri tej kakor pri drugih grških besedah posredovali so Turki. Turški se glasi: kaliba, koliba, kuliba, in magjarski: kaliba. — Na slabem glasu je pri nas bič, ki ga imenujemo korbač, korabač. Besedo občutimo kot tujko; že Gutschmann tolmači nemški Karbatsche z „jermensko jizlo“ (gizlo, gajzlo), ali Jambrešić jo navaja v svojem slovarju, kakor tudi Murko. Korbač poznajo vsi jeziki slovanski. Izposodili so si besedo od hudih Turkov (kerbač, Ochsenziemer, Karbatsche, Reitgerte), in to znači vsekako tudi važen kulturni pomen! Prisvojili so si jo i Magjari: korbács, in jo menda tudi med Slovenci, Slovaki in Čehi na dalje razširjali. Od slovanskih svojih sosedov so jo prejeli Nemci, kjer se je stoprav v 17. stoletju udomaćila. Dalje je potovala na Švedsko (karbas), na Francosko (cravache) in Špansko (corbacho), kar veliko popularnost te besede neovržno dokazuje. — Med prostim ljudstvom je sicer neznana beseda mejdan, Rennplatz, Kampplatz, Zweikampf, Duell, ali ker se tu pa tam bere v naši knjigi, hočemo pogledati, od kod jo imamo. Mejdán, megdán, je domač pri Bulgarih, Srbo-Hrvatih, Rusih in Poljakih, a razven Slovanov še pri Rumunih, Albanih in Novogrkih. Beseda je turška: méjdan, ali prav za prav arabska: midan. V našo književnost zatrosili so jo pisatelji iz hrvatsko-srbskega jezika. — Iz srbskih narodnih pesnij nam je znan buzdovan, Keule, Streitkolben. Ali starejšo obliko nam že sporoča Gutschmann v svojem l. 1789. izišlem slovarju: buzdihan, in to je sprejel tudi Janežič. Beseda se strinja z rusko: buzdychan in s srbsko inačico: buzduhan. Buzdugán je razširjen v vseh slovanskih jezikih in se izvaja iz turškega: bozdogan. — Ogerski Slovenci poznajo glagol: šaláševati, prebivati, in v knjižnem našem jeziku se že tudi uporablja šaláš, Hütte, Hürde. Besedo poznajo vsi Slovani; v našo književnost se je zatepla iz ogerskega: szállás ali pa iz jugoslovanskega: šaláš, salaš; ona izvira iz turškega: salaš, saladž, Zelt, Hütte. — Vsem Slovanom dobro znana je beseda tabor, Lager, Feldlager. Nahaja pa se tudi pri Magjarih (tábor, Lager, Heer), Rumunih, Albanih, Novogrkih in Nemcih. Pri zadnjih pomenja narečna oblika Tabor, Taber, več ali manj utrjeno poslopje, ležeče blizu kakega mesta ali večjega kraja. Na Solnograškem imenujejo neko planino Taboralpe, in v obče se na Nemškem in v slovanskih deželah mnogo krajev z imenom Tabor nahaja. Ker je beseda v Evropi jako razširjena, zato jo smatrajo nekteri jezikoslovci kot prvotno slovansko, ali Miklošič išče

njeno domovino med Turki, češ ti so svoj tab or (christliches Feldlager, Heer) prinesli v Evropo. — Zraven tujke kanon, Kanone, ki je iz francoskega (canon, Röhre, Geschütz) našla svoj pot v vse druge jezike, imamo poznamenovanje top. Besedo že navaja koroški slovníčar Gutschmann, ali narodni govor in pesen jo jedva poznata. Tem bolj pa se je priljubila v pisnem jeziku ter si pridobila v omikanih krogih domovinsko pravico. Top je izpodrinil kanone, topničar pa nadomestuje stare kanonirje, tako da ne nahajamo več zadnjih besed v slov.-nemšk. rečnikih, če so tudi med ljudstvom jedine v rabi. Top se je pri nas najbolj priljubil, in Janežič označuje v nemškem slovarju njegovo vrednost, če postavlja baš njega na prvo mesto, na drugo pa kanón, in na tretje stoprav štuk (= Stück); a Cigale mu je v svoji nemilosti odmenil zadnje mesto ter ga proglasil za tujca, kar je popolna istina. Besedo top poznajo izmed Slovanov le Bulgari, Srbo-Hrvatje in Slovenci. Mi smo jo najbrže prejeli od svojih jugoslovanskih sosedov, a ne neposrednje od Turkov, katerim pomenja top, runder Körper, Kugel, Kanone. Turki niso sicer prvi rabili topov v Evropi, ali vendar je za nas Jugoslovane dokaj značilno, da smo baš od njih prejeli poznamenovanje za to morilno orodje.

e) Živež.

Malo znana je sicer beseda: bumbrek, Niere (okoli Metlike pomenjajo bubreki nemški Lumpenbratel), ali vendar ima mnogo slovan-skih sorodnic, in sicer v staroslov. (bubrěga), v bulg., srb. in ruskem jeziku. Beseda odgovarja turškemu: bübrek, böbrék. — Slabo juho imenujejo Slovenci čorbo. Izmed Slovanov poznajo to besedo še Bulgari, Srbo-Hrvatje, Rusi in Poljaki. Dobro je znana Magjarom (csorba), in od njih imamo jo najbrže tudi mi. Izvira je turškega: čorba, sorba, Suppe. — Med prostim ljudstvom znana beseda: tabak, tobak, katero smo dobili po zahodnih narodih iz Amerike, izgubila je svoje častno mesto v našem slovstvu. Menéc, da izpodrinemo tujko, dali smo kuživevno pravico duhanu. Ali tudi tú smo se pošteno ukani, kajti duhan ni v nikakoršni zvezi z našim duh, duhati, temveč je turškega (arabskega) izvira: duhan, Rauch, Rauchtak. Med Slovani je beseda le malo znana; imajo je Srbo-Hrvatje (duhan, duvan) in Malorusi (dochan). V naš jezik (ima jo že Gutschmann) in v hrvaščino je došla najbrže iz magjarskega: d o h á n y. — Vsakemu dobro znana in med našim ljudstvom jako razširjena je kuruza ali turščica. To žito smo dobili po Kolumbu iz Amerike. Od začetka 16. stoletja jela se je ta rastlina po Evropi pridno sejati in saditi; Benečanje so jo jako razširjali. Hitro se je udomačila na Turškem, v podonavju in na Ogerskem, a na Nemško je došla iz Italije pod imenom „türkischer Weizen“ ali „Welschkorn“. Pri Nemcih veli se tudi Mais, katero ime pa ni domačega, temveč ame-

rikanskega izvira (mahis v Haïti); prim. franc. mais, angl. maize, span. maiz. Turki imenujejo to žito kokoros, in oni so seme z besedo vred razširili med Jugoslovani, in sicer pri Bulgarjih, Srbo-Hrvatih, Rusih in Slovencih (kuruza iz kukuruza), in napósled tudi pri Magjarih (kukoricza). Beseda turščica odgovarja nemškemu: der Türken, ter spričuje, da se je to žito iz vzhodnih in južnih dežel dovažalo k nam.

f) Razna imena.

Naš „jarek“ nahaja pri vseh Slovanih svojega sorodnika, ki se veli bulg. jar, srb. jarak, poljsk. jaruga itd. Tudi Magjari imajo tujko: árok, katero so Čehom in Slovakom (járok) izposodili. V Evropo so prinesli besedo Turki: arek, jaruk, Furchen, Graben, kleiner Bach. — Za „Kupfer“ služi prostemu ljudstvu ime kufer, v pisnem jeziku pa navadno „baker“. Že Gutschmann ima poleg kotlovine in kufra besedo baker. To ime poznajo še Srbo-Hrvatje in Bulgari, razven teh tudi Albani, Novogrki in Magjari (bogrács). Besedo so prinesli k Jugoslovanom Turki: baker, Kupfer, bakradž, kleiner Kessel; v slovenščini pri Gutschmannu: bakrač, kupferner Kessel. — Do dobra se je v pisni slovenščini udomačila beseda: bujen, kakor bujna domišljija, bujna rast itd. Majj znano pa je ime bujica v pomenu Giessbach, torrens. Janežič jej je odmeril zadnje mesto, a Cigale imenuje Dolenjsko njeno domovino, in to nam spričuje, da je došla k nam od Srbo-Hrvatov. Tej besedi sorodnice živé v vseh jezikih slovanskih, in tudi Litvanci (bujnus, geil) in Magjari (buja, geil) jo poznajo. Po tem, da je beseda toliko razširjena, dá se sklepati, da so si jo bili Slovani v prvi dobi izposodili od Turkov; Miklošič jo izvaja iz turškega: buj, bōjūk, gross, bujumak, gross werden, wachsen. — K turškim tujkam moramo tudi prištevati bar, barem, wenigstens. Nahaja se pri Bulgarjih, Srbo-Hrvatih in Magjarih, in od tod je tudi priromala k nam. Turški (perzijski): bari, einmal, wenigstens. — Beba, bebec, Tropf, Töpel, kar poznajo tudi Srbi: bebe, beba, primerja se lahko turškemu (perz.) bébék, Wickelkind, Pupille. — Nobeno mesto nima toliko različnih imen, kakor naša prestolnica. Korotanski Slovenci jo imenujejo Dunaj (t. j. na Dunaju = mesto ob Dunaju — Donavi), vzhodni (panonski) rojaki jo zovejo Beč, Čehi in Poljaki: Vídeň (Wiedeń), Nemci pa Wien. Najbolj razširjeno je ime Beč; kajti razven Slovencev poznavajo ga Bulgari, Srbo-Hrvatje, Magjari, Rumuni in Turki. Beseda je došla iz turškega: bédž, béc v jugoslovanske jezike in pomenja najbrže: urbs munita, castellum. — Po temeljiti razpravi prof. dr. Kreka v Kresu I. p. 120 znano je našim čitateljem, da je beležnik, beležiti itd. v zvezi s turško besedo: bilgü, ali z mongolsko: belge, belke, Zeichen, Merkmal. Beseda je stara izposojenka, kajti nahajamo jo že v starosl.

spomenikih iz 14. stol. v obliki bělěgrъ, ali ona je malo razširjena v evropskih jezikih. Izmed Slovanov imajo jo le Srbo-Hrvatje in po njih mi Slovenci, a znana pa je še magjarskim našim sosedom (bélyeg, bilyeg) in Albanom. Lahko bi se mislilo, da imamo bělěgrъ iz magjarsčine, ali ta beseda ni Magjarom domača, ampak jim je iz slovanščine izposojena. Slovanski rodovi so se bili najbrže že v prvotni domovini za Karpati seznanili s to besedo (prim. Krek l. c.), in nje pisava z ě se naslanja na bělъ. — Dobro znana je beseda budalo, budalast itd. v slovenskih narečjih. Razven nas rabi le še Bulgarom in Srbo-Hrvatom in baš to govori po Miklošiču za to, da je turškega izvira: budala, dumm, dočim je drugim prava domačinka, in sicer srbska. — Za število 1000 rabijo Slovanom razna poznamenovanja. Najstarša in skoro med vsemi udomačena je beseda: tisoč, stsl. tysašta. To ime so Slovani najbrže že v predzgodovinski dobi prejeli od Germanov, gotiški: thūsundi. V drugo pa so si Slovenci izposodili tав-зент neposrednje iz nem. tausend. Hrvatom in nam služi tudi jezero v istem pomenu; to ime smo prejeli iz magjarskega: ezer, kamor je došla beseda po Turkih iz perzijskega: hézār, tausend. Ako še omenimo, da se je pri Bulgarjih in Srbih udomačilo grško poznamenovanje: hiljada, navedli smo vsa imena, s kterimi izražajo Slovani to število.

Odkar je bil I. Koseski prestavil Schillerjev „Zvon“: „Žgan iz ila, kraj prostora, zemlji vzdian je kalúp“, poznavava vsak dijak zadnjo besedo, ali brez nemškega originala ali slov. rečnika jo je jedva uganil. Kalup rabi v pomenu Form, Modell, Bulgarom, Srbom in Rusom ter Čehom. Od svojih južnih sosedov smo prejeli mi to besedo, a oni od Turkov: kaleb, kalup. — Večkrat se čuje beseda: makar, makari, magari, wenn auch, mag auch; tudi Janežič jo je sprejel v svoj rečnik, ali v slovstvu še ni udomačena in je tudi treba ni. Često se rabi pri Srbo-Hrvatih in Bulgarjih in od Kajkavcev je došla tudi k nam. Izvira je turškega (perzijskega): mégér, méjér, ter se ni le pri Jugoslovanih, temveč tudi pri Albanih, Rumunih, Novogrkih (μαγγίρι, μακίρι) in celo pri Italijanih (macari) udomačila. — Vsi slovanski jeziki imajo besedo: tolmač. Od njih je došla v jezik magjarski (tolmács) in nemški (Dolmetsch). Nemci so dobili to ime najbrže od Čehov proti koncu 13. stoletja. Če je tudi tolmač pri vseh Slovanih doma, vendar ni domačega korena, temveč turškega pokolenja: tilmađ, in sicer so si bili Slovani to besedo že v prvi dobi izposodili.

Razven navedenih besed živi v knjigi slovenski še nekaj manj znanih imen, ki so turškega izvira. Sporočili se nam jih večjidel kajkavski pisatelji, in to nam svedoči dovolj, da smo si jih izposodili od vzhodnih sosedov. Tako na pr. badava ali badavo, umsonst, unent-

geltlich; turški: badhéva, badhava. Batriv, audax, batern, gut, tauglich, pagadur, quaestor (Habdelič), kar odgovarja rusk. bogatyrt, poljsk. bohater in magj. bator. Izvira je turškega: bahader, tapfer, a to izhaja iz staroind. bhagadhara, robur tenens. — Večkrat zasledujemo tudi besede, ki so nam došle od nemških sosedov, ali po svojem izviru so turške. Tako smo prejeli razven „pistole“ tudi parhent od nemških trgovcev, ali beseda je prvotno iz turškega (arabskega): barrakan. Rusi in Poljaki so ohranili prvotnejšo obliko: barakan. — Ruski čaj so povsod gostoljubno sprejeli, ali beseda ni ruska domačinka, temveč k njim in k Bulgarom je došla po Turkih iz perzijskega: čaj, Thee.


* * *

Zanimivo je končno pogledati, kje in v kaki meri so turške tujke v našem jeziku razširjene. Največje število besed je domá med kajkavskimi in onimi Slovenci, ki mejašijo z Ogrji in Hrvati. Ondi so jih tudi iz narodnega govora povzeli kajkavski slovničarji in pisatelji ter jih sporočili knjigi slovenski; iz njih je zajemal i Gutschmann. Nekteri izrazi so se v pisni slovenščini dobro udomačili, drugi pa niso našli med nami mnogo priznanja ter še sedaj le po rečnikih kot mrtev besedni zaklad životarijo. Malo besed, jedva polovica gori navedenih, pa je znanih med prostim ljudstvom. Dalje ko se od meje ogerske in hrvatske pomikaš proti zahodu, tem bolj pojemajo turške tujke. Najmanj jih poznajo korotanski Slovenci, vzlasti oni na sedanjem Koroškem. To pa je popolnoma naravno; kajti koroški Slovenci so najbolj oddaljeni od meje hrvatske in ogerske ter niso bili gledé občevanja v nikaki ozki zvezi z drugimi Jugoslovani. Neposrednje od Turkov so težko da prejeli kaj tujih besed, temveč na to stran so posredovali osobito Nemci in Italijani. Tako poznajo in rabijo Slovenci v koroškem narečju le sledeče besede: roba, čutora, lula, pištola, šajka, torba, kragulj, pajdaš, bandera, šotor, korbač, tabor (stoprav v novejšem času), čorba, parhent, čaj.

Popolnoma drugo razmerje pa nahajamo pri onih turških tujkah, ki so došle v prvi dobi v jezik slovanski. Iz te dobe hranijo Slovenci le osem imen: klobuk, kord (kordež), topor, telega, tovor, bujica (bujno), beleg (beležnik), tolmač. Od teh prastarih, med Slovani dobro znanih besed pa govori koroško ljudstvo še zdaj vse razven treh (telega, bujica, beleg). Ta imena so prinesli Korošci že seboj v svoje sedanje bivališče iz skupne pradomovine slovanske, in zato so ona od nekdanj živo zvezana z ljudskim govorom. Novejše tujke pa so od 15. stoletja naprej po raznih potih prihajale med narod, in le nekatere izmed njih so se gledé na vsakdanjo potrebo tekom časa udomačile med njim.

Dr. J. Sket.





Narodno blago s Štajerskega.

Nabral *Jos. Freuensfeld.*

IV.¹

O kačah.

Vsakša kača je giftna. Ona piči z jezikon. Kača je za vraštvo. Či kačo buješ pred svetin Jürjon, te joj moreš kožo sleči pa posušiti. Či pa te kda inda kača piči, te pa si s totoj posušenoj kožoj rano pokádi. Živoy kači moreš pred svetin Jürjon jezik zmeknoti, pa ga djati za kosino vratišče; te je kosa celo leto ojstra. (Od Svetinj.)

„Kačji jezik 'ma!“ pravijo tistoj ženski, ki rada s svojin jezikon svajo dela. (Mursko polje.) „Dobro te je kača pičila!“ pravijo tistemi, ki zna lepo no hitro gučati. Tistega je kača pičila v mládosti. (Od Svetinj.) „Tak sen čémeren, ka bi kače já!“ reče tisti, ki je zlo čémeren. (Od Kapele pri Radgoni.)

Vsakša kača 'ma štiri nogé. Pokaže je samo te, či jo deneš na ogenj. Kače 'majo tádi svojega krala no kralico. On nosi na glavi en kamen, ki se sveti tak kak čisto sunce; kralica pa 'ma kruno z žutega zlatá. (Mursko polje.) Kačjemi krali tádi pravijo kačec. Vekšni je no bol debeli. Na glavi 'ma zlato jabuko. Dere lepo sunce sija, te se kače s totoj jabukoj špilajo. Tote jabuke nemreš 'nači dobiti, kak či med kače vržeš potač; te vse kače bižijo za potačon. Kačec zna tak brizgati, ka skoz vüha gre. Samo v nevarnosti brizga no, zove kače na pomoč. (Od Svetinj.)

Enok je en kmet vida kačeca, ki je ima kruno na glavi. On bi jo rad doba. Tak dugo je hoda za kačecon, kaj je najša torišće, ge se kople. Pa kmet si je le ne vüpa krune vzeti. Dere je domú priša, te je ša k enoj staroj ženski, ki bla copruca. Pita jo, kaj bi včina. Zezidaj od Müre en dugi ganjg no napravi tri zlo močne železne vrata. Na 'sakših vratih pa more biti takša pera, kaj či boš na njo prtisna, kaj 'do se vrata najuok odprle no za toboj samé zaprle. Te pa si pr' 'sakših vratih prpravi enega bistrega kunja. Na štrten kunji jáši k

¹ Glej Kres 1884, str. 346.

hrasti pa hitro 'zemi kruno, te pa jáši k prvin vratan. Tan skoči gor na drúgega. Samo pazko mè, kaj ne 'š nazaj pogledna.

Kmet vse to vćini. To je že zna, ka se kačec gre 'síkdar ob dvema kopat. Eno odvečarko, dere je že vse v redi biló, jaše proti Múri k tistemi hrasti. Na eneu zelenen hrastoven listi je ležala zlata kruna, ki je 'mela na srdini en svetel kamen. Kmet jo hitro pobere no skoči na kunja. Te pa jaše k prvin vratan. Tan skoči na drúgega no jaše dale. Zaj pa začúje strašno brizganje. Kačec je ovara, kaj mu je nehće kamen vkrá. Hitro je skoča na hrast no je gleda okoli, pa je zagledna kmeta. Tak kak blisk je letja za njim. Strašno so prve vrata spráščale, dere se je v nje zágná. Na male falačke so se razdróbile. Kmet je že jaha proti tretjin. Za en cajt pá čúje strašen hrúm. Kačec je drúge vrata stfa. Komaj je zapra tretje vrata, že tretjokrat čúje hrúm. Zaj je kmet misla, kaj je zgübleni. Pa kačeca je le ne biló. Pr' tretjih vratih je mrtev óbleža. Za drage peneze je kmet ódda toto kruno. Za leto dni pa ga je bela kača pičila, ka je bia k mesti mrtev. (Mursko polje.)

Či deneš kačjo kruno v kakšno šte veliko kišto, najnok 'de tan puno zrnja no kišta 'de tak dugo puna, kak dugo 'de v njoj kačja kruna. (Kamenščak pri Ljutomeru.)

Najbole nevarna kača je bela kača. Bog njo zató pošlje, či 'će lidi kaštigati. Bela kača je šiba božja. Ona živi sámo v jako mrzlih zvirovščinah. Tisti človik, ki ga je bela kača pičila, ali najnok merje, ali pa se po malen posuší. (Libanja pri Ormožu.)

Na mlado nedeljo je šla ena ženska na njivo po travo. V cirkvi bla je ravno meša. Po poti joj pride proti ena žena, ki bla vćista belo oblečena. Ona reče: „Strašen greh si vćinila. Zaj si moreš eno zvoliti: pogüblena ali opásana.“ Ova se joj nasmeje no reče: „Trikrat sen rajší opásana, kak pa pogüblena!“ Komaj to pové, že prfrčí ena bela kača no se joj okoli pasa trikrat zamota. Bela žena je spreminola. Ovoj ženski pa je nihće ne moga kače odpraviti. S svojim jezikon je sploh pikala síroto no pila jeno krv tak dugo, kaj je mogla ženska mreti. (Ljutomerska okolica.)



V.

O žabi in krastačí.

Bog je najprle namena človeka stvoriti v podobi žabe. Pa premisla si je. Žabi pa je püsta lepo malo nogico, ki 'ma glih takšne prsteke tak kak človečka roka. Püsta še joj je tüdi milo okó, ki ravno tak gleda tak kak človik. (Od Svetinj.)

Dere kača žabo ceca, te se žaba jako nemilo joče no prosi pomoči. Keri človek takšno kačo buje no reši žabo, tisti reši tri duše s fic, ki so ble mu v življenji najbolj v rodi. Či pa pobegne, te pa je pogibi. Či je reša žabo no či 'ma kaj žegnanega prí-sebi, te najde en šac v tistoj mlaki, ki je najbliže. S totin šacon pa še dózdaj niheden ne ima sreče. (Od Svetinj.)

V starih časih je biló dosta góbovih lúdi. Bog pa se jih je smila, no jin je posla krapavico, ki pobira z zemlé no z vodé toti gobov gift. Zató pa 'ma ona túdi namesto človeka toti beteg. V njenih gobah je skrit strašen gift. Či jo razčemeríš, te spisti na té no ti moreš mreti. Enok so bili eni pastiri jako vekí prevzetjaki. Vse so počinjali, kaj blo ne prav. Najšli so túdi krapavico no so jo vrgli v ogenj. Bóga stvarica se je začela napinjati no je pastire tak nemilo gledala, kaj so jo neki šteli vñn vzeti. Pa najveksi čeh je ne pústa; on se joj je smijá. Ovi pastiri pa so zaj mogli iti vračat no samo najveksi je ósta pr' ognji. Zaj nekaj strašno počí. Čehi so prleteli gledat, kaj bi bilo. Krapavica se je razletela no ves jeni gift je zletja najveksimi pastiri v lice. Še tisti den je moga mreti. (Iz Vržeja.)

Dúša tistega človeka, ki je ne čisto živja, more še iti v krapavico. (Od Svetinj.) Včasik joj Bog celo zapové iti v medveda. (Sv. Bolfenk.) Tote krapavice so najrajši pr' tistoj hiži, odkod je dúša. Na hižnem pragi sidijo, no se liden motajo okoli nog. Enemi so mrli oča. Od totoga časa je skoro sploh na hižnen pragi sidela ena velka grda krapavica. Sini se je posebno rada med nogé mókala. Enok pa jo on síne z nogoj s praga. Na tó krapavica zdigne svojo prednjo nógico no reče: „Ne súvaj me, ne, z mójega praga; dugo te že prosin, kaj bi dá za mé na eno mešo“. Sin je beža k farneštri no je plača eno mešo za svojega oče. Krapavice pa potli ne več biló. (Od Svetinj.)

Krapavica človeka s svojimi očmi tak omami, kaj ga záčne glava boleti no kaj mu zakrvavijo oči. Še celo vtiča tak ojstro pogledne, kaj spadne ná tla no té ga pózre. (Sv. Lenart pri Vel. nedelji.)



VI.

O zmaju ali lintverju.

Do lintvora drúgi nihče nema moči, kak sámó „črne šole dijak“. On ga jaše po lúfti, dere strašno grmi no se bliska. Črne šole dijak dela točo. — Blúzi Vržeja proti Múri je v šumi en globoki ribnik; pravi se mu „Klmončekova jama“. Tú je nekda tekla Múra. V totoj vodi je neskunčna globočina. Ná dni sta lintvor in povodni mož. Dere

je enok začela po leti kapati strašna toča, te so lidje vidli po lufti leteti lintvora. Ná njen je seda črne šole dijak. Bia je gologlav, pa je v roki drža ene vel'ke knige. Tan vün je copra točo no krotia svojega lintvora. Strašen plamen je gorja lintvori 'z páp. Pr'ti Klmončekovoj jami je letja. Tan je nekaj strašno pócilo, kadilo se je no smrdéti je začelo po žvepli. Lintvor no črne šole dijak pa sta spreminola. (Iz Vržeja.)

Či je kokot seden let star, te znese eno jajce, ki je tak' vel'ko tak kak je golobinjo. V gnoj ga zakople no 'z njega se zvali lintvor. (Mursko polje.) Ena pastarica je pr'nesla na pašo takšno jajce, ki je je kokot znesa. Pastiri so je en cajt gledali, te pa so je strli. 'Z njega je zaj skoča mladi lintvor. Strašili so se pastiri no so odbežali. Za več let je dorasa toti lintvor no je lovía živino. Še le črne šole dijak ga je ódeгна s totega kraja. (Od Kapele blizu Radgone.)

Tudi 'z kače grata lintvor. Dere je sto let stara, te joj zrasedo peróti no té zleti v megle. (Od Svetinj.) Ž žegnane remenice, ki je štr'najst dní stara, zvali se lintvor. (Iz Runča.)

Či žaba, rak ali riba zajde v votlino, pa ž nje nemre več, te joj zrasedo peroti no pape no rep no te je lintvor. Najbol nevaren je tisti, ki je z raka; jegova toča 'se pobije. 'Z votline grejo štiri poti; pr' prvoj 'ma pape, pr' drugoj rep, pr' tretjoj no štrtoj pa peroti. 'Z tote lúknje ga samo spravi črne šole dijak. (Ormoška okolica.)

Tan, gde je lintvor, je največ zvirovščine. Zemlja stoji v vodi no se malo majá, tak kak bi se zibala. To dela lintvor, da more dihati. V totih zvirovščinah je najbojša voda; sploh je friška no jako mrzla. Dere 'če dež iti, té že to lintvor napré zna. Neje na miri no se začne gibati, te pa skali vodó no lidje najnok znajo, ka 'de dež šo. (Od Miklavža blizu Ormoža.)

Lintvor se 'sakši den vmivle, zato je zvirovščina pr' njégovoj glavi sploh kalna. (Velika nedelja.)

Pred neviltoj postavi gospodinja naskriž dva srpa z ojstrinjoj pr'ti nebi. Či pride megla, v kerój je lintvor, te se on na srpih vreže no se hitro obrne v drugí kraj. (Od Svetinj.)



VII.

Prazna vera in šege.

Či pes z glavoj dol k zemli tavuli no se joče, te nehče vmerje; či pa 'ma jo k viški obrnjeno, te pa to ogen pomeni. Ljutomerska okolica. — Težaka si né smita pr' lúdskej hiži v eno obrisačo rok brisati, da te roke vküper pridejo no te dva roja od tiste hiže rojita. Ormoška

okolica. Či na svečenco medvid pride 'z brloga no vidi svojo tenjo, te gre nazaj v brlog no še se enok tak glóbooko zakople. Sv. Juri na Ščavnici. — Či v peči goreča drva šimí, te to svajo pomeni; gospodinja more hitro gor vrči soli, kaj to zadiši; te tūdi svajo zadiši. Kapela blizu Radgone. — Sakšemi mrtveci z robcon brado gor zvežejo, kaj 'ma zaprte vūsta. Toti robec 'ma vel'ko moč v sebi. Keri človik ga kre sebe nosi, tisti lahko kradne, kel'ko le će, pa ga nikdar ne 'do dobili. Či pa se pravda, pa nikdar ne zgibi. Ljutomerske gorice. — Či sunce na Licijino na vedrini gor gre, te 'de drūgo leto steklina. Svetinje. — Dere kača žabo ceca, te more človik kačo trikrat vujdriti no te je žaba rešena. S tistoj šiboj moreta oča no mati svojo deco kaštigati. Stročja vas pri Ljutomeru. — Či što će, kaj se dva ne bi oženila, te more s tistoj šiboj med njedva vudrti. Železne dveri pri Ljutomeru. — Či je veka sūša, te grejo tri nedužne dikline po noči k Mūri. Sedejo si v eno ladjo no se pelajo prti srdini. Te pa denejo na eno blanjo slavnjačo, ki nema poda. V slavnjačo denejo tri drva naskriž, gor pa treske; te pa zakūrijo no spūstijo blanjo po Mūri. Moliti morejo vero no en očanaš. Iz Vržeja.

Sneha vleje v krožico vina, te pa vudre z 'soj močjoj na mizo. Či vino do trama zletí, te je to znamenje, ka 'de jeni mož pijanec. Iz Vržeja. — Dere grejo po sneho, te gleja ona skoz rinčico na gostovanj-šćake. Zagleda sneha prle ženiha kak on njo, te vmerje ona prle; či on njo prle zagledne, te pa ženih pred snehoj vmerje. Iz Vržeja. — Prle kak grejo v cirkev, dene si sneha klūčenco v nedre; tota klūčenca more biti odklenjena. Kelko let će, ka ne bi 'mela decé, telkokrat more stopiti od doma prti cirkvi, te pa more klūčenco zaklenoti. Pravijo, ka je pre ena sneha pozabila zaklenoti klūčenco. To jo je tak žalostilo, ka je za nekaj let vmrla. Polenšak. — Dere gre ženih po sneho, te more ona skoz okno gledati no na noži stati; te je ona bol hūda kak on. Mursko polje. — Dere grejo v cirkev, te sneha né smi stopiti na prag. Mursko polje. — Prle kak gre sneha v cirkev, dene si skrivoma prosa v šolnje; dere pa domú pride, te pa je dá kūron, ka se bole plódijo. Ormoški okraj. — Sneha si dene domá prosá v nedre. Dere pred oltaron stojita, stepe ga ona ná tla. Svetinje. — Dere grejo 'z cirkve domú, te more sneha pazko 'meti. Kak ženih pod kap će stopiti, vzeme njemi pūšlc s klobūka. Ona si ga shrani. Dere dete fras stople, namoči toti pūšlc v žegnanen vini no ga dá deteti piti. Vržeje. — Dere sneha domu pride, meče penezze po hlivéh no stalah, ka je pr' živini več sreče, no v 'sakši pisker no v 'sakšno posodvo vrže krajcar. Mursko polje. — Sneha tala deci zató krūh, ka joj Bog tūdi deco dá. Lidjé pravijo: „Ke'ko falatov, te'ko dicé“. Vržeje. — Snehi donesejo pisker friškega mleka; ona segue z rokój notri, pa

nibena kapla né smi prek iti. Kak daleč rokó notri porine, tak daleč dobávlje ona vrhnje. Svetinje — Sneha, ki pride s cirkve, more krúh načeti. Svetinje.

Tisti den pred Drašovin more diklina pojesti tri pšenične zrne, te v senji vidi svojega ženiha. Cerovec. — Na Drašovo si more deklíč kúpiti robec no ga do svetega posta obšívávati. Na sveto noč si ga more djati na glavo no ž njin iti k punočki. Dere pa od punočke domu pride no si leže spat, te pa si ga more pod zglavnik djati. Kaj se joj tisto noč senja, to se gvišno zgodi. Brebrevnik blizu Ormoža. — Med punočkej more prelja presti no napredene niti v klopko zamotati. Pr' keroj liži je takšna klopka, tan odsod nemre tat níčesa ódnesti. Svetinje. — Na sveto noč more tista dóma ostati, ki če znati, kerí 'de jeni ženih. Med punočkej more zmétati po liži od dveri k mizi no te vidi pr' mizi svojega ženiha. Libanja blizu Ormoža. — Med punočkej grejo jagri pod most no tan zlevlejo kugle. Či pr'ti njin na jahí pride zeleni jager, ki je nihče drúgi ne kak san vrag, te strelajo ná njega s totimi kuglami no te more spreminoti. Svetinje. — Dere mati no babica greta k pelávanji, te si neseta falat krúha, ka data 'sakšemi psovi, ki ga srečata, ka dete ne bi trpelo pesjega glada. Ljutomerska okolica. — Pr' sveten Júrji in pr' Kapeli še tádi včasi pr'nesejo mlade pogače t. j. beli kolač. — Dere pa greta od pelávanja domu, te pa moreta iti v krčmo, ka dete močno zrased. Ljutomerska okolica.



VIII.

Reki in pregovori.

Dug je hujdi vuk. Kapela pri Radgoni.

Dužnik je sužnik. Svetinje.

Drži se, tak kak da bi s Cvena šibje nesla = pripogneno hodi. Litmerk blizu Ormoža.

Ne 'š več kukovce čuo. Ljutomer.

Nibena kobila še je ne od špota poginola. Hum pri Ormožu.

Nor je tak kak peta. Mursko polje.

Ne spravljajte na mizo pesje tace. Sv. Juri na Ščavnici.

On misli, ka 'de zaj liden mesenc v vodi kaza = ka bo je za norce imel. Noršinci blizu Ljutomera.

Pitanje je ti skopi zmisla. Ormoški okraj.

Po čini mu pové (j) = kakor se je istinito zgódilo. Mursko polje.

Pozna grmlavica, rani glad. Svetinje.

Púste lidí gučati, pse pa lajati. Svetinje.

Tak van jezik kaple, tak kak vašemi oči. Kapela pri Radgoni.

Ti kre šume šibje bereš = delaš kot norec. Ormoška okolica.
Ve'ka praska, malo haska. Svetinje.

V brezji si zrasa, pa 'maš jošovo pamet = nisi pri pravi pameti.
Ormoška okolica.

Zéh po lidéh. Tako pravijo, ako se večim začne zehati. Svetinje.



Narodnostne razmere na spodnjem Štajerskem.

Številjenje ljudstva je zelo važno delo v omikanih državah. Uspeli tega brojenja mikajo slehernega izobraženca, ki jih pa tudi more mnogostranski uporabiti, bodi si za znanstvene ali za svoje praktične namene. Posebno hvalevredno je natančno številjenje ljudstva, kakoršno se je vršilo l. 1880. v Avstriji. Kaj hvalevredno je od avstrijske uprave tudi to, da je rezultate tega ljudskega številjenja na beli dan spravila po knjigotrštvu. Za vse avstrijske pokrajine izdala je c. kr. statistična centralna komisija obširne imenike, ki so po različni veličini kronovin večjega ali manjšega obsega. Ta urad se je pri svojem delu držal — kar moramo še kot posebno hvalevredno poudarjati — narodnega ravnopravnega načela ter izdal za nemške dežele [obe Avstrijski in Salzbursko ter za Bukovino (!)] le, nemške imenike, za Štajersko, Kranjsko, Koroško nemško-slovenske, za Česko in Moravsko nemško-česke, za Primorsko nemško-laško-slovensko-hrvatske imenike itd.

Kolikor je pisatelju znano, izšli so za slovenske pokrajine že vsi imeniki. Imenik krajev na Kranjskem se je na pr. že večkrat omenjal po slovenskih časopisih in porabil za obširne statistične sestavke; o imeniku koroških krajev so bili, kakor je znano, koroški Nemci in ponemčenci velik hrup zagnali, čitajoči v knjigi, izdani po c. kr. uradu, še ohranjena slovenska imena svojih ponemčenih krajev. Rezultate ljudskega štetja na Štajerskem, osobito na slovenskem Štajerju pa nam podaje „Special-Orts-Repertorium von Steiermark. — Obširen imenik krajev na Štajerskem.“ (Na svetlo dan po c. kr. statistični centralni komisiji. Dunaj 1883. — Alfred Hölder. Cena 4 glđ. 50 n. Str. 310 v vel. 8^o). Njegova vsebina je bila tudi predmet razpravam po slovenskih novinah, a da bi bila pričujoča knjiga že ocenjena v slovenskem jeziku, ni mi znano.

Knjiga nam pové, da je na Štajerskem poleg 794.841 Nemcev 388.419 Slovencev in 3133 ljudij drugih narodnostij; Slovencev je torej $\frac{1}{3}$. Katoličanov je 1,202.233, protestantov 9209, židov 1782 in 373 ljudij drugega veroizpovedanja. Največ protestantov je v nemških

okrajih [Gröbming — Grebenik, Ljubno, Liezen (od Luča, Luža)] in v Gradcu. Slovenski okraji imajo malo luteranov; največ jih je v političnem okraju celjske okolice (96), najmanj pa v slovenjegraškem okraju (3); Maribor ima 274, Celje 54 protestantov. Židov je največ v Gradcu. Med slovenskimi okraji ima Ptuj največ židov (63), slovenjegraški okraj pa nijednega. — O verskih razmerah naj to zadostuje, o narodnostnih odnošajih pa nam je treba obširnejšim biti. Samo jeden okraj (Weiz) je čisto (?) nemški ter se v njem ne navaja niti jeden Slovenec niti človek drugega jezika; v vseh drugih okrajih je kolikor toliko Slovencev, ki so po spodnjem Štajerskem sevéda v vseh okrajih v večini, po zgornjem in srednjem Štajerju pa v manjšini. Največ Slovencev šteje največji politični okraj na celem Štajerju, namreč celjski (120.320), najmanj Slovencev ima ljutomerski okraj na malem Štajerju (24.372), to pač sevéda zató, ker je ta okraj v tej pokrajini najmanjši. Primeroma najmanj Slovencev ima slovenjegraški okraj, ki pa ima primeroma tudi največ Nemcev (ni bi rajši rekli ponemčencev in nemškutarjev). Najmanj Nemcev pa ima primeroma breški politični okraj, le dobra 2 %.

Prebivalstvo po slovenskem Štajerju brez mest Maribora in Celja je imelo l. 1857. — 372.296, l. 1880. 403.954 duš. Narastlo je torej za 31.658 duš v 20 slovenskih okrajih, t. j. poprek 1582 ljudij za jeden okraj. Kakošno je bilo narodnostno razmerje pred 23 leti v posameznih okrajih slovenskega Štajerja, ni znano. Leto 1880. pa nam je povedalo, da je bilo med 403.954 prebivalci 24.500 Nemcev, t. j. 6 %.

Absolutno največ Nemcev štejeta oba mariborska sodnijska okraja, namreč 6688 nemških ljudij, t. j. 13 % vsega prebivalstva, relativno pa je v marenberskem okraju največ Nemcev t. j. 5028 ali 32 %. Najmanj Nemcev broji gornjegraški okraj, namreč 9 ali 0·05 %, malo jih ima šmarski okraj (45 ali 0·2 %), pa tudi v vranskem okraju je pičlo število Nemcev 85, v sevniškem 125, v šoštanjskem 180. Precej veliko nemške narodnosti je v sledečih sodnijskih okrajih, v ptujskem 3261 (skoro vsi mestu), v slovenjebistriškem 2029 (veliko v mestu), v celjskem 1060 (po trgih), v laškem 1003 itd.

Tako je razmerje slovenske narodnosti z nemško na spodnjem Štajerskem, kjer bivajo Slovenci še kompaktno, v veliki večini. Zdaj poglejmo, kako je s slovensko manjšino po srednjem Štajerju. Tú vidimo žalibog le ostanke, le zadnje drobce nekdanj dosti večjega slovenskega prebivalstva. Slovenci bivajo še v radgonskem sodnijskem okraju, kjer jih je l. 1857. (glej „Slovenski Štajer“ I. oddelek) še dobrih 2000 bilo, a zdaj so jih naštehi le 1422, t. j. $\frac{1}{9}$ vsega prebivalstva. Kam je došlo 600 Slovencev iz tega okraja? V vsaki vasi našteló se je zdaj nekoliko manj Slovencev, a jedne vasi s slovenskim prebivalstvom pogrešamo celó popolnoma. Knjiga „Slovenski Štajer“ navaja namreč med slovenskimi

vasmi v radgonskem okraju tudi vas „Lešene“ z 239 ljudmi. Te vasi nima „imenik“, morda so „Lešene“ nemški „Laasen“ (to bi bilo pa Laze) s 370 nemškimi prebivalci ali pa „Deutsch-Haseldorf“ z 259 nemškimi prebivalci. „Slovenski Štajer“ ima tudi radgonsko predmestje Grez s 179 prebivalci za slovensko; „imenik“ pa navaja ondi le 8 Slovencev, dočim ima v mestu samem 104 Slovence, t. j. $\frac{1}{20}$.

V mureškem okraju je bilo pred 20 leti še 2700 Slovencev, ljudsko štetje od l. 1880. pa jih navaja za kakih 300 manj kljubu temu, da se je število prebivalstva v občce pomnožilo. Slovenci so v tem okraju čisto izginili (vsaj na papirju jih ni več) iz občine Sladki vrh, kjer jih je bilo pred 20 leti še 387, in iz občine Rožengrunt (od 223 ostali so samo 4).

V neizpremenjenem številu pa so skoro ostali v vaseh: Nasova, Velka, Draženvrh, Ščavnica s Krembergom. Še bolj se je število Slovencev zmanjšalo v lipniškem okraju; od 2000 duš se je skrčilo na slabih 300. Nekdaj slovenske ali večinoma slovenske vasi: Račje, Kamenik, Ekberk, Senava, Belič, Ebič stojé v „imeniku“ zaznamovana kot nemška sela z imeni Ratsch (samo 47 Slovencev), Steinbach (samo 37 Sl.), Eckberg (samo 7 Sl.), Sernau (0 Sl.), Willitsch (7 Sl.), Ewitsch (1 Sl.). V lipniškem okraju ima trg Strass še največ Slovencev (95), to so gotovo posli ondi službujoči. Lipuica sama, kjer so se morda še pred 100 leti pod slovensko lipo kolikor toliko po slovensko razgovarjali, ni navedla med svojimi 2200 dušami niti jednega Slovenca. V vaseh in trgih, ki imajo lepa slovenska imena, recimo Jablanice (Aflenz), Gomilica (Gamlitz), Kranje (Kranuach), Rečje (Retznei), Golič (Gautsch) so in niso navedeni posamezni Slovenci, ondi še ostali ali z nova v te kraje došli; Gomilica ima 47 Slovencev, Spielfeld 76. Po knjigi „Slovenski Štajer“ (sestavek Jos. Šumana) brojil je arveški okraj l. 1866. (ali 1857) še kakih 5000 Slovencev. Ali imenik naš jih je naštel le 1852. Vas Kapla je sicer obdržala svoje prvotno število (1137), ali Veliki Valec je izgubil polovico Slovencev, vas Pesnica skoro vse, Gradiše (Schlossberg) ravno tako, potém še Remšnik, Klanec (Glantz); trg Luče in vas Veče sta se po tem imeniku tudi že ponemčila.

V ivniškem okraju, kjer so bile sevéda velike naselbine slovenske, izginilo je slovensko prebivalstvo skoro popolnoma in se skrčilo na 350 duš, ki bivajo največ v vasi Brunn (Studenc, 282 Slovencev) občine Jagernigg (Jagernik, Javornik). — „Slovenski Štajer“ pripoveduje, da so Slovenci bivali tudi v srenjah Sv. Lovrenc, na mali Radolni v Ivniku (Eibeswald), a sedaj beremo le v Ivniku še 16 Slovencev (gotovo služabnikov).

Prej smo navedli, da je po malem Štajerju (brez Maribora in Celja) med 403.954 prebivalci 24.500 Nemcev. Sledeči pregled bode pokazal, da biva skoro polovica teh Nemcev po mestih in trgih, a v skupnosti imajo v njih vendar le Slovenci večino.

Mesta imajo:			
Ptuj	899	Slovencev,	2729 Nemcev.
Slovenji gradec	238	"	742 "
Slovenska Bistrica	200	"	927 "
Brežice	388	"	422 "
Ormož	456	"	440 "
Trgi:			
Rajhenburg	429	"	41 "
Podsreda	476	"	18 "
Podčetrtek	321	"	43 "
Rogatec	303	"	404 "
Ljutomer	608	"	468 "
Sv. Lovrenc n. k. ž.	613	"	477 "
Laško	330	"	356 "
Rečica	359	"	0 "
Sv. Juri n. j. ž.	419	"	6 "
Ljubno	752	"	0 "
Konjice	564	"	449 "
Lemberg	225	"	0 "
Sevnica	625	"	68 "
Gornji grad	779	"	8 "
Vozenica	40	"	241 "
Ptujska gora	140	"	6 "
Pilštanj	375	"	26 "
Mozirje	566	"	0 "
Planina	257	"	4 "
Velenje	330	"	27 "
Kozje	406	"	131 "
Vojnik	462	"	129 "
Središče	930	"	21 "
Šmarje	370	"	7 "
Veržeje	605	"	4 "
Sv. Lenart	297	"	314 "
Vransko	630	"	52 "
Šoštanj	615	"	118 "
Braslovče	311	"	2 "
Žalec	547	"	40 "
Marenberg	0	"	971 "
Mota	32	"	738 "
Vitanje	365	"	178 "
Studenice	187	"	45 "
Skupaj	16.449	Slovencev,	10.652 Nemcev.

Nemških vasij ali pa slovenskih vasij, v katerih bi imeli Nemci večino, po spodnjem Štajerskem skoro nič ni; največ jih je v bistrškem okraju, na pr. Pekel (130 N., 104 Sl.), Marchendorf (slovensko?) (101 N., 47 Sl.). Freistein in Volovšek (184 N., 66 Sl.); v desnodravskega marib. okraju: Studenec (1045 N., 263 Sl.), Poberš (574 N., 178 Sl.), Radvina (808 N., 146 Sl.); v marenberskem okraju vas: Sv. trije kralji (182 N., 177 Sl.), Gornja Vižinga (152 N., 80 Sl.), Kortin (410 N., 58 Sl.), Vrata (97 N., 65 Sl.), Sobota (701 N., 184 Sl.), v slovenjegraškem okraju vas Meža (68 N., 44 Sl.).

Ta pregled kaže, da je spodnje-štajerska pokrajina kompaktno slovenska zemlja. To svedočijo pa tudi odločno slovenska imena posameznih krajev. 45 krajev je v „imeniku“ s poimenovanjem: Selo, Sela, Selce, Selišče, Selnica, Selče, Selovec, Seluše, pač od korena: sed, glagol: seliti. Da ima pa skoro vsako drugo ime svoj pravopis, zdaj slovenski, zdaj nemški, zdaj zopet oboje, to se itak ume pri knjigah, ki so jih spisale na podlagi aktov tisočera uradniška peresa.

Za jezikoslovca so ti obširni imeniki krajev kaj zanimivi. Na slovenskem Štajerju so pač krajevna imena s podstavami: gor, dol, log, lok, breg, brez, cer, črt, dob, gaber, gaj, gol, les, jel, treb, kamen, kal, gozd, laz, pek, itd.; na pr. s podstavo „gor“ so imena: Gora, Gorica, Gorče, Gorence, Gorje (Göriach), Gorjanci itd., skupno 67 krajev; s podstavo „dol“ so: Dol, Dolje, Dolac, Dolena, Dolenjce, Dolenje, Doliče itd., skupno 50 krajev. V „logih“ (Logarjih, Logarovicah.) prebivajo Slovenci na 11 krajih, na „lokah“ (Lokanja, Lokarje, Lokavci) pa v 35 krajih.

Malim krajem ali recimo novejšim naselbinam je v obče lažje spoznati pomen in izvir poimenovanja. Večjim in starejšim krajem ga je težje razvozlati, vendar se slovenski izvir imenom po slovenskem Štajerskem nikakor ne daje zanikati. Saj imajo vsi starejši kraji tudi po zgornjem in srednjem Štajerju slovenska imena, počenši od glavnega mesta Gradca skoro do sleherne stare vasi v dolini murski, muriški, aniški, bistriški, rapski, labidniški, sulpski, paltski itd. Slovenska so imena: Lâezen (v srednjem veku Louzen) od „luča“ ali „luža“, Gröbming (Grebenik), Wölz (Velica ali Belica), Ljubno, Trofajach (Treblje), Peggau (Pekel), Friesach (Brezje), Lasnitz (Lazne), Aussee (Avše, Jelše) itd.

Slovenska so imena vasi: Göriach (v Gorjah), Göriz, Döllach (v Dolah), Graschnitz — vse v bruckskem okraju; Studenzen, Dolling ste na pr. vasi v okraju Feldbach (Vrba — pravi mu Krempelj po slovensko). Slovenska so imena: Selenz, Graden, Gössdorf, Gössnitz, Gösting (od „gozd“) v graškem okraju; Gössl, Gottschmann, Goschgarben, Götschach, Granitzen v okrajih: Grebenik in Judenburg. Jednaka imena so tudi v okraju Weiz, kjer je med drugimi vas Zirknitz. — S temi besedami,

ki sem jih tu izrekel, hotel sem samo opozoriti, kolike važnosti je ta knjiga za jezikoslovce in za zgodovinarje, ki morajo večkrat iz imen sklepati na preteklost krajev, narodov in dežel. Slovenci moramo pokazati, kaj je bilo nekđaj naše in koliko je še naše zemlje in našega rodú, kod in v koliki množini še biva. Zanimajmo se za take drobtinice, ki so v svoji skupnosti velikega pomena. Rešimo vsaj v knjigi naši slovenska imena, ktera so se po uradih in pri občinstvu že zelo umaknila nemškemu nazivanju.

V pruski Sileziji (koder sem svoje dni potoval) pretvorili so Borovice v „Bauernwitz“; po slovenskih tleh so se jednake prestave lepih slovenskih imen v sto in več slučajih pripetile. — Slovenstvo peša; kakor smo se osvedočili iz tega spisa, vzlasti ob slovenskih mejah. Ni čuda, na slovensko manjšino se nihče ne ozira: šole so nemške, urad nemški, cerkev nemška, vzlasti v občinah pod sekovsko vladikovino. Po vrh tega pride pa še nemško „šolsko društvo“, ki deluje v emureškem okraju (menda v ne še popolnoma ponemčenih vaseh: Lugavec, Sladki vrh) in v mariborskem (Pekre). Od slovenske strani se za izomiko Slovencev ob meji kaj malo stori. Mohorske knjige še prihajajo v radgonski okraj, kjer je 53 udov, h Kapli v arveškem okraju, kjer jih je 46, v Luče, kjer jih je 20, in k Sv. Duhu, kjer je 22 družbenikov.

Ali okraji lipniški, emureški in ivniški so od slovenstva čisto odcepljeni; v teh okrajih je samo pet družtenikov pri družbi sv. Mohorja. Na te pozabljene Slovence se bo treba ozirati „družbi sv. Cirila in Metoda“, „Narodni šoli“ in „družbi sv. Mohorja“. Tu ne gre za nikakoršno politiško zadevo, marveč jedino le za izobraževanje dotičnih oddaljenih Slovencev, ki bivajo pod isto državno in deželno vlado. Kako skrbé Nemci za svoje rojake po Avstrijskem!

Znano je delovanje berolinškega „šolskega društva“, ki sega črez meje nemške države. Jednako družbo, toda malega obsega, osnovali so tudi v Frankobrodu ob Majnu. V svojem razposlanem poročilu pravi, da obrača pozornost i na raztresene Nemce po Slovenskem, ktere bi rada obudila k življenju na Kočevskem in v Sorici (nad Škofjo loko). Na Kočevsko bilo je društvo odposlalo nekaj srebernjakov; na južno Tirolsko pošilja vzlasti nemške knjige.

Po tem ovinku moram omenjati še malih nedostatkov, ki sem jih našel v obširni knjigi. Pri sestavljanju vseh imenikov za slovenske pokrajine sodeloval je gotovo korenit Slovenec, ki je lepo slovenil težke nemške besede, kakor Weiler = zaselje, Rotte = soseska in dr.

Slovenci najrajši vidimo, da se pišejo slovenska imena s slovenskim, nemška z nemškim pravopisom. Po tem načelu se je v obče v knjigi ravnalo; a dostikrat se je pa rabila kriva pisava, t. j. večkrat stoji namesto lepega slovenskega imena poplačeno uradniško nazivanje.

Lepo je brati: Bischofdorf — Škofja vas; ni napačno, da stoji Bousche in Polže, Dirnbüchel in Trnovle. Ne rad pa bere Slovenec: Dobrowa, Gradische, Lepowetz, Leschje, Leskowetz, Prekorie, Rasgor, Schepina, Zatschret itd. Zakaj je v knjigi doslednje pisano: „Brezče“, ne razumem. Ali morda pisatelj to besedo od „breza“ izpeljuje? V tako obširno knjigo se kaj lahko vrinejo tiskovne pomote; a teh nisem tukaj zapazil. Jedino to moram popraviti, da vas Sveča (občina Stoperce, rogaški okraj) ne šteje 267 Nemcev, marveč toliko Slovencev.

V obče je pa knjiga, ki pri vsakem kraju pové o njem vse, kar je znamenito (cerkev, šola, pošta itd.), kaj rabljiva za uradnike, občine in druge, ki hočejo svet na tanko poznati. Končujoč te vrstice izražam željo, naj bi slovenski pisatelji ocene spisali še o imeniku koroškem in o onem za Primorsko.

I. Lapajnc.



Nekoliko zgodovinskih drobtin o pojmu: „slovenski, a, o“ ali: „slovenski“ bani.

„Hrvatski Koledar za godinu od Isusova narodjenja 1863, sastavio i na svetlo izdao o svoim trošku Mije Krešić u Zagrebu,“ priobčil je v istem (II.) tečaju od 1.—25. str. že drugi „izvadak (izpisek) iz „Kronike“ složene po nekem misniku iz reda Isusova, a tiskane u Zagrebu 1762. Pretiskano u istom provincialnom¹ naričju, kako izvor glasi.“

V tem izpisku² urejenem po letnicah, čitamo: „1251. Štefan ban Slovenski počel je zidati grad i varaš Jablanac; grad za kralja itd. — — — Bela kralj učinil je Šubiće kneze od Brebira.“³

„1346. Mikula Lacković ban Slovenski i Horvatski.“

„1453. — — — Mikula papa Rimski Jerolimiu Ptujcu i drugem siromahom pušćenikom, *Dalmatinskoga, Hirsckoga, aliti Slovenskoga* naroda, porušenu cirkvu sv. Marie vu polju Marševom v Rimu s njejem dohodki dal je.“

„1464. — — Stupil je na Baniu Slovensku Ivan Tuz od Laka.“

„1468. Turci vzeli su Skadar na Bujani stolno negda mesto kraljev *Hirsckeh* aliti *Slovenskeh*.“⁴

¹ T. j. v „kajkavskem“ (hrv.-slovenskem).

² Prvega in zadnjega dela tega izpiska, pa ni „Kronike“ nimam pri rokah.

³ Štefan Šubić bil je tedaj ta ban.

⁴ „Slovenskih“ po pisavi Kačićevi in drugih starejših pisateljev dalmatinsko-hrvatskih.

„1470. Blaž Magjer *Dalmatinski, Horvatski i Slovenski* ban postal je.“

„1475. — Ivan Ernest Zoljski i Križevački knez, banuval je vu Slovenskom orsagu.“

„1493. — Hecceg Korvin bansku čast sam obvršaval je. Ali to isto leto, videći velike nesloznosti i nepokornosti od Horvatske gospode, pogodil se je s kraljem Vladislavom i vučinil mu vsu Horvatsku i Slovensku oblast.“

„1521. — — Soliman Turski car vzal je dolnji Belgrad; a poleg Dunaja (= Dunava) Zemun, Slankamen itd. s ognjem požgal, velik del Vugerske, Slovenske i Horvatske zemlje pod svoje ladanje podbil i ne malo opustil“ (= opustošil).

„1526. Laus (Ludovik) kralj Vugerski s carom Turskem Solimanom vu Muhačkom polju pobil se je, ali car predobil i velik pomor kršćanske vojske vučinil. Onde su poginuli cirkveni poglavari (naštevajo se njihova imena) i vnoga ostala Vugerska, Slovenska i Horvatska gospoda“

„1528. Ferdinand brat Karola cesara v Belgradu korunjen je bil. Budući pak da Ivan (i) Ferenc bani držali su na stran Ferdinanda, Ivan kralj postavil je bana Horvatom Krištofa Frangepana, davši mu veliku oblast, i zato stale (nastale) su velike vojske med njimi, na neizgovorni kvar Slovenskoga orsaga, doklam je isti Frangepan iz posjedjenoga grada Varaždina vstreljen do malo dni vumrl.“

„1541. — — Ferdinand kralj vučinil je nad Horvati i nad Slovenci bana Mikulu grofa Zrinskoga.“

„1545. Mikulu Zrinskoga, bana Slovenskoga i Bildenstajna (sic) generala Štajerskoga, pod Konjščinum Turci razbili su“

„1567. Petar Erdödy Dalmatinski, Horvatski i Slovenski ban vumrl je — — Juraj Drašković biskup Zagrebečki i Ferenc Slunjski, Horvatskem i Slovenskem banom postali jesu.“

„1570. Velik i strašen glad je bil vu Slovenskom orsagu i po cele zemlje¹: da su vnogi ljudi od glada vumirali.“

„1572. Ambroz Gregorianci vice-ban Slovenski i Horvatski vu Mokricah svojem gradu vumrl je.“

„1574. Gašpar Alapi Horvatskem i Slovenskem banom postal je.“

„1597. — — Bau i Slovenski general Herbertstein (sic) podsels je Viroviticu: bijući zahman Viroviticu, Herbertstein navrnul se je na Slatinu, koju je požgal i porobil, kakti i ostala okolu sela požgavši, porobivši i vnožinu Vlahov i onud izpeljavši povrnul se, i Vlahe (= Žumberčane) po Kraine.“²

„1640. Ivan Drašković ban Horvatski i Slovenski postal je.“

¹ T. j. po celi (vsi) zemlji (Hrvatski).

² T. j. po krajini (Grenze, Militärgrenze).

Pod letnico 1683 pripoveduje letopisec, kako je bil Kara Mustafa s silno vojsko prilomastil pod Beč, kako so krščanski junaki s pomočjo Ivana, kralja Poljskega, naposled „razbili Turke i pretirali 12. dan malomešnjaka (sept.) istega leta, kako so zatem 20. istega meseca „naši“ došli pod Ostrogon, kder se jim je morala po krvavem boju podati turska posadka (6000 mož)“. Potem piše tako:

„Vu Slovenske¹ zemlje² med tem toga Koprivničani i Križevčani požgali su 4 Turska sela.“ — — —

„Ova jesen po Horvatskom i Slovenskom orsagu kruto deždjevana bila je, vnoge meline na Drave otrgane voda odnesla je.“

V drugem delu omenjenega izpiska, ki sega do 1744. leta ne nahaja se ničesar več o „Slovenskih banih“, niti o „Slovenski zemlji“.

V katerem smislu je neimenovani letopisec rabil pridevnik (adj.) „slovenski“ pod letnicama: 1453 in 1468, razložil nam je ondi sam, namreč za pomen: „dalmatinski“ ali „ilirski“. — Da mu pa v vseh drugih slučajih „slovenski“ ni „dalmatinski“ ali „ilirski“, kaže nam sosebno njegova vest pod letnico 1470, da je istega leta Blaž Magjer postal „dalmatinski, hrvatski i slovenski ban“.

Kterim Slovencem je tedaj banoval ta slovenski ban, oziroma: katerim Slovencem so banovali vsi drugi v tem letopisu navedeni slovenski bani (razun onih pod letnicama 1453 in 1468)?

Ni dvojbe, da treba v vseh drugih slučajih misliti na one Slovence, ki pripadajo zdaj hrvatskemu kraljestvu; po njihovi govorici („kaj“? zató „kajkavci“) jih pa najslavnejši jezikoznanci slovanski: Kopitar, Miklošič, Jagić in dr. prištevajo slovenskemu rodu.

„Wie kommt also ein Theil der Slaven in Pannonien, im Norden der Kulp zu dem Namen Kroatien?“ vpraša Kopitar (Kl. Schr. 44.). — Antwort: „Als sich nach der mohacser Schlacht (1526) die drei slawonischen³ Comitate: Agram, Kreuz und Warasdin an Ferdinand I. ergaben, schlug er sie zu seinem wahren Kroatien etc.“ (Gl. Engel: „Gesch. des ung. Reiches und seiner Nebenländ. 2. zv.)

I. Navratil.



¹, ² e = i.

³ T. j. „slovenischen“. Namesto „slovenicus“, „Slovenia“ pisali so nekdanj latinški: „sclavonicus“, „Sclavonia“, a nemčili so to: „slavonisch“ . . . ; kajti isti ban Štefan (Subić), ki ga zove naš letopisec pod letnico 1251: „ban Slovenski“, pisal se je sam latinski tako: „Stephanus banus totius Sclavoniae“ (Gl. Kukulj. „Jura regn. Croatiae, Dalm. et Slavon.“ 1862. I. 69). Isto tako se ondi (I. 208) našega letopisca ban Slovenski Ivan Tuz od Laka zove lat.: „Sclavonie (sic!) Banus“. V našem letopisu (kolikor ga imamo pri rokah), ne najdeš pa besed: „banus Sclavoniae“ nikdar preloženih na lice (obliko): „ban slavonski“, nego vselej: „ban Slovenski“ ali „slovenski ban“.

Poročilo o hrvatski književnosti.

Spisuje *J. Steklasa.*

XV.

1. **Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXVIII.** Matematičko-prirodoslovni razred VII. U Zagrebu, 1885. Sadržaj: 1. Kristalinično kamenje u Fruškoj gori, nov prilog geologiji Fruške gore, od dr. M. Kišpatića, 2. Lučeno iztraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiseline, od dra. Gust. Janečka, 3. O nekih vlastitostih determinanta verižnika, od dra. Fr. J. Studničke. — V prvem članku opisuje za hrvatsko knjigo zaslužni pisatelj geološko sestavo Fruške gore kot najbolj skrajnega ogranka istočnih planin. V drugem članku pa je konačno ustanovljena analiza Jamničke kisele vode, ki je v novešem času postala znamenita v trgovini na celem jugu.

2. **Rad:** Knj. LXXIX. Razred filologičko-historički XIII. Sadržaj: 1. Imena Slovincu i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine, od dra. Iv. Črnčića, 2. Ivan, arhidjakon gorički, domaći pisac u XIV. vijeku, od Ivana Tkalčića, 3. Nutarnje stanje hrvatske prije XII. stoljeća, II. Crkva hrvatska, od predsjednika dra. Fr. Račkoga, 4. Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio II. Pojезда, Prijезда i Zora. Od Nadka Nodila.

Prvi članek se tiče zavoda sv. Jerolima u Rimu. Le-tá zavod ali gostinjec (hospic) je opredeljen za Hrvate, a zdaj upravlja z njim za hrvatsko knjigo zaslužni kanonik Črnčić. V tej razpravi dokazuje nam učeni pisatelj, v kojem obsegu se je rabilo u Rimu ime Slovincu in Ilir od l. 1453 dalje. — V drugem članku razpravlja akademik Tkalčić vrednost in važnost pisatelja Ivana arhidjakona goričkoga, ki je napisal važno delo o pravicah cerkve zagrebske u početku XIV. veka. To delo je posebno važno za notranje odnose med podložnici in gospodo ter nam podaje celo kulturno sliko svojega veka. — Rački nam je že u dvuh člankih razložil notranje stanje Hrvatske pred XII. vekom in sicer gledé na zemljišni obseg in narod. V tretjem članku nadaljuje svoja iztraživanja gledé cerkve, kako se je ona razvila za narodne dinastije in kakšno je bilo njeno urejenje u tem času. Račkoga razprava o najstarejši historiji Hrvatske so vsestransko temeljite in z vsu pravico se more trditi, da nam je ta del hrvatske povesti še le po njegovih razpravah popolnoma jasan. — V zadnjem članku „Religija Hrvata i Srba“ razpravlja prof. Nodilo o veri Hrvatov in Srbov po narodnih pesnih po istih načelih, kakor sem u prvi „Kresovi“ številk omenjal.

3. **Spomenici hrvatske pokrajine.** Sakupio i uredio Radoslav Lopasić. Knjiga II., od god. 1610. do 1693. U Zagrebu 1885. V tej knjigi nadaljuje marljivi pisatelj izdavanje važnih listin za hrvatsko povest, kar sem u predzadnji številk „Kresa“ omenil.

4. **Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga društva.** Uredjuje S. Brusina. Godina I. broj 1—3. Tiskara C. Albrechta. Sadržaj: 1. O postanku hrv. naravoslovnoga

društva od S. Brusine. 2. Čovjek i prirodna znanost od Otona Kučere. 3. Lov u Fruskoj gori od kraljevića Rudolfa (prevod). 4. Uspjesi pokusa sa aklimatizacijom bilja na Rieci od nadvojvode Josipa (prevod). Upliv vauredno stroge zime na Rieci od nadvojvode Josipa (prevod). 5. Phallus imperialis von Stephan Schulzer v. Mügenburg. 6. Palaeoichthyologische Beiträge von dr. Drag. Gorjanović-Kramberger. 7. Razne vesti: Nova ležišta diluvialnih sisara od dra. Drag. Gorjanovića-Krambergera. — Ta list je namenjen za negovanje prirodopisnih znanostij v najširjem obsegu ter je organ prirodopisnega društva, ki se je letos ustrojilo v Zagrebu. Član more postati vsakdo, kdor plača na leto 6 gld. in prvokrat 1 gld. vpisnine ter dobiva kot član omenjeni časopis. Ker Slovenci do zdaj še nimamo takega društva, mislim, da bi bilo prav koristno, ko bi slovenski prirodoslovci in prijatelji te lepe znanosti pristopili k temu društvu, da bi sčasoma postalo središče vseh slovenskih in hrvatskih prirodopisnih pisateljev. (Obsirneje se je poročalo o tej knjigi in društvu v drugem zvezku našega lista. Ured.)

5. **Dobra kućanica** sastavio Davorin Trstenjak, ravnatelj djevojačke škole u Karlovcu. Drugo popravljeno izdanje. U Zagrebu 1886. Nakladom hrvat. ped. knjiž. zbora. Str. 204. C. 60 novč. — Ta knjiga, ktero je napisal za pedagogijsko književnost zaslužni pisatelj D. Trstenjak, je namenjena ženskemu spolu. Ako se moški pripravljajo za svoj poklic, potrebno je tudi za ženo, da zve nekaj o svojih dolžnostih, ki se tičejo posebno gospodarstva. Knjiga je razdeljena na 17 odsekov. V prvem govori pisatelj o dobrih lastnostih gospodarice, kakor so delavnost, varčnost, čistost, pobožnost itd. Potem sledijo po redu odseki o hrani, o spravlanju živeža, o čistem perilu, o stanovanju, o čišćenju posode, o hraunjenju perjadi, o vrtinarstvu, o mlekarstvu in o drugih potrebnih opravilih. Knjiga je pisana prav razumljivo in praktično ter nadkriljuje v tem pogledu vse nemške knjige te vrste. Slovenskim učiteljem in učiteljicam priporočamo posebno to knjigo, morda bi se mogli sčasoma tudi Slovenci okoristiti z njo.

6. **Bugarske Pjesme** preveo August Harambasić. Zagreb, naklada Ivana Krajača 1886. Str. 92. C. 60 novč. — V tej zbirki bugarskih pesnij se nahajajo najboljši proizvodi pesnikov Slavejkova, Boteva, Stambolova, Miševa, Karavelova, Ivanova in Vazova. Vsega vkup je 40 prevodov, in sicer 29 junaških in domorodnih, in 11 ljubavnega sadržaja. S tem prevodom lepih bugarskih pesnij v gladki hrvaščini je hotel nadarjeni pesnik Harambasić pokazati hrvatskemu občinstvu, kako bugarski narod misli o svobodi, za ktero se je moral zopet v najvejšem času boriti.

7. **Tužna knjiga.** Odisaji roditeljskoga srca, pjesme Ivana Sundečića i srce i ljubav pjesme † Pera Jovova Sundečića. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1886. Str. 296. C. 1 gld. — Glasovitega pesnika Sundečića je zadela velika nesreća v njegovi obitelji, kajti umrla sta mu v jednom letu dva najboljša sina: Velimir, brzojavni činovnik na Cetinju, v 33. l. in Pero, medicinar v Moskvi, v 21. l. Srčno svojo žalost nad to izgubo izrazil je pesnik v omenjeni knjigi. Za predgovorom sledé najpoprej: „Crte iz života mojih pokojnih sinova Velimira i Pera“. Ostali del knjige pa obsegajo pesni, in sicer najpoprej „Odisaji roditeljskoga srca“, potom „Srce i ljubav“ in končno „Dodatak pjesama i članaka“ vsled smrti Pera Sundečića. V „Odisajih“ so izraženi očetovi občutki za časa boleznj in smrti Perine. V lepih in jezgrovitih pesnih odkriva nam nesrečni oče teško žalost. Vendar pa je stalen in ne zdvaja, nego v tej največji nesreći svoji nahaja tolažbo v čvrsti veri in v zaupanju svojem v previdnost božjo. Popolnoma pa moremo razumeti žalost očetovo, ko začnemo čitati lepe pesni umrlega sina Pere. V njih se nam zrcali tako plemenito srce, tako vzvišen in prosvetljen duh, tako gorč patriotizem, da je njegova prezgodnja smrt zares ne samo velika nesreća za očeta, nego še večja za narod sam, ki se je mogel od njega nadejati, da mu bude na-

rodno knjigo obogatil. Njegove erotične pesni so polno sladkih in čistih občutkov, polne vzvišenih in domorodnih mislij; a njegove epske pesni se odlikujejo z velikimi značaji, bogastvom jezika in klasičnim načinom pripovedovanja. In vse te lastnosti pesniške je pokazal Pero v svoji prvi mladosti — do 21. leta, ko ga je nemila smrt pokosila.

8. Priručni rječnik vseobčega znanja ili mala enciklopedija. Obraduju dr. Ivan Zoch i Josip Mencin uz sudjelovanje i pripomoć mnogih književnika. U Osijeku 1886. Tiskom Drag. Laubnera. Knjiga I. Svežić 7. i 8. Cena po 40 nov. — V teh dveh zvezkih se je vzelo vendar malo več ozira na slovenske zemlje, nego je to bilo do sedaj. Tukaj nahajamo članke o Baragi, grofu Barbi, Barlu, Ivanu Bartlu, Bastiančiću, Janezu Bedenčiću, Begunjah, Leopoldu Belaru, Babjem zobu, nadejamo pa se, da se bude tudi v sledećih zvezkih tako napredovalo.

9. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Tiskom dioničke tiskare. Knjiga LXXXI. razredov filološko-historičnih in filozofično-juriđnih. Str. 240. Sadržaj: 1. Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Priorat vranski v Dalmaciji je od velike važnosti v hrvatski zgodovini, posebno v srednjem veku, v takozvanem jugoslavenskem pokretu za kralja Sigismunda (1385—1408). Voditelji ustanka proti Sigismundu, ogerskemu kralju, bili so ravno priori tega glasovitoga samostana. Med njimi so najznamenitejši Paližne, glasoviti junaki. Razprava je za poznavanje hrvatske pevesti posebno zanimiva. 2. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba od dr. T. Maretića. To je prav zanimiva studija mladega slavista na zagrebskem vseučilišču. Iz nje se vidi, da pisatelj prav natanko pozna narod in običaje. Take studije bi bile koristne tudi za Slovence, ko bi se jih hotel lotiti kak slovenski filolog. 3. Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog. Dio III. Sunce. Od Nadka Nodila. (Odstatak.)

10. Rad. Knjiga LXXXIII. matem.-prirodoslovni razred. Str. 230. Sadržaj: 1. Kristalinično kamenje u Fruškoj gori. Nov prilog geologiji Fruške gore. Od dr. Miše Kišpatića. 2. Lučbeno iztraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiselice. Od dr. Gustava Janečka. 3. O nekih vlastitostih determinanta verižnika. Od dr. Fr. Studničke. 4. Djakovački potres dne 24. ožujka 1884. Od dr. Gj. Pilara. 5. O povratku studeni mjeseca svibnja. Od J. Torbara. 6. Predhistorijsko kamenito orudje iz narodnog muzeja u Zagrebu. Od dr. Miše Kišpatića. 7. II. Izvješće potresnoga odbora. Od dr. Miše Kišpatića. 8. III. Izvješće potresnoga odbora. Od istoga. Vse te razprave so za prirodoslovce posebno zanimive ter pokazujejo tudi, kako prirodne znanosti na Hrvatskem v novejšem času lepo napredujejo.

Drobnosti.

Zbornik cerkvenih govorov na slavo sv. Cirilu in Metodu. Zbral in na svetlo dal Anton Zlogar, kaplan pri mestni fari sv. Jakoba v Ljubljani. Z dovoljenjem velečastitega knezoškofjstva ljubljanskega. Čisti dohodek je namenjen družbi sv. Cirila in Metoda. V Ljubljani 1886. Založil izdatelj. Tisk „Katoliške tiskarne“. Vel. 8^o str. XII + 236. Cena 1 gld. 60 kr. Prodaja g. izdatelj in „Katoliška bukvarna“. — Pod tem naslovom na svetlo dana knjiga sklepa dostojno daljšo vrsto slovestvenih spomenikov, s katerimi smo Slovenci od l. 1863., ko smo obhajali tisočletni spomin pokrist-

janjenja Slovencev, do lanske tisočletnice Metodove smrti proslavljali naša sv. apostola Cirila in Metoda. Po slovenskih časnikih že priobčene ocene in naznanila o tej knjigi so jo tako vsestransko pohvalile, da nam skoro ni mogoče še kaj novega v njeno pohvalo povedati. Hvalevredni namen č. g. izdajatelja, njegova spretnost pri uredovanju tako različnih govorov v celotno skupino, različnost obdelanih predmetov, ki se vsi ozirajo na življenje in delovanje sv. apostolov slovanskih, mnogovrstnost homiletiskih oblik, lepa navdušena beseda, krasna zvananja oblika — vse to stavi „Zbornik“ med prve naše slovstvene proizvode ter dela čast ne le č. g. izdajatelju in njegovim sotrudnikom, ampak celemu slovenskemu duhovništvu. Zapopadek „Zbornikov“ so namreč, kakor že naslov pravi, cerkveni govori — vseh je štirideset — ktere so slovenski duhovniki po vseh krajih mile Slovenije o raznih prilikah imeli, pozneje pa jih na izdajateljevo prošnjo njemu poslali, da jih uredi in v „Zborniku“ priobči. Ker se govori niso pisali navlašč za „Zbornik“, kakor sem bil ravno omenil, ampak za različne cerkvene slovesnosti na čast sv. Cirilu in Metodu, imel je izdajatelj gotovo veliko truda, da je iz teh slučajno nabranih govorov sestavil tako krasno podobo o sv. naših blagovestnikih. Da je g. urednik in izdajatelj v nekterih govorih izpustil stvari večkrat ponavljajoče se, to je bilo potreba; mi bi se želeli, da bi bil tudi v slovniških oblikah enakosti na ljubo nekoliko več spreminjal, kakor pa je. Pridigam je g. izdajatelj še pridejal navdušeno pisan uvod, v katerem našteva skoro vse naše slovstvene izdelke o sv. bratih Cirilu in Metodu, kar je za čitatelje koristno, ker so ondi navedeni slovstveni izdelki bili več ali manj viri, iz katerih so zajemali pisatelji govorov, ki so v „Zborniku“ priobčeni; potem ste še pridejani dve cerkveni himni o sv. Cirilu in Metodu in slavnoznanja okrožnica papeža Leona XIII.: „Grande munus“.

Med sotrudniki Zbornikovimi so zastopani slovenski duhovniki od ogerske Rabe do sinje Adrije in od visokih korotanskih planin do vinorodnih dolenskih gor. Lahko je zapopasti, da so v najobilnejšem številu zastopani duhovniki ljubljanske vladikovine, vendar pa so se tudi iz lavantinske, krške, goriske in tržaške častno odzvali izdajateljevemu klicu. O posameznih pridigah govoriti na tem mestu, bilo bi prazno delo; zato zakličemo blagovoljnemu čitatelju samo: tolle et lege. Duhovniki in posvetnjaki najdejo v „Zborniku“ mnogo spodbudljivih, pobožnih, vzvišenih in blagih mislij; marsikteri čitatelj se utegne z nova vneti za Boga in domovino ter po vzvišenem zgledu sv. Cirila in Metoda bolj vneto delati po našem geslu: „Vse za vero in domovino“.

I. S—a.

Duhovnja Sv. Križa nad Mariborom. V spomin njenega stoletnega obstanka. Spisal Ivan Skuhala. Ponatis iz „Slovenskega Gospodarja“. V Mariboru. Tisk tiskarne sv. Cirila. — V lastnej zalogi duhovnije. 1886. Str. 15 v mal. 8°. — Navedena knjižica je sicer le majhen donesek za našo lokalno zgodovino, ali vendar zasluži, da jo tukaj navedemo in čitatelje opozorimo ná-njo. Od vseh stranij je treba domašati gradiva, iz kterega se bode naposled sestavila domača slovenska zgodovina. Pisatelj je zajemal iz župnijskih matičnih knjig in iz nemško pisane farne kronike, ktero je sestavil župnik Jožef Pirc, nadaljevali pa njegovi nasledniki. V kroniki se nahaja popis vseh farmanov s pravim in domačim imenom. Dobro bi bilo, ako bi se vsa imena znanstveno razvrstila ter se porabila za studijo, kakoršna je „Imenopis konjske nadržare“ od č. g. Napotnika v letošnjem letniku našega lista. Med odličnimi Križevčani navaja č. g. pisatelj Janeza Čepeja, njegovega brata Franca Čepeja in profesorja Franca Hauptman-a, ki je že vrlo znan po svojem slovstvenem delovanju. Življenje Franca Čepeja popisal je sam knezoškof Anton M. Slomšek v Drobntinech l. 1862. Sedaj v 3. zv. njegovih zbranih spisov str. 359—387.

Prizori iz otroškega življenja. Spisal Anton Funtek. Založila „Narodna šola“ v Ljubljani. Tiskal Matej Grubbauer v Linz-u. Str. 24. Velja 20 n., po pošti

25 n. Knjižica obsega 12 barvanih slik, vsaka s primerno pesmico. O vsebini knjige in o njeni vrednosti se ne poročamo svojim čitateljem, ker se nam knjižica do sedaj še ni poslala v pregled in naznanilo!

Iz bilinskoga sveta. Prirodopisne i kulturne ertice, napisao dr. Mišo Kišpatić. Zagreb, naklada „Matiice hrvatske“. 1884 i 1885. — Ogromni napredek, ki ga je doseglo prirodoslovje v 19. stoletju, obrača ná-se pazljivost vedno širših in širših krogov. Da ne govorim o gmotnih koristih, koje nam dobavlja prirodopisna znanost, ker se jej itak prerado oponaša, da jej je mar samo za materijalno blagostanje, naj opomnim, da sta pozitivizem v filozofiji ter realizem v umetnosti in v poeziji sad prirodoslovja, h kteremu spada i prirodopisje kot intregujuć del. Prirodopisje je postalo znanstvo, kterega noben, resnično omikan človek prezirati ne sme in ne more. Po pravici imenujemo človeka neomikanega, če je v zgodovini velikih kulturnih narodov in osobito v zgodovini svojega naroda popolnoma neveden, neomikan je, kdor ne poznava popolnoma vsaj jednega, t. j. svojega, materinega jezika v govoru in pisavi itd., neomikan pa je tudi oni, ki ne pozna vsaj glavnih zakonov o bitju, o postanku, o medsebojni zavisnosti in o prestanku predmetov, ki ga vselej in povsodi obdajajo. Neomikan je oni, ki ne poznava glavnih naukov prirodopisja. Kaj je to? Zakaj je to? Kaj bo iz tega? itd. so vprašanja, ki so jih stavili vsi narodi že v povojih kulturnega stanja, a omikancee 19. stoletja da bi smel ta vprašanja prezirati? Vprašanja, na ktera nam more bas prirodoslovje 19. stoletja povoljno odgovarjati?

Teško najdeš dandanašnji kakega omikanca, ki bi ti potrebnost prirodopisnega znanja zanikaval, ampak mnogo češće slišiš obžalovanje, da ni v naših srednjih šolah, ki imajo priobčevati splošno izobra ženost, prilike, dabi se zadostno upoznavali v prirodopisni stroki. Drugi veliki kulturni narodi si pomagajo s tem, da prirerajo popularna predavanja, in osobito s popularnimi spisi, s kterimi naša doba preplavlja knjižni trg. Toda nam ubornim Slovincem ne dovoljujejo tega naša skromna sredstva in pregostokrat segamo po nemških knjigah. Skromno število udov Matice hrvatske svedoči prjasno, kako redkoma se spominjamo, da bi bilo dostojnejše iskati duševne hrano v bratovski književnosti hrvatski. (Pa saj se še naša lastna Matica slovenska žalibože nima ponašati s preobilnimi udi slovenskega razumnštva!) Nemara pa je temu uzrok to, da Slovenci niti ne vedó, kaj jim književnost hrvatska ponuja?

Uvažjuć te razloge, uořam si osobito upozarjati svoje rojake na prekrasni knjigi, koji je izdala vsega priznanja vredna Matica hrvatska. V nizu svoje „poućne knjižnice“ lotila se je Matica hrvatska naloge, da preoći svojim čitateljem glavne erte iz rastlinskoga sveta. („Poućne knjižnice“, ktero Matica hrvatska poleg obilnega zabavnega ćtiva svojim udom ponuja, izšla je doslej tá-le deseterica knjig: Klaić Vjokosl, Prirodni zemljopis Hrvatske; Kišpatić, Slike iz ruđstva; Klaić, Bosna I.; Smićiklas, Poviest hrvatska I.; Lopasić, Karlovac; Kišpatić, Slike iz geologije; Šulek, Lućba za svakoga; Smićiklas, Poviest hrvatska II.; Kišpatić, Iz bilinskoga svieta I. in II.) To hvalevredno podjetje prevzela sta dr. Bogosl. pl. Jiruš, profesor botanike na vseučilišću v Zagrebu, in dr. Mišo Kišpatić, profesor na zagrebski realki. Prvi knjigi imate naslov: „Iz bilinskoga svieta“, prirodopisne in kulturne ertice, knjiga prva (za leto 1884) in knjiga druga (za leto 1885.); napisao dr. Mišo Kišpatić. Z naslovnim pristavkom upozarja nas pisatelj, da nimamo pričakovati v knjigi suhoparnih znanstvenih razprav, ampak „opisuju se ovdje, a tako će biti i u sledjećih knjigah, samo najvažniji i najzanimiviji pojavi iz botanike, i to u pojedenić samostalnih slikah. Imala bi ovo biti liepo spletena kita evieća, koje ako je niklo po raznić vrtović, kako to inako i nemuže da bude, al za to nastoje pisci tim sdušnjije, da ga što liepše presade u hrvatsku bašču, u hrvatsku knjigu.“

Naslovi „slik“ prve knjige so ti-le: „Bilina i znanost“, „Bilinske selitbe“, „Raz-

prostranjenje bilja na zemlji“, „Poviest bilinskega sveta“, „Bilje u moru“, „Same“, „Bilinski gorostasi“, „Vrtovi i uresne biline“ in „Ruža“.

V prvi sliki tolmači pisatelj, kako se je razvijala rastlinska znanost od Hipokrata sem in grških korenšev (rhizotomi) do učenjakov naše dobe, in ktera vprašanja so zanimala izsledovatelje v različnih stadijih znanstvenega razvoja. V drugi sliki pretresuje se prezanimivo razširjenje rastlin vsled prirodnih prenosil in vsled uplivanja človeškega; kaže se, v kako tesni zvezi je onika človeškega duha z izgojem rastlin in kako je napredovala kultura v Evropi vsled useljevanja kulturnih rastlin, ki so postale podlaga bogastvu in duševnemu napredku. Odvisnost rastlin od vnanjih vplivov in porazdeljenje rastlin po različnih zemljepisnih pasovih ter po različnih nadmorskih višinah je vsebina tretje slike. V četrti sliki vodi pisatelj čitatelja daleč nazaj v geološko preteklost naše zemlje, kažoč mu spremembe rastlin v davno minolih časih; poučič se, kako vse drugačna je bila cvetana v različnih geoloških dobah in kako se je razvijala polagoma današnja cvetana. „Bilje u moru“ daje prilike govoriti o življenju v morju in osobito o jedni najnižjih rastlinskih skupin, o algah. V sledeči sliki „same“ je prilika, da se pretresuje življenje rastlin s cevni in pomen gozdov v estetičnem, narodno- in prirodno-gospodarstvenem oziru. Starost in velikost rastlin je predmet sedmi sliki. Poslednji sliki — „vrtovi in uresne biline“ ter „ruža“ — bavite se rekel bi z rastlinsko estetiko in bi utegnile tedaj ugajati osobito našim nežnim čitateljicam.

Knjigo krasi 29 prelepih, malo ne samo polnostranskih podob, vzetih večinoma iz „Figuier, Histoire des plantes“. Osobito krasna je naslovna podoba „Berba ruža u okolici Kazanlika“ izvršena po Fr. Kanitzu sliki. Od prof. dr. Jiruša lepo in točno risana karta „Razdioba bilina na zemlji“ objašlja bode sigurno urazumljenje rastlinske geografije ter bode čitatelju dobro došla.

Prva „slika“ druge knjige „Mesoždere biline“ obdeluje prezanimivo, po Darwinu utemeljeno dejanstvo mesožernih rastlin. Po svoji vsebini uvrstila bi se bila ta slika bolje v prvo knjigo, kajti sledeče slike druge knjige bavijo se izključljivo z rastlinskimi živeži in užitki, dočim prva knjiga bolj teoretična, zgodovinska in estetična vprašanja obdeluje, katerim je vsebina te slike izvestno bolj sorodna nego li sledečim. Za pričujočo uvrstitev bile so nemara ekonomične razmere in enakomerna razvrstitev tvarine v obojni knjigi merodajne, ker je že itak druga knjiga v obsegu nekoliko slabejša.

Napisi sledečih slik so le-ti: „Kruh“, „Voče“ (ovočje, sadje), „Povrče“ (prikuhe), „Vinova loza i vino“, „Kava“, „Čaj“ in „Kakao i čokolada“. Navedeni predmeti se obdelujejo iz botaniškega, kulturno-zgodovinskega, kemiško-hranilnega, rastlinsko-geografskega, narodno-gospodarstvenega, iz trgovskega in tehniškega smatrališča. Tudi druga knjiga je okrašena s 25 podobami, z naslovno podobo in z geografsko karto. Prvo mesto pristaja tudi tukaj naslovni podobi: „Berba u Hrvatskoj“, risao prof. Nikola Masić. Geografska karta: „Razdioba hranivih bilina na zemlji“ risana je isto tako spretno po prof. dr. Jirušu. Če še pristavimo, da je jezik lep in gladek, mestimice poetiško-vzleten in da tudi vnanja oprava vsem modernim terjatvam popolnoma zadostuje, uverjeni smo, da seže po knjigah vsakdo, komur je mac za dobro, zabavno in poučno čtivo.

H. Schreiner.

† **Božidar Raič**. Velika izguba je dne 6. junija tekočega leta ne le štajerske, temveč vse Slovence zadela. Obče poznani, po svoji vztrajnosti in delavnosti, po svojem domoljubju in odločnosti občudovani deželni in državni poslanec Božidar Raič, župnik pri Sv. Barbari v Halozah, sklenil je v Ljubljani svoje trudapolno delovanje na veke. Ne le na političnem, temveč tudi na slovstvenem polju je pokojnik neumorno deloval ter si pridobil stalno mesto med našimi prvoboritlji. Nedvomno prva njegova zasluga pa je, da je svoj okraj, kjer je župnikoval, na daleč okrog navdušil za narodno stvar. S svojimi iskrenimi govori užigal je v prsih svojih poslušalcev neugasljivo lju-

bezen do naroda in domovine ter mladino in prostega kmeta tako probudil, da velja okolica, kjer je Raič deloval, za jedno najzavednejših med vsemi Slovenci. Ni bilo praznika ali večje slovesnosti, ne tabora ali prostega dijaškega shoda, kjer bi ne bil Raič povzdignil svojega krepkoga glasú v korist in čast naši domovini. On je bil v pravem pomenu besede „ljudski govornik in učitelj“ in to najboljši med nami. Pazno ga je poslušal prosti kmet kakor dijak in gospod, in vsakega je navdušil za stvar, tako da ni bilo ne konca ne kraja pohvale, ko je sklenil svoj govor. Naše čitatelje zanima seveda v prvi vrsti Raičevo slovstveno delovanje, in to nam bode v jednom prihodnjih snopičev opisal znan učenjak in rodoljub, da se tem bolje spozna vsestranska delavnost nepozabljivega pokojnika.

† **Ivan Dolinar**, znani narodni buditelj med primorskimi in tržaškimi Slovenci, umrl je nenadoma po mrtudu zadet dne 6. junija 1886 v Trstu. Dolinar se je rodil dne 26. avg. 1840 v Škofji loki in se šolal nekaj časa v Ljubljani. L. 1859 gre prostovoljno v vojake na Laško, kjer je za svojo hrabrost prejel sreberno svetinjo. V vojski so ga ujeli ter odvedli v Pariz. Svoje dotične dogodke je opisal v „Edinosti“ l. 1881 in 1882., kteremu listu je bil od l. 1876. do 1879. urednik. Pokojnik je za narodno probujenje krepko in vztrajno deloval. On je bil prvosednik in odbornik mnogim domačim društvom, kakor „Delavskemu podpornemu društvu“, „Sokolu“ itd. Da pa kot narodni buditelj lažje svoj namen doseže, udeleževal se je malo da ne vsake narodne zabave in veselice ter ondi navdušeno govoril zbranemu občinstvu. V to svrhu pomagal je tudi ustanoviti več čitalnic in „Sokol“ tržaški. Mnogo uspeha je imel s šaljivim listom „Juri s pušo“, kterega je uredoval od l. 1884. do svoje smrti. Kot posamezne knjižice izdal je „Krajna imena v tržaški okolici“, „Jurijev koledar“, „Lira in cvetje“ ter dopisoval v „Novice“ in druge časopise z imenom Podlipčan ali Frickov Janez. Njegova izguba za tržaške Slovence je jako občutljiva in njega ime ostane v častnem spominu zabeleženo v knjigi narodnega probujenja.

K narodni pesni: Pegam in Lambergar. Kdo je bil ta Lambergar? V Rudolfinu ljubljanskem hrani se Schönlebnova rokopisna knjiga z naslovom: „Appendix ad Annales et Chronologiam Carnioliae“. Ta rokopis je zelo velike zgodovinske važnosti. Samo genealogija Lambergov obsega 10 listov. Na koncu popisa te rodbine, na 174. listu v knjigi pa stoji notica, ki je važna za našo gori omenjeno pesen. Glasi se: „Fortitudo bellica in Caspare de Lamberg in Stain (supra Rattmannstorff), qui praecipuis suae aetatis heroibus equestri torneamento congressus pene semper victor euasit, et fuit sub Maximiliano I. prodigium roboris, vnde et ipsum Maximilianum cuius in adolescentia Ephoebum egerat, vir effectus meruit habere aemulum in ludio certamine, de quo nostra adhuc memoria passim sonabat cantus vulgari lingua.“ Spredaj na 170. listu pa pové, da je Juri I. gospod pl. Lamberg okrog l. 1396. kupil grad Guttenberg (pri Begunjah na Gorenjskem), njegov sin Juri II., ki je slovel okrog l. 1436., kupil pa je grad Kamen (Stain), ležeč blizu Gutenberga. Tega Jurija brat je bil Sigismund, prvi škof ljubljanski, (Jurijev) sin pa: „Casparus Du. de Lamberg in Stain, ludis Equestribus nominatissimus floret a. 1462, 1480, 1485. Vxor Dorothea Graffin de Scheunberg. Casparus anno 1462 emit aliqua bona circa Lagh a Georgio de Scheyrn“.

A. Koblar.



Odgovorni urednik: Dr. Jakob Sket.

Izdaje, zalága in tiska tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu.